Albert Delahaye

Bulletin

december 1999

nummer 7

uitgave: Stichting Albert Delahaye, Hof 6, 4854 AZ Bavel

ISSN 1388 - 1760

INHOUD

Van de voorzitter 1
Van de redactie 2
Waren Romeinen Germanen?? (J. Maas) 3
Bonifatius was nooit in Dokkum (M. Janssen) 4
Traiectum, Utrecht of Maastricht ? (J. Kreyns) 8
Wetenschappelijke scheurkalender 9
Nederlands Archievenblad, artikelenreeks 10
- Toelichting (redactie ADB) 10
- Holle Boomstammen (Caspar van Heel) 11
- Caspar van Heel en Holle Boomstammen (Albert Delahaye) 19
- De Bisschop van Nijmegen (W. Fasel) 29
- De bisschop van Tournehem, etc. (H. Camps) 34
- De Bisschop van Nijmegen (II) (W. Fasel) 50
- Camps en het Nederlands Archievenblad 55
Apostel der Nederlanden (A. Maas) 58
Oproep archivalia 59
Paleis van Karel de Grote in Nijmegen? (A. Delahaye) 60
Paleis van Karel de Grote in Noyon? (A. Delahaye) 62
Niumaga (Numaga) is werkelijk Nijmegen (R. Post) 64
Inhoudsopgave *De Ware Kijk Op... Deel II* (Albert Delahaye) 65
Extra aanbieding: De Ware Kijk Op... Deel I en Deel II 68

Stichting Albert Delahaye:

Secretariaat: Hof 6 4854 AZ Bavel
E-mail: delahaye@westbrabant.net
Website: http://home.concepts.nl/~delahaye/

Aan sympathisanten en belangstellenden

Van de voorzitter

De doelstelling van de Stichting Albert Delahaye, te weten de publicatie van Albert Delahaye's nagelaten manuscripten op het gebied van de vaderlandse en meer algemeen de West-Europese geschiedenis is nagenoeg gerealiseerd.
Dat gebeurt dan nog juist voor de millenniumwende zoals die, ofschoon onjuist, wordt geprojecteerd op de eerstkomende jaarwisseling.
Vanaf het begin van de oprichting van de Stichting, totstandgekomen in aanwezigheid en tot volle tevredenheld van Albert Delahaye, is er veel overhoop gehaald op het terrein van de beoefening der vaderlandse geschiedenis en de historische geografie.
Zou dit niet gebeurd zijn, dan waren veel feiten, die zich hebben afgespeeld in het eerste millennium in West-Europa misschien nooit opnieuw onderzocht en was voor zoete koek geslikt wat door vertekende fabels en mythen tot stand is gekomen.
Zelfs indien men het werk van Albert Delahaye afwijst of negeert, dan nog is een van zijn grote verdiensten dat hij tot een hernieuwde oriëntatie op de West-Europese geschiedenis van onze streken en aangrenzende gebieden de belangrijke impuls heeft gegeven.
Velen, waaronder historici en andere wetenschappers van naam hebben instemmend gereageerd op de publicaties die uit de pen van Albert Delahaye vloeiden.
Nu de Stichting Albert Delahaye haar werkzaamheden met betrekking tot publicatie van de manuscripten heeft afgerond, blijkt dat er veel behoefte bestaat aan een follow-up. Veel medestanders, medebeoefenaren van dezelfde historische en aanverwante wetenschappen, zelfs opponenten, die niettemin met ons in gesprek willen blijven en zij die de ideeën van Albert Delahaye nader willen onderzoeken en verder uitbouwen, hebben er blijk van gegeven dat het wat hun betreft gaat om materie zonder eind, die een voortdurende studie blijft vereisen en waaraan wij als Stichting graag mee gestalte willen geven.
Daarom is besloten dat het Albert Delahaye Bulletin wordt gecontinueerd en ter beschikking blijft van eenieder die zaken aandraagt die relevantie vertonen met geschiedbeoefening het eerste millennium betreffende.
Een groep enthousiaste en competente mensen heeft zich in principe bereid verklaard de werkzaamheden van de Stichting Albert Delahaye verder mee uit te bouwen. Onze Stichting is daar zeer dankbaar voor.
Duidelijk is, dat er ook met ingang van het jaar 2000 veel werk aan de winkel blijft.

J.T. Dieckmann
Voorzitter Stichting Albert Delahaye.

Van de redactie

De redactie kan terugzien op een zeer arbeidzame, maar vruchtbare periode. Nadat in eerste instantie de publicatie van het omvangrijke werk *De Ware Kijk Op... Deel II* persklaar gemaakt moest worden, restte er de kopij van dit nummer 7 uit de inmiddels zeer gewaardeerde reeks van het ADB.
De redactie heeft op de drempel van het jaar 2000 het voornemen om vanaf volgend jaar de frequentie te verhogen tot 3 à 4 nummers per jaar zodat men wat regelmatiger nieuws van het Albert Delahaye-front mag verwachten.
Dat dit ook consequenties zal hebben voor de abonnementskosten zal duidelijk zijn. Nadere berichten hieromtrent volgen begin volgend jaar.

Dit nummer bevat zoals altijd weer interessante bijdragen. Om te beginnen de bijdrage van de heer J. Maas over de Romeinen en de tekst van het artikel van Michel Janssen zoals dat onlangs is verschenen in het Limburgs Dagblad.
Deze uitgave heeft vooral een historisch tintje mede met het oog op het verschijnen van *De Ware Kijk Op... Deel II*. Regelmatig komt daarin het Nederlands Archievenblad ter sprake. We hebben daarom besloten integraal een aantal artikelen op te nemen waarin de heren Van Heel, Delahaye, Fasel en Camps hun mening, en ook hun geraaktheden, fel ten toon spreiden.
Om het geheel te vervolmaken hebben we ook de eerste artikelen van Delahaye in De Gelderlander opgenomen met het felle verweer van professor Post hierop.
Het wordt steeds interessanter om de "tweestrijd" van bijna een halve eeuw geleden nog eens te herlezen, zeker in het kader van de zojuist verschenen laatste postume publicatie van Albert Delahaye.

Op de komende Delahaye-dag, 18 december 1999, hopen we weer vele bekenden en trouwe lezers van het ADB aan te treffen. Mogelijk biedt die dag ook weer aanknopingspunten voor ideeën die we door middel van dit tijdschrift kunnen helpen verspreiden.
Het ADB is van en voor ons allemaal. Met een gerust hart, maar zeker ook met een tevreden gevoel, sluiten we dit jaar af en zien vol vertrouwen het volgende millennium tegemoet.
We hopen als redactie opnieuw de warme steun te ondervinden om het Bulletin, mogelijk in een hogere frequentie, voort te zetten.

Met dank voor alle bijdragen de afgelopen jaren, wensen we iedereen een zeer voorspoedig 2000, voor ieder van ons een mijlpaal in ons leven.
Moge het jaar 2000 ook een mijlpaal zijn in de erkenning en waardering van het originele werk dat de Limburger Albert Delahaye vanuit Zundert West-Europa het licht heeft doen zien. E-mail en een viertalige website (zie binnenpagina voorzijde) zijn daarbij een belangrijk hulpmiddel.

De redactie,
A.A.F. Jochems
A.G.F. Laenen

WAREN ROMEINEN GERMANEN ??

Als geïnteresseerd lezer van de geschriften van Albert Delahaye weet ik dat er nog veel onduidelijkheden dienen te worden opgelost alvorens de gangbare opvatting van de historici zich zal wijzigen. Een van de dingen die hun theorie helpt overeind te blijven, zijn de archeologische vondsten van Romeinse voorwerpen en overblijfselen van nederzettingen in Nederland boven de grote rivieren, terwijl volgens de gedachten van Delahaye de Romeinen nooit zo noordelijk zijn geweest.
Een verklaring voor deze schijnbare tegenstelling zou het volgende kunnen zijn.
Tijdens de bloei van het Romeinse Rijk bleven de vijandigheden tussen Romeinen en Germanen tot een minimum beperkt. Waarschijnlijk leefden zij in alle rust naast en met elkaar. Bekend is in ieder geval dat Germaanse families in dienst waren van Romeinse legers. Tussen de Germanen en de Romeinen bestond echter een enorm verschil in ontwikkelingsniveau. De Germanen leefden nog op primintieve wijze. Hun huizen waren simpele bouwsels van hout, riet en leem. Zij kenden nauwelijks aardewerken huisraad en metalen voorwerpen. Dat ligt ook voor de hand. Het land waarop zij leefden verschafte geen delfstoffen, de klei was minder geschikt voor het vormen van voorwerpen en de zon niet krachtig genoeg voor het drogen van huiden. Ambachtslieden kenden zij niet. Men vormde met zijn familie een economisch gesloten huishouding. Door het contact met de Romeinen leerde men werktuigen kennen, aardewerken huisraad, voorwerpen van zilver en brons, etc.
De Germanen kenden echter nauwelijks geld als tussenmiddel bij de ruil. Zij leefden nog in het stadium van de ruileconomie. Het is derhalve niet onwaarschijnlijk dat de Germanen hun diensten aan de Romeinen lieten uitbetalen in goederen. Wat moesten zij immers beginnen met de Romeinse munten? Die konden ze bij andere families niet ruilen voor vlees of kleding. Waarschijnlijk waren het niet alleen (krijgs)diensten die de Romeinen van de Germanen betrokken. De Romeinse legerplaatsen kochten waarschijnlijk hun voedsel en drank bij de nabijgelegen Germaanse boerderijen in ruil voor schoeisel, wapens en werktuigen. Op deze wijze kwamen de Germaanse stammen in het bezit van grote hoeveelheden Romeins aardewerk, zilverwerk, wapens, schoeisel en uiteindelijk ook wat munten, die zij echter nooit zouden uitgeven.
In een periode van relatieve rust en economische bloei vindt er altijd een sterke groei van de bevolking plaats. Omdat de Germanen als hoofdmiddel van bestaan zich bezighielden met jacht en primitieve landbouw, betekende dit dat volgende generaties naar nieuwe nog niet bewoonde gebieden moesten trekken. Bijvoorbeeld in het noorden. Echter, zij namen een belangrijk deel van de Romeinse voorwerpen die hun ouders door ruiling hadden verkregen met zich mee. Hun nieuwe vestigingsplaats richtten zij in naar Romeins model. Immers, van de Romeinen hadden de Germanen geleerd hoe je een stevige houtconstructie moest maken en hoe je een nederzetting het beste kon inrichten om hem te beveiligen tegen vijandige aanvallen.
Heel veel jaren later treffen archeologen in de Nederlandse bodem Romeinse voorwerpen aan en de resten van Romeinse woningen en trekken daaruit de conclusie dat dit alles werd achtergelaten door de in Noord-Nederland gevestigde Romeinen. Een conclusie die, zoals wij thans hebben gezien, best eens onjuist zou kunnen wezen.
Gaarne laat ik mijn gedachtengang nu ter nadere toetsing over aan de historici onder de sympathisanten van Delahayes theorie. Mochten er geen aanwijzingen gevonden worden dat zij onjuist is, dan ontvalt aan de gevestigde opvattingen wederom een argument.

J.G. Maas, Hoofddorp

Bonifatius was nooit in Dokkum

door: Michel Janssen[1]

Tientallen jaren waren het dé verhalen in onze geschiedenisboeken. Bonifatius en zijn confraters werden vermoord bij Dokkum, de Noormannen hielden beestachtig huis langs onze grote rivieren, Willibrordus was de eerste bisschop van Utrecht en Karel de Grote verbleef en bouwde in Nijmegen. De kans is groot dat deze, en andere, aansprekende onderdelen uit de schoolboekjes moeten worden geschrapt. En dat alles door een eigenwijze Limburger die aan het wroeten sloeg.

Misschien betekent het een verarming van de schoolboekjes, maar het resultaat zal wel meer in overeenstemming zijn met wat zich zo tussen 300 en 1000 werkelijk in ons land heeft afgespeeld.
Dat althans is de, in tientallen publicaties vastgelegde, overtuiging van Albert Delahaye. Deze zoon uit een gezin van 15 kinderen werd geboren in Kliminen (1915) en is daar ook begraven, nadat hij in 1987 in Breda was overleden. Zijn gedachtegoed is echter nog springlevend. Op 18 december is er in Bavel een speciale Delahaye studiedag.
Kort na zijn aanstelling als adjunct-archivaris van Nijmegen in 1946 begint Albert Delahaye heel voorzichtig vraagtekens te zetten bij de tot dan toe gangbare literatuur van de stad. Speciaal waar het gaat om het Karolin-gische paleis dat Karel de Grote er zou hebben gebouwd. Hij stoot daarna snel op de Franse stad Noyon die in oude Latijnse teksten Noviomagus heette en waar Karel de Grote in het jaar 768 tot koning van de Franken werd gekroond. Noviomagus: dezelfde naam waaronder Nijmegen, maar dan eeuwen later, bekend werd. Albert Delahaye ontdekte tot zijn grote verrassing dat van beide steden Noyon en Nijmegen is beschreven hoe zij in precies dezelfde jaren door de Noormannen werden bezocht en beide in 1046 werden verwoest. Toeval? De zaak wordt pas echt interessant als blijkt dat Nederlandse en Duitse historici voor Nijmegen gebruik maakten van dezelfde teksten die Franse collega's van toepassing verklaarden op Noyon. En volgens de Limburgse vorser hadden die laatsten gelijk.

Delahaye doet wat van een goed onderzoeker mag worden verwacht: hij gaat terug naar de bronnen en is halverwege de jaren vijftig zover dat hij in een dagblad-artikel uiterst omzichtig de vraag stelt of het bestaan van een paleis van Karel de Grote in Nijmegen wel zo zeker is. Dat heeft hij geweten! De historici steigeren als door wespen gestoken. Het is van meet af aan een prestige-kwestie en tot een wetenschappelijke discussie komt het nooit. Albert Delahaye wordt genegeerd en verguisd.

Delahaye is opgelucht wanneer hij in 1957 Nijmegen kan verruilen voor West-Brabant waar hij streekarchivaris wordt. Na zijn eerste publicaties was hem snel duidelijk geworden dat het met de Karolingische traditie van Nijmegen echt fout zat. De gevolgen van zijn ontdekking waren enorm: de Nederlandse geschiedenis van het eerste millennium en aanhangend die van Europa, moest op de helling. De consequenties werden door de vakgeleerden goed ingeschat en dat verklaart misschien hun afkeer.

Orientatie

De Limburger dook in de oudste geschriften die over onze streek zouden zijn geschreven. Het werd hem al snel duidelijk dat in die oude teksten, wat hij noemt, de west-oriëntatie werd gebruikt. Dat in tegenstelling tot de door ons gehanteerde noord-oriëntatie. Het betekent dat wanneer Tacitus over het 'noorden' schrijft hij in feite ons westen bedoelt en dat de complete Romeinse windroos een kwartslag tegen de wijzers van de klok in moet worden gedraaid. Mogelijk zagen die oude Romeinen in de denkbeeldige middellijn door de Italiaanse 'laars' de noord-zuid-as waar de hele wereld om draaide. Een ontdekking met verstrekkende gevolgen.
Praktisch alles wat de klassieken schreven over het huidige Nederland, heeft betrekking op een gebied in Noordwest Frankrijk. Bonifatius werd wel vermoord, echter niet bij het Friese Dokkum, maar in de nabijheid van het Franse Duinkerken (in pagus Dockynchirica). Dokkum lag in 754 nota bene meters onder water.
Op een internationaal symposium dat vandaag in het Engelse Crediton (de geboorteplaats van Bonifatius) wordt gehouden had de fanfare van Dokkum dus beter kunnen wegblijven. En van de Bonifatius-kapel in Dokkum, inmiddels uitgegroeid tot een bedevaartsoord, mag worden aangenomen dat die werd gebouwd op honderden kilometers afstand van de bloedige moord.

Willibrordus moet, als bisschop van Utrecht, om dezelfde redenen uit de Nederlandse geschiedenis worden geschrapt. Het Trajectum waarmee Willibrordus verbonden is, mag niet worden gezien als het huidige Utrecht, beweert Delahaye. Nu moet gezegd dat de laatste jaren steeds meer historici zijn gaan twijfelen aan de juistheid van het Willibrordus-verhaal in Utrecht. Het is ook

erg onwaar-schijnlijk dat de goede man in een wankel bootje, vanuit Engeland richting Katwijk zeilt om zich op weg te begeven naar Utrecht. Dat lag in die tijd (690) weliswaar dichter bij de kust dan nu, maar het is veel waarschijnlijker dat Willibrordus voet aan land zette in de streek die vanaf de Engelse kust kan worden gezien. Nadat twijfel was gerezen over Utrecht als standplaats van bisschop Willibrordus, rees de vraag welke stad daar dan wel aanspraken op mag maken. Voor Albert Delahaye komt, op basis van geografische gegevens in de door hem onderzochte teksten, maar één plaats in aanmerking: Tournehem-sur-la-Hem: een plaatsje niet ver van Calais dat zich blij verrast toonde met de vinding van Delahaye en hem benoemde tot plaatselijk erearchivaris.

Limburgse historicus zette Europees verleden op zijn kop

Onlangs werd, door Kreyns en Pirson, Maastricht naar voren geschoven als de vermoedelijke bisschopsstad van Willibrordus. Voor de visie van Delahaye spreekt onder meer het reisverslag van de Engelse bisschop Acca die op weg naar Rome, enkele dagen logeerde bij zijn collega Willibrordus. Dan ligt een plaats in Noordwest Frankrijk veel meer voor de hand dan Maastricht, om van Utrecht nog maar te zwijgen.

Met hun west-oriëntatie hebben de klassieken voor een geweldige consternatie gezorgd. Eeuwen later werd in de door hen genoemde Fluvius Renus (rivier Renus) de Rijn gezien. Die vertaling zette Delahaye op losse schroeven, want volgens hem kunnen de klassieken niets anders hebben bedoeld dan de Schelde. De termen Ooster- en Westerschelde zouden een illustratie kunnen zijn van die Noord/-West verschuiving. Volgens de moderne begrippen zouden de termen Noorder- en Zuiderschelde immers veel meer voor de hand liggen.

En dan de Noormannen die in de jaren tussen 834 en 925 huishielden in ons land. Waren ze wel in Nederland? Het zal duidelijk zijn dat Albert Delahaye die vraag pertinent en negatief beantwoordt. De Noormannen zouden Dorestadum meer dan eens hebben platgebrand. Dorestadum dat door de Nederlandse historici met graagte werd gezien als de voorloper van het huidige Wijk bij Duurstede. Snerend merkt Delahaye op dat ondanks veel en diepgravend onderzoek men er nooit in is geslaagd het overtui-gende verband te leggen tussen Dorestadum en Wijk bij Duurstede. Zelf geeft hij tientallen aanwij-zingen dat de erfenis van Dore-stadum gezocht moet worden in het Franse Audruicq. De klank-wisseling aan het begin van beide namen dore-odre komt wel vaker voor: 'padre-pater'.

Ook de regionale, Limburgse, geschiedenis heeft te lijden onder de visie van Albert Delahaye. Een oude Romeinse kaart, een dertiende eeuwse kopie van een kaart die dateert uit ongeveer 400, beeldt het complete Romeinse Rijk af. Van Engeland tot de Perzische Golf. Deze zogenaamde Peutinger-kaart (van ongeveer 7 meter bij 36 centimeter) bevat onder het opschrift FRANCIA de plaatsnaam Noviomagus. Nijmegen? Ook een vraag die door Albert Delahaye met een hardgrondig 'nee' wordt beantwoord. Volgens hem kan hier slechts sprake zijn van het huidige Noyon. Maar dan moeten ook vraagtekens worden gezet bij de situering van een plaats als Blariaco (=Blerick?). Ja dan komt zelfs Heerlen (Coriovallum of Cortovallio?) in het gedrang. En Maastricht, toch de Nederlandse plaats met de best herkenbare Romeinse afkomst, komt niet eens voor op die Peutinger-kaart. Logisch, vindt Delahaye die geenszins de Romeinse geschiedenis van Heerlen en Maastricht wilde ontkennen. Maar de Peutinger-kaart geeft een ander deel weer van het Romeinse Rijk: niet Nederland, maar Noordwest Frankrijk. Dan is meteen ook duidelijk waarom Maastricht er niet op te vinden is. Waarom zou,,weer volgens Delahaye, die Romeinse tekenaar in 400 zich hebben uitgesloofd om een gebied in kaart te brengen waar op dat moment al geen Romein meer was te vinden?

Jacqueline Hoevenberg, conservator van het Thermen-museum in Heerlen, geeft een andere verklaring voor dit fenomeen. "De laatste tijd gaan stemmen op dat de Peutinger-kaart ouder is en dat het origineel uit de eerste eeuw stamt. Heerlen was toen al een plaats van betekenis, Maastricht nog niet. Later is de kaart bijgewerkt, maar dat was na 300 toen 'Nederland' niet belangrijk meer was voor de Romeinen en de tekenaar ook geen aandacht meer besteedde aan dit gebied."

Controverse

Tijdens haar opleiding werd, begrijpelijkerwijs, geen aandacht besteed aan de ideeën van Delahaye. Zij kan zich wel voorstellen hoe de controverse tussen de wetenschappers en de archivaris Delahaye is ontstaan. "Ook nu nog zie je vaak dat his-torici van verschillende disciplines nauwelijks met elkaar in discussie gaan. Vergeet niet dat we te maken hebben met meningen die vaak slechts door wetenschappelijk onderzoek bevestigd of verworpen kunnen worden." Graag zou zij bijvoorbeeld een gedegen onderzoek zien naar het precieze tracé van de Romeinse weg die Heerlen met Maastricht verbond. "Maar daarvoor ontbreken simpelweg de financiële middelen."

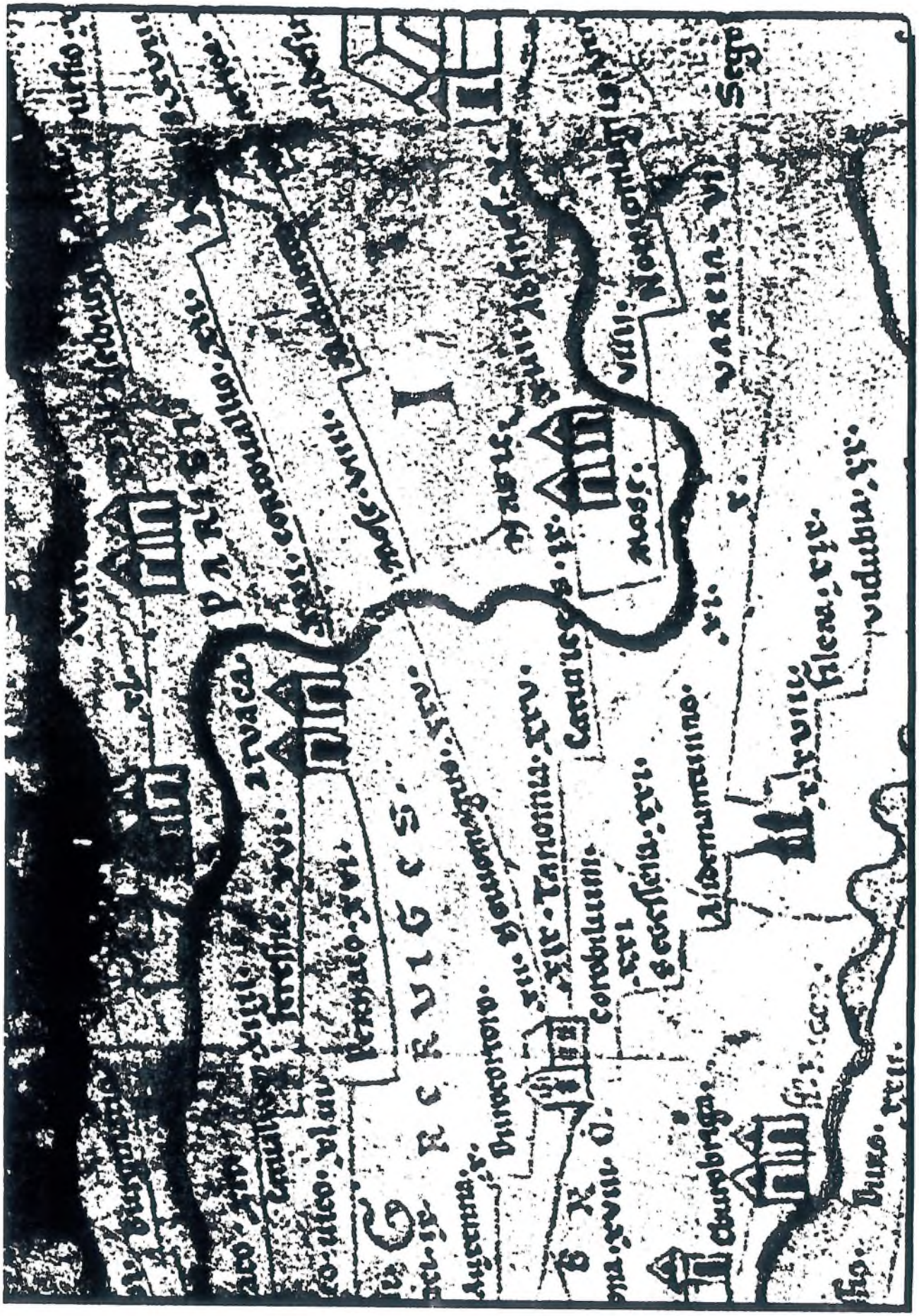

▲ *In het Thermenmuseum in Heerlen is een Middeleeuwse kopie te vinden van de oudstbekende Romeinse legerkaart.*

Lezend in de boeken van Albert Delahaye vallen de vaak bittere bewoordingen op waarmee hij zijn hooggeleerde tegenstanders wijst op hun tekortkomingen. Het is opvallend dat zijn eerste boek (Vraagstukken in de historische geografie van Nederland) veel milder van toon is dan de latere werken. Albert Delahaye: een verbitterd, gefrustreerd man die ruzie maakte met iedereen?

Zijn oudste zoon Régis: "Dat zou je wel zeggen als je zijn boeken leest. Thuis was daar weinig van te merken. Hij was gezellig en knutselde veel. Maar rustig zitten niets doen, dat kon hij niet." Régis is in de voetsporen van zijn vader getreden. Hij is archivaris bij het Rijksarchief in Maastricht. "Dankzij de stimulans van m'n vader en zeker niet 'ondanks' de problemen waarmee m'n vader te maken had." Hij heeft bewust de boot afgehouden waar het gaat om de voortzetting van het levenswerk van zijn vader. "Het is nog steeds besmet gebied. Stel je voor dat daar weer een Delahaye gaat rondstruinen."
Hij is overigens van mening dat zeker niet alles wat zijn vader schreef de toets der kritiek kan doorstaan. "In zijn enthousiasme is hij links en rechts wel eens doorgeschoten. Desondanks vind ik dat zijn revolutionaire ideeën recht hadden, en nog steeds hebben, op een eerlijke discussie."
Schoorvoetend wordt ondertussen steeds meer rekening gehouden met de 'ontdekkingen' van Delahaye: er wordt openlijk getwijfeld aan Willibrordus als bisschop van Utrecht en de VVV van Nijmegen is gestopt met de verwijzingen naar Karel de Grote als een van de belangrijkste inwoners die de stad ooit had.

Belangrijke hoofdpersonen uit de niet altijd frisse woordenstrijd zijn inmiddels overleden: natuurlijk Albert Delahaye, maar ook tegenstanders als de professoren Stolte (historicus, Nijmegen), Bogaers en Hugenholtz (historicus, Utrecht) zijn niet meer. Daarmee zijn de kansen op een echte wetenschappelijke discussie toegenomen.
Voor de 'Stichting Albert Delahaye' kan die er niet snel genoeg komen. Deze geestverwanten van Albert Delahaye hebben zijn werk voortgezet en doen dat nog steeds. Op 18 december wordt in Bavel bij Breda 'de Albert Delahaye-dag' gehouden. Dan verschijnt het tweede deel van 'De ware kijk op ...' naar een manuscript dat de meester zelf op het punt stond uit te geven toen hij in 1987 overleed.

De Frans-Vlaamse publicist en Delahaye-kenner Jacques Fermaut uit Bierne (Winoksbergen) noemt Albert Delahaye de Galileo Galilei van deze eeuw. Een vergelijking die misschien wat overdreven aandoet en ook wordt gekenmerkt door de mankheid van alle vergelijkingen. Feit is dat Delahaye, net als de grote Italiaanse natuur- en sterrenkundige (1564-1642), werd verguisd en soms grof aangevallen door mensen die de basis van hun wetenschappelijke naam zagen afbrokkelen. Galilei werd als 71-jarige gedwongen de heliocentrische leer (de zon als middelpunt) af te zweren en gevangen gezet omdat hij het (bewegende) wereldbeeld bleef verdedigen. Zover is het met de Limburger gelukkig nooit gekomen, maar dat hij tijdens zijn leven nooit erkenning vond voor zijn revolutionaire ideeën maakte van hem een verbitterd man. Delahaye is in 1987 op 71-jarige leeftijd in Breda overleden en werd in Klimmen begraven.

Belangrijkste boeken van Albert Delahaye:
DE WARE KIJK OP ... DEEL 1 (Noyon, het land van Bethune en Frisia) 1965-1966)
HOLLE BOOMSTAMMEN (de historische mythen van Nederland, ontleend aan Frans Vlaanderen) 1980
De Stichting Albert Delahaye is op internet te bereiken onder http://home.concepts.nl/~delahaye.
Postadres: Hof 6 4854 AZ Bavel.

[1] Dit artikel verscheen eerder in het Limburgs Dagblad

TRAIECTUM

UTRECHT OF MAASTRICHT

In zijn boek "Vraagstukken in de historische geografie van Nederland", pp 223-244, bespreekt Albert Delahaye drie Traiecta, namelijk Utrecht, Tournehem en Maastricht.
Het is duidelijk dat aan het bestaan van Utrecht, omstreeks 700, ernstig getwijfeld moet worden, ondanks haar eeuwenoude traditie het "Traiectum van Willibrord" te zijn. Het is overbodig de argumenten te herhalen.

Albert Delahaye veronderstelt, met zijn interpretatie van de Peutinger-kaart als voornaamste argument, dat Tournehem de juiste locatie van bedoeld Traiectum zou moeten zijn. Maastricht als mogelijkheid doet hij af met één zin : *"dat Willibrord er op geen enkele manier in de rij der bisschoppen in te passen is"*.
Een merkwaardig argument, juist vanwege het feit dat het oude Maastrichtse bisdom omstreeks 695 ophoudt te bestaan.
Het Friese missiebisdom, met als zetelplaats "Traiectum", wordt juist dan door Willibrord gesticht; volgens Beda in "Traiectum", door "de oude volkeren Viltaburg" genoemd. Maastricht wordt in de kronieken van Fontenelle aangeduid als Viltaburg, hetgeen toch ook door Albert Delahaye wordt opgemerkt (pp 297-298).

De auteurs van het boek "Traiectum, Utrecht of Maastricht" hebben mede op grond van de volgende overwegingen aanleiding gevonden te onderzoeken of mogelijk Maastricht de zetelplaats van Willibrord was :

MAASTRICHT

a. heeft een Romeins verleden; een Romeinse brug over de Maas; een Romeins castellum gebouwd in de 4e eeuw;
b. is gelegen op de kruising van de weg Boulogne-sur-Mer - Keulen en de Maas;
c. is continu bewoond geweest (archeologisch aangetoond);
d. was een belangrijke havenstad aan de Maas; uit de Merovingische periode zijn tien Maastrichtse muntmeesters bekend;
e. vormde het kerngebied van de Pepyniden, de latere Karolingers;
f. herbergde een bisschopskerk binnen het castellum; een Salvatorkerk daarbuiten; een St Servaasklooster sedert de 8e eeuw;
g. wordt in de 6e eeuw "Traiectum" genoemd door Gregorius van Tours; en "Trega" (aan de Maas) door de Ravennas in de 7e eeuw.

In hun boek "Traiectum, Utrecht of Maastricht" geven de auteurs hun visie op het Friese bisdom gedurende de periode 700 - 948. Zij zijn ervan overtuigd dat Maastricht de gezochte zetelplaats is.

Kreijns-Pirson, "Traiectum, Utrecht of Maastricht", 1998.
Uitgeverij Gadet, Maastricht. Tel. 043-3619828.
ISBN 9070469049.

BODEMARCHIEFWEEK

28

ZATERDAG

AUGUSTUS

Controverse

Lag Dorestad wel bij het huidige Wijk bij Duurstede?

Albert Delahaye (1915-1987), voormalig adjunct-archivaris van Nijmegen, hield er een alternatieve interpretatie van de vroeg-Nederlandse geschiedenis op na. Volgens hem is Dorestad niet het huidige Wijk bij Duurstede, maar het plaatsje Adruicq in Noord-Frankrijk. Noviomagus is niet het huidige Nijmegen maar Noyon, en Willibrord, bisschop van Traiectum, zetelde niet in het huidige Utrecht maar in Tournehem-sur-la-Hem. De verhalen van de vroeg-middeleeuwse Nederlandse geschiedenis dienen volgens Delahaye alle in Noord-Frankrijk gesitueerd te worden.
Delahaye baseert zich op een herinterpretatie van de historische bronnen, zoals de Romeinse schrijvers Tacitus, Plinius en Ptolemeus. Een van zijn vele argumenten is de *west-oriëntatie*, het gegeven dat de oude schrijvers een andere windroos hanteerden. Daarom heet de Noordzee geen Westzee en de Ooster- en Westerschelde geen Noorder- en Zuiderschelde, zoals volgens onze windroos zou moeten. Delahayes visie blijkt door het archeologisch onderzoek keer op keer weersproken te worden en kan dan ook niet serieus worden genomen.

Nederlands Archievenblad, artikelenreeks

Toelichting

De artikelenreeks omvat bijdragen van Mr. Caspar van Heel, Albert Delahaye, Drs. W.A. Fasel en Dr. H. Camps.

Personalia
Mr. C.J. van Heel is Inspecteur Provinciaal Archief Overijssel, Zwolle.
Albert Delahaye was van 1957 tot 1980 archivaris van het archivariaat "Nassau-Brabant", thans Regionaal Archief West-Brabant, Zevenbergen.
Albert Delahaye is in 1987 overleden.
Drs. W.A. Fasel, archivaris en rechtshistoricus, is oud-gemeentearchivaris van Alkmaar.
Dr. H. Camps, historicus, is oud-medewerker van het Rijksarchief Noord-Brabant en vooral bekend als samensteller van het in 1979 uitgegeven *Oorkondenboek van Noord-Brabant.* In *De Ware kijk Op... Deel II* geeft Albert Delahaye zeer uitgebreid commentaar op dit Brabantse Oorkondenboek.

De artikelenreeks (1982/1984) opent met het artikel van Caspar van Heel (1982, blz. 235 -242) over het in 1980 verschenen boek van Albert Delahaye *"De historische mythen van Nederland ontleend aan Frans Vlaanderen".* Dit boek is beter bekend onder de omslagtitel: "*Holle Boomstammen*".
In het volgende artikel (1982, blz. 359 - 368) geeft Albert Delahaye hierop zijn weerwoord.
Vervolgens komt Drs. Fasel (1983, blz. 243 - 247) aan het woord met zijn artikel "*De bisschop van Nijmegen*", naar aanleiding van het in 1982 verschenen boek van Albert Delahaye onder dezelfde titel. Albert Delahaye had dit geschreven naar aanleiding van het *"Bronnenboek van Nijmegen*" (P. Leupen en B. Thissen), waarin bisschop Harduinus wordt opgevoerd als bisschop van Nijmegen, een stad die nooit bisschopsstad is geweest.
Vervolgens reageert Dr. Camps (1983, blz. 249 - 264) zeer uitvoerig op het artikel van Drs. Fasel.
Op dit artikel heeft de heer Fasel weer uitvoerig gereageerd in een bijdrage onder de titel: "De Bisschop van Nijmegen" (II). Dit artikel is echter nooit geplaatst omdat het Nederlands Archievenblad plotseling meende de discussie te moeten sluiten.
Met toestemming van de Heer Fasel hebben we ook deze bijdrage van destijds in deze artikelenreeks opgenomen om een zo compleet mogelijk beeld te geven van de destijds gevoerde discussie.
Tot slot van deze reeks het gedeelte "Camps en het Nederlands Archievenblad" zoals dat is afgedrukt in "De Ware Kijk Op... Deel I, 1984, blz. 278 - 280.

Holle boomstammen

Albert Delahaye, De historische mythen van Nederland ontleend aan Frans Vlaanderen (Tournehem/Zundert, juni 1980), beter bekend onder de omslagtitel Holle boomstammen.

Het levenswerk van een archivaris mag in het Nederlands Archievenblad niet onvermeld blijven, zeker niet als de landelijke pers en de televisie aan Holle boomstammen aandacht besteedden, en helemaal niet als in dat televisieprogramma collega Delahaye de Galilei van deze eeuw werd genoemd.
Delahaye is al geruime tijd bekend als de archivaris die niet langer gelooft in de oudste geschiedenis van ons land. Dat begon heel aarzelend toen hij nog adjunct-archivaris van Nijmegen was, dat doet hij zeer beslist nu hij ere-archivaris van Tournehem-sur-la-Hem (Pas de Calais) is. Hem is dat door de officiële wetenschap niet in dank afgenomen, zelfs niet toen hij aanvankelijk in 1955 aarzelend wat oneffenheden in de geschiedenis van Nijmegen signaleerde en vragenderwijs aan de geleerde heren voorlegde.
De heren raakten hierdoor zo opgewonden dat ze de verkeerde taktiek kozen. Ze wilden deze stem het volledige zwijgen opleggen. Dat dit niet lukte, is op zich zelf verheugend. Dat deze stem daarna oversloeg van stelligheid kan helaas niet altijd toegejuicht worden.
Het omvangrijke boek Holle boomstammen - meer dan 475 pagina's - geeft meer dan eens aanleiding tot ergernis, zodanig dat er enig doorzettingsvermogen voor nodig is om verder te lezen. Het meest irritant vind ik de verwijten voor 'de overgekookte Belg Gijsseling' (p. 450, 451 en 456, waar hij Gijsseling naast dat kleine Belgje in Brussel plaatst) en voor 'Dr. Gorissen uit Kleef, die ons eens zou komen leren hoe je de geschiedenis van Nijmegen moet schrijven' (p. 466), terwijl hij zelf dit dikke boek over de geschiedenis van Noord-Frankrijk schrijft!
Enerzijds is het boek niet dik genoeg: elke verwijzing naar bronnen wordt weggelaten met een beroep op een eerdere publicatie Vraagstukken in de historische geografie van Nederland (op p. 22), waarvan de auteur zelf beweert dat deze publicatie nergens te raadplegen is (p. 367).
Anderzijds is het boek veel te dik: Delahaye vervalt veelvuldig in herhalingen en wat vooral gemist kan worden zijn de - soms best amusant geschreven - schimpscheuten op zijn geleerde tegenstanders.
Holle boomstammen is een barok boek: het bevat 2 inleidingen, 9 hoofdstukken en 3 nabeschouwingen.

In de negen hoofdstukken worden de volgende stellingen geponeerd:
1. Noviomagus is niet Nijmegen, maar Noyon.
2. Batua is niet de Betuwe, maar een streek bij Noyon.

3. De twee wegen tussen Noviomagi en Lugduno op de Peutingerkaart, lopen niet van Nijmegen naar het westen, maar van Noyon naar het noordwesten, naar Leulinghen.
4. De Renus is niet de Rijn, maar een complex van rivieren in de omgeving van Grevelingen.
5. Dorestad lag niet bij Wijk van Duurstede, maar even ten zuiden van Grevelingen.
6. Trajectum is niet Utrecht, maar Tournehem.
7. De Noormannen hebben niet in onze streken geplunderd, maar in Noord-Frankrijk.
8. De zogenaamde Duinkerken-transgressies hebben niet de omgeving van Duinkerken onder water gezet, maar integendeel onze gewesten.
9. Tenslotte wordt aan de hand van de kroniek van Alpertus van Metz, de annalen van Egmond, de rijmkroniek van Melis Stoke en de kroniek van de Clerc uten Laghen Landen aangetoond op welke wijze al deze Nederlandse legenden gevormd zijn.

En passant worden ook andere culturele verworvenheden van tafel geveegd en nieuwe - dus betere - waarheden daarvoor in de plaats gesteld. De meest opmerkelijke wil ik u niet onthouden:

p. 159: Karel Martel versloeg in 732 bij Poitiers niet de Arabieren, maar de Friezen.
p. 176: Davantre en Tiala zijn niet Deventer en Tiel in 896, maar Desvres en Tilques nabij St. Omaars.
p. 268/9: De bisschopssteden Bremen en Hamburg lagen niet in Noord-Duitsland, maar op 9 km. afstand van elkaar even ten zuiden van Calais: Bremes en Hames-Boucres.
p. 306: De bisschopsstad Padrabrunna was niet Paderborn, maar Pierrefonds nabij Compiègne.
p. 332: Confluentes en Andrenacum zijn niet Coblenz en Andernach, maar Conflans en Andrésy, aan de Seine, 2½ meander beneden Parijs.
p. 351: Groningen, Drenthe en een deel van Overijssel behoorden tot het bisdom Munster. Ik heb de neiging te vragen: welk deel van Overijssel?
p. 360: Hameland = Haineland = Henegouwen.

Al deze stellingen worden dus geponeerd zonder verwijzing naar de bronnen. De deskundigen weten immers wel waar ze de bronnen kunnen vinden, en voor de niet-deskundigen zijn al die noten maar ballast. Helaas, ik heb de bronnen voor de nederlaag van de Friezen bij Poitiers niet kunnen vinden en ik ben toch ook een archivaris.
Ondanks mijn onvermogen om zelfs maar de bronnen van Delahaye volledig te kunnen traceren, wil ik trachten over elk van de acht grote stellingen enige opmerkingen te plaatsen.

1. *Noviomagus*. De strijd om Nijmegen wordt vooral in de laatste nabeschouwing geleverd met dr. P. Leupen, naar aanleiding van diens Bronnenboek van Nijmegen, verschenen in Het Valkhof te Nijmegen (Nijmegen 1980) 126-138. Beiden hebben gelijk: Noviomagum kan in het ene geval Noyon zijn, in het andere geval Nijmegen. Zelfs vóór 1046 toen het paleis van Noyon door de Vlamingen werd verwoest,

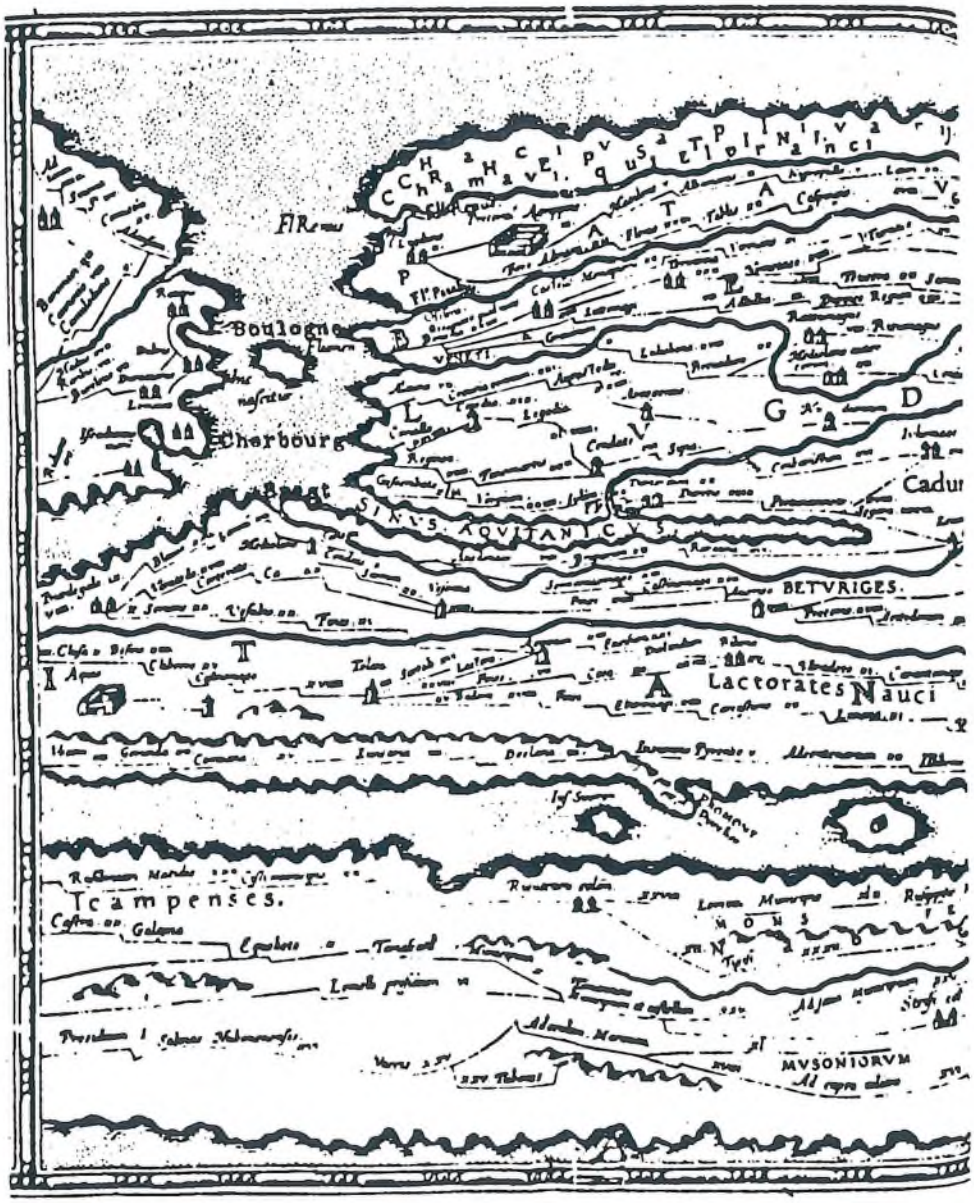

Afbeelding 1

aldus Delahaye. Leupen maakt hiervan een verwoesting in 1047 door de hertog van Opper-Lotharingen, maar dat zal een interpretatiefout zijn.
Dat Leupen de bronnen die duidelijk naar Noyon wijzen, weg laat, is geen 'fielterij' (p. 469), hij wil slechts de bronnen voor Nijmegen aanwijzen en begaat daarbij een blunder, waar Delahaye zo triomfantelijk over is, dat hij er twee paragrafen aan wijdt onder de titels: De bisschop van Nijmegen, en Amen zei de bisschop . . . .[1] Vanzelfsprekend heeft Delahaye gelijk dat Nijmegen nooit een bisschopszetel was. Delahaye verwijt Leupen op diverse plaatsen dat hij essentiële onderdelen van teksten weglaat. Ik verwijt Delahaye het zelfde.
Als de keizer in 806 van Thionville naar Noviomagum gaat over water, dan construeert Delahaye om dat mogelijk te maken de kanalen van Drusus en Cobulo (p. 469/70, op p. 157 betwijfelt Delahaye overigens de bevaarbaarheid van de beide kanalen in die tijd); in de tekst zelf staat echter dat de keizer voer 'per Mosellam et Rhenum' (Bronnenboek nr. 25). Nog steeds stroomt de Moesel af naar de Rijn, ook al verzwijgt Delahaye dat. En waar hij de Moesel en de Rijn wel vermeldt (p. 150), verzwijgt hij het uitgangspunt Thionville. In 821 gaat de keizer van Aken naar Noviomagum 'per Mosam'. Hoe je via de Maas van Aken naar Noyon kunt komen, zelfs als een niet nader aangeduide Franse bron dat beweert, is mij een raadsel (p. 470). Het 'per Mosam' wordt door Delahaye verzwegen. Een tekst die Delahaye hier overslaat, is het verhaal van de bouw van het paleis te Noviomagum 'super Vahalem fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana praeterfluit'. Volgens Delahaye was in Noyon al een paleis vóór die tijd. Leupen dateert dit bericht overigens tussen 777 en 800, *omdat* de vroegste vermelding van een palacium publicum in Niumaga uit 777 dateert.
Na 843 hadden koningen en keizers als Lotharius I, Lotharius II, Lodewijk (de Jongere), Arnulf, Zwentibold, Hendrik I, de Ottonen, etc. niets meer in Noyon te zoeken. Toch is ook dan sprake van het palacium regium te Neomaga (856), het palatium regale in Niumaga (896), Neumago usque regio palatio (956). Welk belang kan Otto I gehad hebben bij een translatie van relieken naar Noyon, weliswaar een belangrijke stad, maar toch buiten zijn rijk gelegen?
Samenvattend: als in de bronnen sprake is van Noviomagum of Neomagum en dergelijke, zal van geval tot geval bekeken moeten worden of het Nijmegen, Nyon (in Zwitserland), Neumagen (aan de Moesel), Nyons (in Frankrijk) of Noyon is.

2. Batua. Ook hier geldt: als Nijmegen vóór 1046 met de naam Noviomagum aangeduidt kan worden, is er geen bezwaar onder Batua de huidige Betuwe te verstaan. Waarbij ik er van uit ga dat Delahaye voor de goederen van de abdij van St. Vaast

[1] Het Bronnenboek van Nijmegen (eerste eeuw na Chr.-1247) door P. Leupen en B. Thissen, is in 1981 ook afzonderlijk verschenen als uitgave van het gemeentearchief van Nijmegen (Nijmeegse Studiën, deel X). Hierin handhaaft Leupen (en Thissen) de bisschop van Nijmegen in 1024, zij het dat hij in de inleiding uitlegt dat het toch geen bisschop was.
Voor Delahaye was dit aanleiding om een afzonderlijke publicatie samen te stellen onder de titel 'De bisschop van Nijmegen'. Deze nieuwe publicatie van Delahaye verscheen tijdens het corrigeren van de drukproeven van deze recensie. Daarom is hier noch aan het tweede Bronnenboek, noch aan de Bisschop van Nijmegen aandacht besteed.

te Atrecht in 'pago Baduano' (OSU 151) gelijk heeft, als hij stelt dat deze goederen tussen Atrecht en Noyon gesitueerd moeten worden. Het gaat mij echter te ver om Batavodurum tot Béthune (kaart p. 116) om te dopen. Bathuana (p. 391) is meer waarschijnlijk.

Het eerste deel van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, uitgegeven door S. Muller Fzn. en A. F. Bouman in 1920, bevat wel meer oorkonden waarvan twijfelachtig is of ze er in thuis horen, maar er ontbreken nog meer, waarvan zeker is dat ze in dit oorkondenboek opgenomen hadden moeten worden. Een herziening van het eerste deel is dringend noodzakelijk!

Ook al zou Delahaye gelijk hebben dat de naam Betuwe niet is afgeleid van de volksstam der Batavi, dan nog acht ik het niet uitgesloten, dat beide namen in het zelfde gebied - weliswaar gescheiden door enkele eeuwen - thuis horen.

3. *De Peutingerkaart.* Wie deze kaart, afgebeeld op de bladzijden 104 en 105, goed bestudeert, ziet onder de A van Francia Noviomagi staan en rechts iets lager twee maal Noviomagus. Delahaye rept daar niet over en concentreert zich op het bovenste Noviomagi, waarvan hij wil aantonen dat dit Noyon is. Ik beweer dat het linkse van de beide 'Noviomagus' Noyon is, omdat het ligt tussen Durocortoro en Corobilium, dat zijn Reims (Durocortorum civitas, bij Graesse, Orbis Latinus, Dresden 1861) en Corbeil (Corbolium bij Graesse). Heel duidelijk is dat het bovenste Noviomagi tussen twee rivieren ligt, waarvan de onderste Mose wordt genoemd en de bovenste Renus. Delahaye beweert dat de streek tussen beide rivieren niet in Nederland gelegen kan zijn, omdat als dit wel zo zou zijn, daardoor een gebied van 400 km (van noord naar zuid) in België en Noord-Frankrijk verdonkeremaand zou worden. Ik deel zijn mening niet. Passen we een eenvoudige truc toe: we meten de afstand op de Peutingerkaart tussen Gesocribate (Brest, gelegen aan de kust boven de inham die Sinus Aquitanicus heet), Coriallo (Cherbourg) en Bononia (Boulogne, op de kaart boven Gesocribate gelegen; ik hoop dat Delahaye het met deze verklaringen eens is). We extrapoleren de gemeten afstanden naar Lugduno (nog weer iets daarboven gelegen) en kijken op de tegenwoordige kaart, waar we - ergens langs de kust - uit kunnen komen.

	Lugduno	Bononia	Coriallo	Gesocribate	in werkelijkheid hemelsbreed
Lugduno	—	x	y	z	
Bononia	15 mm	—	255 km	500 km	
Coriallo	24 mm	16 mm	—	245 km	
Gesocribate	39 mm	24 mm	8 mm	—	

(Op de Peutingerkaart)

Dat betekent een schaal van 1 : 15.937.500 tot 1 : 30.625.000 en gemiddeld 1 : 20.833.333. Laten we alle drie de schalen gebruiken voor het berekenen van de afstand van de drie zekere plaatsen naar het onzekere Lugduno, dan krijgen we

voor de afstand Bononia-Lugduno, x = 240 – 460 km, met een gemiddelde van 312,5 km;

voor de afstand Coriallo-Lugduno, y = 382,5-735 km, met een gemiddelde van 500 km;

voor de afstand Gesocribate-Lugduno, z = 620-1195 km, met een gemiddelde van 812,5 km.

Gaan we langs de kust voorbij Boulogne naar het noorden, dan ligt Lugduno ergens tussen Knokke en Greetsiel en gemiddeld bij Katwijk, in elk geval in het huidige Nederland.

Het Lugduno van Delahaye - Leulinghen - ligt ongeveer 14 km noordwestelijk van Boulogne in de richting Calais.

4. *De Renus.* Over Renus kunnen we kort zijn. Delahaye geeft zelf toe, dat deze rivier in de Alpen ontspringt (p. 136, 143), tot aan Neuss de huidige loop volgt (p. 152), om vervolgens langs de volkeren- en taalgrens (vrij naar p. 461, dus boven over de Ardennen heen) te vloeien en nabij Leulinghen in de zee uit te monden. Dat verschillende rivieren dezelfde naam dragen, *omdat* Drusus en Corbulo ze door kanalen met elkaar verbonden hebben (p. 164), vind ik op zijn minst een gewaagde theorie. Op p. 345 twijfelt Delahaye gelukkig zelf aan zijn theorie van de drie Rijnmonden nabij Calais.

Nederland tijdens de transgressies tussen de 3e en de 10e eeuwen, met weglating van het overstroomd en onbewoonbaar gebied.
■ = niet-bestaande plaatsen, ter oriëntatie op de kaart gezet.

Afbeelding 2

5. *Dorestad* lag in elk geval in het bisdom Traiectum en de stad Traiectum lag aan de Renus.
   Als we willen weten waar Dorestad lag moeten we dus aantonen waar Traiectum lag.
6. *Traiectum,* waar Bonifacius episcopus was, lag volgens Delahaye in Noord-Frankrijk. Vele goederen geschonken aan bisschop Willibrord en aan de kerk van Traiectum localiseert hij in de omgeving van Tournehem, St. Omaars, Rijssel, Boulogne, Atrecht en andere plaatsen. In deze streek waren echter andere bisdommen gelegen van oudere datum dan Traiectum, namelijk Atrecht, in de 6e eeuw al verplaatst naar Kamerijk en in 1094 heropgericht, en Terwaan, dat omstreeks 639 voor het eerst genoemd wordt en in 1559 gesplitst werd in de bisdommen Ieper, St. Omaars en Boulogne.
   De plaatsen Tournehem-sur-la-Hem (Traiectum volgens Delahaye) en Audruicq (Dorestad volgens hem) hebben vanaf hun ontstaan tot aan 1559 steeds in het bisdom Terwaan gelegen.
   De bisschop van Traiectum, suffragaan van de aartsbisschop van Colonia moet dus in de kerkprovincie Keulen gezocht worden, niet in de kerkprovincie Reims, waartoe het bisdom Terwaan altijd heeft behoord.
7. *De Noormannen* hebben alleen schriftelijke getuigenissen van plundering in onze streken nagelaten. Kennelijk hebben ze hier zo grondig geplunderd, dat zelfs alle archeologische sporen daarvan meegenomen zijn. Noch in Wijk bij Duurstede, noch in Souburg hebben de archeologen de aanwezigheid van de Noormannen kunnen aantonen. (Bloemers, Louwe Kooijmans en Sarfatij, Verleden Land (1981) 124, 134, 139).
8. Dat de zgn. Duinkerken-*transgressies* evenzeer in Noord-Frankrijk als in België, Nederland en Noord-Duitsland nogal wat gebied onbewoonbaar maakten tussen de 4e en de 10e eeuw behoeft geen betoog. Duingebieden langs de kust, oeverwallen langs de rivieren en andere natuurlijke hoogten bleven echter bewoonbaar. Ook bv. het hooggelegen Nijmegen, Dorestad en Utrecht, om maar een paar plaatsen te noemen. Het kaartje op p. 340 is schromelijk overdreven.

Samenvattend ben ik van mening dat Delahaye slechts enkele keren oorkonden aanwijst, waarvan het twijfelachtig is of de localisatie van de daarin genoemde plaatsnamen in het huidige Nederland thuis hoort. Meestal situeert hij echter plaatsen, die in ons land gezocht moeten worden ten onrechte in de Noord-Franse kuststreek. Zelfs als in het verouderde eerste deel van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht staat dat de plaats onbekend is.

Caspar van Heel.

RÉSUME

'Holle boomstammen', dont l'édition française paraîtra sous peu, est l'oeuvre capitale de l'archiviste néerlandais Albert Delahaye. L'auteur y attribue à la Flandre française

les faits historiques jusquà l'an 1000 environ, que l'histoire officielle réserve pour les Pays-Bas.

Voici les thèses principales de l'auteur:

1. Noviomagus est toujours Noyon, jusqu'à 1046 jamais Nimègue.
2. Batua est la région près de Béthune, non pas la 'Betuwe' néerlandaise.
3. Renus est un ensemble de rivières près de Gravelines.
4. Dorestad était situé près de Gravelines, et s'appelle actuellement Audruicq.
5. L'évêché Traiectum s'y trouvait également, Tournehem-sur-la-Hem en était le centre.
6. Les Normands ont surtout pillé la France, non pas le littoral néerlandais.
7. Du 4e au 10e siècle les transgressions de Dunkerque ont rendu inhabitable la quasi-totalité des Pays-Bas.

Dans l'article précédent chacune de ces théses est étudiée, elles sont rejetées pour la plupart.

Caspar van Heel en holle boomstammen

Het stemt mij tot grote voldoening dat ik eindelijk in 1982, na ruim 39 jaren archiefdienst en bijna twee jaren pensioen, met twee artikelen tegelijk in het 'Nederlands Archievenblad' vermeld sta. Kollega Fasel wil ik van harte dank zeggen, omdat hij het aandurft om publiekelijk op te komen voor de ernst van mijn studies. Kollega Caspar van Heel heeft mijn boek met 'ergernis en tegenzin' gelezen. Het zij zo! Het is niet de bedoeling, op alle onderdelen van zijn recensie te reageren. Ik wil alleen de ergste misvattingen weerleggen, voornamelijk om te voorkomen dat ze bij anderen de indruk wekken dat het zinnige opwerpingen zijn. Laat ik mijn ergste grief maar meteen spuien. Van Heel had mijn 'Vraagstukken in de historische geografie van Nederland' 1965/66, 580 blz. moeten recenseren. 'Holle Boomstammen' is een *populaire* bewerking van dat boek, wat Van Heel trouwens zelf schrijft. Voor een recensie in het 'Nederlands Archievenblad' behoort een wetenschapper m.i. naar de *wetenschappelijke editie* te grijpen, omdat in 'Vraagstukken ...' alle teksten staan, mèt de *Duitse* en de *Franse* vindplaatsen. Dan had Van Heel ook niet de laster behoeven te herhalen, dat ik geen bronnen geef.

Ik heb nergens *essentiële gegevens* weggelaten, zoals Van Heel op blz. 238 beweert. In 821 gaat de keizer van *Aken* over de *Maas* naar *Noviomagus*. Indien het Van Heel een raadsel is, hoe je van Aken over de Maas naar Noyon kunt komen, dan is het voor mij een raadsel hoe je van Aken over de Maas in Nijmegen kunt geraken, daar geen van de drie plaatsen aan de Maas ligt, en de tekst helemaal niet over de richting spreekt. In beide gevallen, of 't nu Noyon of Nijmegen is, zijn delen van de reis *over land* inbegrepen geweest, waarover de kroniekschrijver niet spreekt. Doch als men *vooropstelt*, dat 't Nijmegen is geweest, komt men tot een opwerping die geen hout snijdt, en zelfs misleidend is, niet alleen omdat voor Noyon delen van de reis over land worden verworpen (wat even zo vrolijk voor Nijmegen wèl wordt aangenomen), maar tevens omdat een zestal teksten, die Noviomagus aan de Oise noemen, door Van Heel worden overgeslagen. En geloof me nu maar als ik zeg, dat 't altijd hetzelfde Noviomagus is. Historische geografie is heel wat anders dan het goochelen met één tekst en het straal negeren van andere, die heel wat betere en heel wat duidelijker geografische bijzonder-

heden bevatten.[1]

De tekst, waarmee Van Heel goochelt, staat ook in de 'Chroniques de St. Denis', die in het oud-Frans geschreven zijn, waar derhalve niet aan de orde staat wat de Latijnse of klassieke naam Noviomagus betekent. De schrijver zegt *tweemaal* achter elkaar, dat de keizer zich naar *Noyon* begaf en van *Noyon* weer naar Aken[2]. *Maar de Nederlandse historici weten het beter dan de tijdgenoten.* 'n Teken aan de wand is wel, dat geen van hen ooit de 'Chroniques de St. Denis' heeft aangeraakt (die overigens een 8-tal van deze teksten bevatten met *'Noyon'* voor Noviomagus), vanzelfsprekend omdat zij terdege beseffen dat zij dan met een zwaarwichtig en doorslaand bewijs moeten komen om de interpretatie Nijmegen nog waar te maken. Die taktiek past Van Heel ook toe, want de tekst staat (uiteraard in 'Vraagstukken ...') ook geciteerd in 'Holle Boomstammen' (blz. 30) dat hij zegt te recenseren. In plaats van dieper in te gaan op de reis van 821, komt hij met een onnozel en misleidend verhaal over de Maas. Je vraagt je af, of hij wel weet dat de Maas ook in Frankrijk stroomt.

Van tekstkritiek en historische naamkunde schijnt Van Heel nog nooit gehoord te heb-

[1] Teksten met *Noviomagus aan de Oise:*
1. 'het kasteel van Noviomagus - Noyon aan de Oise' - Vita S. Medardi, HdF, III, p. 451 (tweemaal).
2. 'hij voer de Oise op en kwam te Noviomagus - Noyon' - Miracula 5. Bertini, HdF, IX, p. 118.
3. 'de Noormannen trokken over de Seine... naar Noviomagus - Noyon' - Chronicon de Gestis Nortmannorum, HdF, VII, p. 153.
4. 'over de Isara (Oise) in het land van Noviomagus - Noyon' - Flodoardi Historia Remensis, HdF, VI, p. 213.
5. 'de Noormannen gaan over de Seine en de Oise en bereiken Noviomagus - Noyon', Annales Vedastini, MGS, I, p. 256. HdF, VIII, p. 88.
6. 'een groot leger dringt over de Oise binnen en komt te paard en per schip naar Noviomus - Noyon', Vita S. Bertini, HdF, p. 118.
7. 'de Noormannen trokken over de Oise op en bereiken Noviomagus - Noyon' - Chronicon de Nortmannorum Gestis, HdF, VIII, P. 97.

En wanneer men (eindelijk!) tot het inzicht komt dat de naam *Waal*, die in het begin van de 11e eeuw *geheel nieuw* verschijnt, niet van *Vahalis* is afgeleid, en dat de klassieke naam van Vahalis, die overigens al ca. 4 eeuwen vóór Chr. in gebruik was, via verschillende tussenvormen, waarvan de *laatste Walis* is, *Oise* is geworden, dan kan men aan het bovenstaande lijstje minstens 20 teksten toevoegen.

[2] 821: 'li empereres assembla parlement en la cité de *Noyon* ... de *Noyon* se parti en s'en ala pour yverner en Es la Chapelle' = de keizer riep de rijksvergadering bijeen in de stad *Noyon* ... van *Noyon* vertrok hij om de winter door te brengen in Aken - Chroniques de St. Denis, HdF, VI, p. 145.

ben. Leupen's 'bisschop van Nijmegen' vindt hij ook een blunder (blz. 238)[3]; doch verder vliegt hij met open ogen in het 'Bronnenboek van Nijmegen', dat alle teksten weglaat, waaraan ook maar het minste luchtje van Noyon of van Frankrijk zit, *ook die welke voorheen altijd voor Nijmegen zijn opgevat.* Hij verdedigt de Nijmeegse selectie waarempel nog, waaruit blijkt dat hij zich bij de neus heeft laten nemen door de samenstellers van het 'bronnenboek', die van *het ene Noviomagus uit de bronnen* twee karolingische residenties pogen te maken: *Noyon*, omdat het overweldigend merendeel van de teksten niet meer voor Nijmegen te claimen is en derhalve grootmoedig aan Noyon wordt afgestaan (ik neem aan dat Van Heel dit toch duidelijk heeft begrepen), alsmede *Nijmegen,* waarvoor het armzalig restje, *zonder bewijs* en met een massa blunders op het gebied van de historische geografie wordt opgeëist. *Er is maar één en hetzelfde Noviomagus,* als je *alle teksten* op een rijtje zet. Dit feit wordt zonneklaar bewezen in mijn 'Bronnenboek van Noyon', dat inmiddels gereed is. Maar men moet enige kennis hebben van bronnenonderzoek en tekstkritiek om te begrijpen, dat het niet aangaat de kroning van Karel de Grote in 768 te Noviomagus - Noyon weg te laten, om *in de eerstvolgende tekst* met de interpretatie Nijmegen op de proppen te komen. En als men met dat armzalig restje ook nog de grootste bokken schiet, bijvoorbeeld door een nooit-gehoorde 'bisschop van Nijmegen' te laten geboren worden of Floris IV in 1234 te Nijmegen te laten sneuvelen, dan behoort een objektief historicus zich m.i. af te vragen waarmee men eigenlijk bezig is.

Van Heel zegt, dat ik de tekst over de bouw door Karel de Grote van Noviomagus weggelaten zou hebben. Het is een *pertinente onwaarheid* (zie Holle Boomstammen, blz. 39), die mij zijn recensie met dezelfde 'ergernis' heeft doen lezen. En wat mijn 'onheuse toon' betreft, waar Van Heel zich aan stoot: Laat ik het maar kort doch hèèl duidelijk zeggen: *ik pik die schijnheiligheid niet.* Ik ben 27 jaren lang afgemaakt op een manier, die menigeen in een inrichting had doen belanden (ik meen dat ik daarover niet behoef uit te weiden in de archiefwereld), en *ik heb nooit één woord van protest van iemand gehoord!* Ik heb aangetoond, dat ik veel kan hebben, maar spaar me de *dubbele moraal,* spaar me alstublieft het gejammer over mijn 'toon', want dat is ook maar een armzalig alibi. Spaar me ook het hakken op het polemische van mijn boeken. De doodzwijgers van mijn studies dringen mij de polemiek op, en gaan dan vervolgens bij mijn kollegas uithuilen over mijn toon. Leupen heeft mij tot het uiterste getergd door zijn laster, enkele malen in 'De Gelderlander' herhaald, 'dat ik niet wetenschappelijk werk',

[3] Alleen een blunder? Iedere doorsnee-historicus zal het als een 'enormiteit' betitelen, die het 'Bronnenboek' in één slag opblaast. De studenten hebben klakkeloos en kritiekloos de foutieve index van de 'Monumenta Germanica' gevolgd, die de tekst op Nijmegen prikten, terwijl zij toch opgemerkt moeten hebben - want deze teksten zijn gepasseerd - dat de Duitsers het zelfs gepresteerd hebben om Immo en Transmarus, over - en overbekend als *bisschoppen van Noyon,* tòch op Nijmegen te indiceren. Ik heb die teksten al in 1965 aangewezen en ertegen gewaarschuwd. Dat de studenten niet tot het inzicht kwamen om de teksten met 'bisschoppen van Nijmegen' terdege te kontroleren, is tot daaraan toe. Bij hen was het een blunder; bij de professoren en doctores, die de blunder ongekontroleerd overnamen, moet het als een klap in het eigen gezicht worden opgevat, gelijk staande met wetenschappelijke zelfmoord.

terwijl hij zelf het probleem niet aan kon of aandurfde en per slot van rekening met een werkstuk van studenten kwam aanzetten. Blijf daar maar kalm bij!

Na de verdeling van de rijken in 843 hebben volgens Van Heel de Duitse koningen en keizers niets meer in *Noyon* te zoeken. Ofschoon ik deze opwerping enkele malen uitentreure heb weerlegd (ook in 'Holle Boomstammen'), en aangetoond dat zij historisch onjuist is (Noyon is tot 1185 een twistappel tussen Duitsland en Frankrijk gebleven), blijft Van Heel erover doorzagen. De Duitse koningen en keizers geven oorkonden uit *over, in en voor Franse steden* ver ten zuiden van Noyon in Frankrijk gelegen, (waarvan zelfs een paar leuke voorbeelden in het 'Bronnenboek van Nijmegen' staan), *en zij kunnen niet in Noyon zijn geweest!* Een historicus, die meent deze konklusie te mogen trekken, zal m.i. eerst moeten onderzoeken of zij op de bronnen en op de feiten gebaseerd is. Hij zal er dan snel achter komen, dat de Duitse keizers ruim een eeuw nà de verdwijning van de karolingische residentie Noviomagus te Noyon (1047) nog druk doende waren om hun gezag, hun gebieden, de rijksgoederen en de goederen van het keizerlijk huis *in het noorden van Frankrijk* te verdedigen of terug te winnen. De strijd daarover was al lang aan de gang, inderdaad sinds 843, maar duidelijker sinds 1030, toen het oude Lotharingen uiteenviel in een Duits en een Frans deel. Deze politieke strijd, gepaard met militaire akties, was tevens de direkte aanleiding tot de verwoesting van het paleis van Noyon in 1047. Het is natuurlijk het lachertje van het 'Bronnenboek van Nijmegen', dat het de veldtocht van de Vlamingen, die in één ruk *Noyon* en *Verdun* aanvielen, over Nijmegen laat lopen. Laat ik het ook maar eens amateuristisch zeggen: Wat hadden die Vlamingen in Nijmegen te zoeken? En onze Caspar trapt erin, ofschoon hij (blz. 238) Leupen korrigeert, die de verwoesting aan de Lotharingers toeschrijft. Hier was Van Heel op de goede weg. Nog één stapje verder (de bronnen in!), dan had hij opgemerkt dat Leupen welgeteld *drie teksten* presenteert waarin toevallig de Lotharingers staan, en dat hij er *vijf* overslaat waarin de Vlamingen als de bedrijvers van de euveldaad worden genoemd[4], waarin ten overvloede zoveel geografische bijzonderheden over de veldtocht staan, dat de interpretatie Noyon dwingend is. Het is tevens een der meest perfide staaltjes van de Nijmeegse 'selectie'.

Hoewel Van Heel schijnt toe te geven, dat de naam Betuwe niet van Bataven is afgeleid, acht hij het toch niet uitgesloten dat beide namen in hetzelfde gebied - weliswaar gescheiden door enkele eeuwen - thuis horen. De *enkele* eeuwen zijn er overigens *tien!* We zullen dit maar als een grapje beschouwen, want voor zulke onzin op het punt van historische geografie, stratigrafie en naamkunde schiet mijn pen tekort. Bij mijn weten

[4] Annales Altahenses, MGS, XX, p. 804.
Genealogiae comitum Flandriae, MGS, IX, p. 320.
Chronicon Sithiense, HdF, XI, p. 381. MGS, XI, p. 38.
Rogeri de Hoveden Annales, HdF, XI, p. 310.
Sigiberti Chronicon, MGS, VI, p. 358.
plus een aantal andere kronieken, die vrijwel letterlijk dezelfde teksten bevatten, en waarschijnlijk van een van de bovenstaande overgenomen zijn.

is een tekst uit 1015 de *eerste autochtone* bron waarin de Betuwe *voor de eerste maal* wordt genoemd[5]. Daar kun je geen Bataven aan vastknopen uit de eerste eeuw vóór Chr., nog minder een taalkundig verband mee leggen. Béthune kan volgens hem niet van Batua zijn afgeleid; Bathuana echter wèl. Maar, lieve grapjas, Bathuana is toch immers Béthune. Hij blijkt de eerste en de meest simpele regel van de Franse etymologie niet te kennen, waar de romaanse *a* in de Franse *e* verandert. Overigens zou hij de kwestie Batua niet op deze onnozele manier moeten afdoen. De oorkonden van Lorsch bevatten *ca. 130 plaatsnamen in de Batua.* Laat Van Heel deze eens in de Betuwe aanwijzen; dan doet hij goed werk, temeer omdat men er nimmer in geslaagd is, ook maar *één enkele* in de buurt van Nijmegen te vinden. Omdat deze 130 plaatsnamen de interpretatie van Noviomagus = Nijmegen *130 maal tegenspreken,* worden ze kennelijk niet geacht te bestaan. Of vindt Van Heel het ditmaal ook vanzelfsprekend dat het 'Bronnenboek' die overslaat, *omdat het bij Noyon is?* Van Heel heeft het gepresteerd mij van overslaan te beschuldigen. Wie echter 130 teksten over de Batua negeert, die op een geheel andere streek wijzen, zou wat voorzichtiger met zijn beschuldigingen moeten zijn.

Mijn kaartje van de transgressies vindt hij 'schromelijk overdreven', en op dit punt heeft hij gelijk, al is 't naar de verkeerde kant. Ik heb mij zelf overigens al in 'De bisschop van Nijmegen' gekorrigeerd met de kaart van Sebastian Münster, *waar het lage land van Nederland totaal ontbreekt.* Het transgressie-gebied is nog groter geweest dan ik in 'Holle Boomstammen' heb afgebeeld. De grootste fout van mijn kaartje is dat ik ten onrechte de aanzet van *de latere duinen* erop heb aangegeven, want dit proces was op het hoogtepunt van de transgressies nog lang niet aan de gang, tevens omdat duinen per definitie de vrucht van een *regressie* zijn en niet van een transgressie. Hier en daar hebben, op zeer bescheiden schaal, *oude duinen* bestaan. Volgens Van Heel zijn Utrecht, Wijk bij Duurstede en Nijmegen *permanent bewoond* geweest. Laat men eindelijk ophouden met het uitkraaien van onwaarheden, die door het archeologisch onderzoek ten stelligste worden tegengesproken, en die de beroepsarcheologen (zie: 'Verleden Land') dan ook niet onderschrijven, integendeel onomwonden ontkennen.

Van de *Peutinger-kaart* heeft hij zo te zien weinig begrepen. Op de kaart staan meerdere Noviomagus', roept hij uit! Wat doet hij daar triomfantelijk over; dat wist ik al toen Caspar nog in de wieg lag. 'Ik beweer dat het linkse van de beide Noviomagus' Noyon is, omdat het ligt tussen *Durocortorum* = Reims en *Corobilium* = Corbeil', zegt hij. Echter: de daar aangeduide weg liep van Reims naar Keulen, ergo in noord-oostelijke richting, en daar kun je toch bezwaarlijk Noyon tussen knutselen, op ruim 80 km afstand van Reims gelegen. De andere weg gaat van Reims in zuidelijke richting naar Châlons-sur-Marne, en aan die weg ligt Corobilium. Als je goed op de kaart kijkt, zie je dat dit Noviomagus geen enkel verband met Corobilium heeft; het ligt juist aan de andere weg. Ik hoop overigens dat Van Heel het goede *Corbeil* voor ogen heeft (dat ten

[5] 1015: oorkonde van de aartsbisschop van Keulen: 'sitam in pago, qui vulgo dicitur Betuam' -gelegen in de streek die in de volksmond Betua wordt genoemd, Lacomblet, Urkundenburch, enz. I, p. 91.

zuiden van *Reims* en niet dat ten *zuiden* van Parijs), want de plaatsnaam bestaat viermaal in Frankrijk, nog 'n paar keer méér in afleidingen zoals Corbeilles. Bovendien weet eenieder, althans in Frankrijk, dat Caspar's Noviomagus *Novion Porcien* is. Het bedoelde Noviomagus is op blz. 30 van 'de bisschop' geïdentificeerd en in kaart gebracht, zodat Van Heel met zijn 'ik beweer' onjuistheden schrijft als hij mij verwijt dat ik dit Noviomagus niet vermeld. Het staat uitvoerig in 'Vraagstukken ...' blz. 33. Voor 'Holle Boomstammen' vond ik het niet nodig, wel weer voor 'De bisschop', waar ik het dienstig achtte tot volledig begrip van de Peutinger-kaart ook *de twee wegen* ten zuiden van de Patavia volledig te rekonstrueren en in kaart te brengen. Caspar had die kaart in huis, én ik heb dit Noviomagus al in 1965 behandeld, zodat Van Heel de zoveelste botte beschuldiging laat vallen.

Met de Peutinger-kaart haalt hij, volgens zijn eigen woorden, *een truc* uit. 't Is inderdaad een truc. Hij gaat op een reisgids, een *schematisch* itinerarium, een *meetkundige* proef doen en komt dan, vertrekkend van *Cherbourg* voor *Lugdunum* (Batavorum) uit 'ergens tussen *Knokke* en *Katwijk,* in elk geval in Nederland'. Ik geef mijn kollega's in overweging een kollekte te houden, zodat onze vriend zich eindelijk eens een Atlas kan aanschaffen. Wie zo nauwkeurig gaat rekenen, zoals hij doet, moet niet 'ergens' uitkomen, en met een zodanige speling. Ptolemeus heeft hem in de 1e eeuw zijn truc al afgeleerd; hij immers plaatst Lugdunum met voor die tijd bewonderenswaardige exactheid op ca. 15 km ten noorden van Boulogne (zie 'Holle Boomstammen, blz. 116). Voordat Van Heel aan zijn truc begon, had hij dan ook de Peutinger-kaart beter moeten bestuderen. Misschien was hij dan erachter gekomen, dat bijvoorbeeld Rouaan op dezelfde hoogte ligt als Boulogne, een afwijking van maar liefst 145 km; Reims ligt beneden Toul, afwijking 80 km; Atrecht boven Terwaan, afwijking 38 km. Mag de langsdoorsnede van de Peutinger-kaart op het oog 'n beetje lijken op de geografische werkelijkheid, de dwarsdoorsnede doet dat beslist niet, wat al evident is door het feit, dat het Romeinse rijk, van oost naar west, afgebeeld is op *een rol van zeven meter,* terwijl het van noord naar zuid samengeperst is op een *strook van 36 centimeters hoogte.* Als je daarop een meetkundige truc gaat uithalen, dan val je onherroepelijk van 'Knokke tot Katwijk' op je knokkels in de kattebak.

En als Van Heel wat verder had gekeken, dan had hij kunnen zien dat *Coriallo* = Cherbourg, op de kaart ver beneden *Alauna* = Alleaume bij Valognes staat, terwijl het in werkelijkheid *ten noorden* daarvan ligt, waardoor blijkt:

1. dat Van Heel bij zijn truc niet eens de omgeving gaat afzoeken om te zien, of zijn uitgangspunt wel juist is.
2. dat hij niet eens opmerkt, dat op de kaart geen sprake is van een weergave van de geografische werkelijkheid, daar *Cariollo* = Cherbourg precies in het midden ligt tussen *Alauna* = Alleaume en *Reginca* = Erquy. De werkelijke afstand tot de eerste plaats *is 17 km,* tot *de tweede plaats 185 km!*
3. dat op de kaart, die geen geografische is, derhalve ook geen geografische truc toegepast mag worden.

Bij de interpretatie van het gedeelte van de Peutinger-kaart, dat altijd als het midden van Nederland is opgevat (waarom alleen dat midden?), gaat het natuurlijk niet om deze truc, doch om *de namen van de kaart in de Patavia,* die zogenaamd in Nederland gelegen hebben. *Daarover moet Van Heel praten.* Doch ook op dit punt konformeert hij zich aan de al 27 jaren aan de gang zijnde taktiek, waarmee ik uiteindelijk wel heb leren leven, om niet over de échte problemen te spreken, doch de kwestie alleen te benaderen vanuit zijdelingse invalshoeken, laat ik maar rechtuit zeggen: vicieuze cirkels, teneinde de kern af te dekken. Maar hij weet evenmin als de archeologen een antwoord op het raadsel, hoe in 's hemelsnaam de plaats *Tablis*, het unieke Tablis dat slechts een enkele maal in de historische bronnen voorkomt, waarvan er *geen twee* hebben bestaan en dat zonder de minste twijfel het Franse *Etaples* was, in onze Betuwe gelegen kan hebben. Diezelfde vraag kan men stellen voor Carvone = Carvin, Matilone = Le Mat, Fletione = Fléchin, Nigropullo = Noires Terres en een hele serie andere, waar de namen van de kaart vandaag aan de dag nog in Frankrijk liggen.

Triest ben ik ervan geworden, dat Van Heel op verschillende plaatsen mijn woorden en bedoelingen niet juist weergeeft. Het Rhenus-probleem is hem klaarblijkelijk te taai; ik durf te zweren dat hij het desbetreffende hoofdstuk niet gelezen heeft, of op zijn hoogst met een natte vinger, zodat hij het samenvat door mij een bewering in de mond te leggen die in strijd met de waarheid is, maar die wel lekker belachelijk klinkt, vooral voor diegenen die dat hoofdstuk evenmin gelezen hebben. In Frankrijk krijg ik de hoogste lof, niet voor de kwestie Noviomagus, doch juist voor mijn uiteenzetting van het Rhenus-probleem. Casper moet er vlug een lachertje van maken! Dat *Petribrunna* (vóór de 9e eeuw, waarde Casper, want dáár gaat het om) een bisschopsstad was wist ik inderdaad niet. Ik stel er derhalve prijs op van Van Heel de teksten daarover te ontvangen. Komen die niet - en zij zullen niet komen omdat ze er niet zijn - dan trek ik de voor de hand liggende conlusie, dat onze vriend maar wat lapidaire beweringen de lucht in slingert, niet eens gaat onderzoeken of 't wel klopt en, om het helemaal droevig te maken, niet eens op de chronologie let, wat noodzakelijk is bij deze leuke doublure tussen Pierrefonds en Paderborn, beide van Petribrunna afgeleid. Want kijk, wanneer wij archivarissen ons niet meer aan de chronologie houden, dan raakt ons vak wel in de kortste keren in diskrediet. Het ontstaan van de mythen is voor een zeer groot deel bevorderd door het feit, dat men de juiste chronologie niet heeft onderscheiden en eeuwen door elkaar hutselde, door niet op te merken wanneer precies iets wèl dan niet bestond.

Over de bisdommen slaat hij eveneens onzin uit, teneinde aan te tonen dat het bisdom van St. Willibrord niet in Vlaanderen kan hebben gelegen 'omdat Tournehem en Adruicq in het bisdom van Terwaan lagen'. Het bisdom van St. Willibrord was een *'missie - bisdom',* dat geen welomschreven gebied heeft gehad. Hij had *het volk van de Friezen* (lees: Vlamingen) ter bekering aangewezen gekregen. Het bisdom behoorde tot 870 onder Reims en is pas nà de rijksverdeling van 870 onder Keulen gekomen. De bronnen van het bisdom Terwaan, waarvan veel oude charters bewaard zijn gebleven, spreken vóór ca. 900 met geen woord over Tournehem en Audruicq, noch over enige

andere plaats in die gebieden, om nog maar te zwijgen van de streek van *West-Vlaanderen,* het échte gebied van de missie onder de Friezen, dat Van Heel echter niet aanraakt omdat hij daar niet kan beweren dat het tot een ander bisdom behoorde. Pas nà 900, toen het bisdom van St. Willibrord, deels door uitputting, deels door de politiek van de graaf van Vlaanderen ten onder was gegaan, zijn de noordelijke gebieden van Frans Vlaanderen onder Terwaan gekomen, wat dan ook uit de bronnen gaat blijken, en nog duidelijker uit die van de abdij van St. Bertijns te St. Omaars, die verschillende parochies en kerken overnam, welke voorheen van St. Willibrord en zijn opvolgers zijn geweest. Van Heel heeft zich klaarblijkelijk nooit verdiept in de geschiedenis van het bisdom Terwaan of in die van St. Bertijns te St. Omaars; ergo lanceert hij onjuistheden, die hij waarschijnlijk aan een verouderde historische atlas heeft ontleend.

Bovendien pakt hij dit probleem van de verkeerde kant aan. Hij moet niet op valse premissen beweren, dat het bisdom van Trajectum *niet in Vlaanderen* kan hebben gelegen, doch hij moet aantonen dat het zich in Nederland *en met name in Friesland* bevond. Indien Van Heel dit bewijst, zal ik inpakken en wegwezen. Maar hij begint er niet aan, omdat hij even goed als wie dan ook weet, dat van *dit grote volk van de Friezen* archeologisch evenmin iets aangetoond is als van de andere mythen. Natuurlijk wordt een bewijs gevorderd *op de bronnen,* niet uit de schoolboekjes. De bronnen van Trajectum bevatten *ca. 300 plaatsnamen* die, als de gangbare opvattingen juist zijn, dan ook in Nederland gelegen moeten hebben, voor het merendeel in Friesland, zou ik denken. Van die 300 plaatsen moet Van Heel dan maar eens *tenminste de meerderheid* (want dit is historische geografie!) met zekerheid of een redelijke aanvaardbaarheid in Nederland en liefst in Friesland aanwijzen; uiteraard niet à la Blok, die van het 8e-eeuwse *Struona* het 12e-eeuwse (misschien nòg latere!) 'koningsgoed' *Stroe* op Wieringen maakt, een zeer jong gebied! terwijl de èchte plaats nog altijd als *Strouanne* in Frankrijk ligt en daar nooit koningsgoed is geweest. Ja, twee plaatsen heeft Van Heel gevonden, Trajectum en Dorestadum, en hij begrijpt nog steeds niet dat Trajectum voor Utrecht slechts een achterafse latinisatie was voor Uit-Rek en dat men *pas in de 15e eeuw* begonnen is Wijk bij Duurstede voor Dorestadum aan te zien. *Waar liggen de 298 andere?* De kerken en bezittingen van één bisdom vormen een komplex, dat in eenzelfde streek gelegen moet hebben. Het gaat niet aan, met een paar namen wat te goochelen en méér dan 99% daarvan maar straal te negeren.

En nu krijgen we Caspar's beste mop. Hij schrijft: 'De Noormannen hebben alleen schriftelijke getuigenissen van plundering in onze streken achtergelaten. Kennelijk hebben ze hier zo grondig geplunderd, dat zelfs alle archeologische sporen daarvan meegenomen zijn'. Ik denk niet dat ik een geheim verklap als ik vertel dat in de archiefwereld enige hilariteit is ontstaan over deze geniale vondst. De Noormannen waren zo geraffineerd, dat zij toen al van plan waren ons een archeologische loer te draaien door alle sporen te laten verdwijnen! Zij hebben alleen 'schriftelijke getuigenissen' achtergelaten. Die staan echter exclusief *in Franse kronieken,* ver van Nederland geschreven, maar wat maalt Caspar om honderden kilometers. Van een archivaris met zijn 'respect des fonds' (fonds betekent bronnen *en* bodem: twee onafscheidelijke zaken die zonder

elkaar niet kunnen bestaan) zou je toch wat meer gevoel mogen verwachten voor het feit, dat in Nederland *geen enkel* schriftelijk getuigenis van de Noormannen bestaat. De Clerc uten Laghen Landen (14e eeuw!) is onze eerste schrijver die over Noormannen spreekt, overigens in een paar onnozele berichten, waarbij als eerste opvalt, dat hij Dorestadum niet eens noemt, wat in die Noormannen-feiten toch het kapitale punt was.

In verband met de Noormannen mag best eens publiek gemaakt worden, wat al veel te lang onder tafel is gehouden. Toen de opgravingen van Wijk bij Duurstede enige tijd aan de gang waren, stond een instituut (eenieder zal wel begrijpen dat dit in Groningen zetelt) van ongeduld te popelen om aan het onderzoek van de brandsporen te beginnen, waarin nog resten van hout moesten zitten. Dorestadum was immers minstens driemaal door brand verwoest, waarvan de jaartallen bekend zijn. Het zou niet alleen een interessant onderzoek worden, maar bovendien een prachtkans om de C 14-methode te toetsen op haar betrouwbaarheid en nauwkeurigheid. Aangezien toen overwegend in hout gebouwd werd, verwachtte dat instituut een massa materiaal uit dikke brandlagen. Na veel aarzeling en uitwijk-manoeuvres moest de R.O.B. tenslotte bekennen, dat hij geen brandsporen had aangetroffen, waarna het instituut de ongenadige konklusie trok: 'Dan hebben jullie Dorestadum niet te pakken'. Dit kapitale feit - het begint zo langzaam aan een publiek geheim te worden - is bij sommige Nederlandse historici het breekpunt geworden om de identifikatie van Dorestadum (die overigens reeds lang in brede kring betwijfeld werd) te verwerpen. Maar geen nood: Van Heel vond het verlossende woord. Volgens hem hebben de 'Carbonarii Normannenses', pet op en bezem in de hand zoals het goede straatvegers betaamt, na elke brand de sporen van hun brandstichting opgeruimd, en wel zo grondig dat er niets meer te vinden is. Toen de Tros-T.V. met mij opnamen wilde maken van het opgravingsterrein te Wijk bij Duurstede, werd ons de toegang geweigerd, waarschijnlijk omdat de straten pas geveegd waren.

Tijdens het schrijven van zijn recensie heeft Van Heel, zegt hij, noch aan het 'Tweede Bronnenboek' noch aan 'De bisschop van Nijmegen' aandacht besteed. Dat is jammer, want had Van Heel dit wel gedaan, dan zou hij zijn recensie herschreven hebben. Hij zond mij, vóór de publikatie, een afschrift van zijn tekst toe, misschien in de verwachting dat ik de ergste bokken eruit zou halen, wat mijn taak niet is. Ik heb Van Heel wel geschreven, dat ik zijn recensie aardig kwaadaardig vond, wat voor hem geen reden schijnt te zijn geweest om alles nog eens kritisch door te nemen. Jammer! Momenteel leg ik de laatste hand aan het *'Bronnenboek van Noyon'*, waarin alle teksten opgenomen worden, die voor de kwestie van belang zijn. Het zal weinig uitleg behoeven, dat een boek over deze kwestie in elk geval *alle Noviomagus-teksten* moet bevatten. Het blijkt dat Nijmegen er 2000 *(tweeduizend)* onder het vloerkleed heeft geveegd[6], een feit

[6] Bedoeld zijn de door het 'Bronnenboek van Nijmegen' overgeslagen teksten van: Noviomagus, Batua, Trajectum, Frisia, Noormannen, Lorsch, Werethina, Aefternacum, Willibrord, Bonifacius, Lebuinus, Ludger, Willehad, enz., enz., altijd opgevat als een *samenhangend* documentatiemateriaal. Vanzelfsprekend gaat het niet aan, met een paar overgeschoten Noviomagusteksten te goochelen, waarin toevallig geen bewijs zit dat deze *op Noyon* betrekking hebben. Kollega Fasel heeft er terecht op gewezen, dat de methodiek van het 'Bronnenboek' onjuist is.

dat Van Heel helaas schijnt te zijn ontgaan, wat mij niet verbaast daar hij er helder blijk van geeft alleen op de fragmenten te werken, die Nijmegen hem heeft voorgeschoteld. Ik hoop dat het Van Heel inmiddels duidelijk is geworden, dat hij zich aan een zaak heeft gewaagd waarvan hij zich verre had moeten houden. Helaas word ik voortdurend voor de voet gelopen door dit soort amateurs, die in hun waanwijsheid menen ook een duit in het zakje te moeten doen, en die ik van verre zie glimmen van trots omdat zij menen het verlossende woord gesproken te hebben. Het vervelende van dit alles is, dat ik deze ondermaatse opwerpingen van volslagen ondeskundigen in middeleeuwse- en kerkgeschiedenis steeds weer uitvoerig moet weerleggen, terwijl toch te vrezen is dat de onzin desondanks blijft rondcirkelen. Daar komt nog bij, dat alles wat tegen mij wordt geschreven, met gretigheid wordt gelezen, dapper gekopieerd en kwistig over het land verspreid, terwijl mijn antwoord haastig onder de tafel gaat, hoogstens 'met ergernis' wordt bejegend. Het klinkt misschien niet vriendelijk, maar ik moet het toch zeggen: Laten de lieden, die geen notie hebben van bronnenonderzoek of van historische geografie, en op een zo moeilijke bron als de Peutinger-kaart een truc uithalen, zich verre van deze kwestie houden. Door hun geknutsel wordt zij alleen dieper vertroebeld. De zaak is namelijk al genoeg verknoeid door de historici en de archeologen. Ik zeg dit met eerlijke bedoeling voor hun eigen bestwil, omdat wie over deze kwestie mee wil praten, toch wat dieper de bronnen in moet duiken dan de schoolboekjes en zijn college-dictaten.

Zundert, 25 augustus 1982 Albert Delahaye

De Bisschop van Nijmegen

Toen mij in het voorjaar van 1981 het *Bronnenboek van Nijmegen*[1] gewerd, heb ik de titel met enige interesse bekeken. Wij archivarissen kennen oorkondenboeken, repertoria, archiefinventarissen, regestenlijsten en catalogi, doch geen bronnenboeken, maar och, zo dacht ik, een mens is nooit te oud om te leren, noch kan hij alles bevatten, dus wie weet is, terwijl wij allen met onze dagelijkse zorgen en problemen in de weer waren, gelijk de roosvingerige Eos in de vroegte geboren, te Nijmegen het archivistische zwarte garen uitgevonden: het Bronnenboek. Pogend te ontdekken wat dit dan wel voor een boek mocht wezen, sloeg ik de inleiding op en las daar dat het Bronnenboek geen 'echte bronneneditie' is (want 'dit is, zonder raadpleging der originelen en afschriften, onmogelijk'), maar dat we hier te maken hebben met 'lijsten', welke fungeren als 'heuristisch apparaat'. Bij zoiets gaan bij de archivaris de haren overheid staan, doch hoe men het ook wendt of keert, een archivistisch novum is het wel.
Verder is de inleiding een nogal verward verhaal, waarin mensen worden bedankt en waarin hoog wordt opgegeven van het historisch onderzoek, de uitvoerige studie en de herhaalde contrôle, welke aan het bronnenboek ten grondslag zouden liggen. En ook treft men er een verhaal aan over een bisschop van Nijmegen, die weliswaar 'historisch gezien een onmogelijkheid' is, maar die men toch heeft gehandhaafd, omdat aan de identificatie van Noviomagus en Nijmegen 'dus' niet valt te twijfelen, doch aan de combinatie van Nijmegen met de bisschop daarentegen weer wel, zodat ik er totaal niets van begreep en me afvroeg of er nu wel of niet een bisschop van Nijmegen is geweest. Zo ja, waar is dat gezeur dan goed voor, en zo nee, wat doet de H. Harry dan in dat Nijmeegse Bronnenboek[2].
Rest de vraag, wat nu eigenlijk de bedoeling is van dit bronnenboek c.q. deze als heuristisch apparaat bedoelde lijst. M.i. wordt een tipje van de sluier opgelicht door de passa-

[1] *Bronnenboek van Nijmegen* (eerste eeuw na Chr.-1247) samengesteld door P. Leupen en B. Thissen, Nijmeegse Studiën deel X, uitgave van het Gemeentearchief Nijmegen 1981.

[2] Delahaye heeft inmiddels aangetoond dat bedoelde bisschop van Noviomagus een naam had en Harduinus heette. In Nijmegen werd hij uiteraard met de germaanse naam Harry aangesproken. Dat hij een heilige was staat zonder meer vast, aangezien hij over de gave van bilocatie beschikte, zodat hij tezelfdertijd als Harduinus te Noyon en als Harry te Nijmegen werkzaam was. De H. Harry wordt aangeroepen voor diverse oogkwalen, zoals scheelheid, kortzichtigheid en woordblindheid. Zijn ijver stelt echter teleur, vermoedelijk omdat het tot 1979 moest duren aleer men enige aandacht aan hem besteedde. Nu hoeft het voor Harry niet meer.

ge, luidende: 'Het zal duidelijk zijn dat wij niet twijfelen aan het bestaan van een palts te Nijmegen vóór Frederik Barbarossa. Ook een onlangs verschenen publicatie, waarin hardnekkig getracht wordt in alle door ons genoemde nummers tot ca. 1050 Noyon in plaats van Nijmegen te zien, heeft ons niet overtuigd.' Waarna een verwijzing volgt naar het boek *Holle Boomstammen* van collega Albert Delahaye. Het bronnenboek moet dus kennelijk het bewijs leveren dat de opgesomde stukken wel degelijk op Nijmegen betrekking hebben. Enfin, ik heb het eens doorgebladerd en me verbijsterd afgevraagd wat een mens dáár nu mee aan moet. Het gaat toch niet aan uit oorkonden en kronieken één of twee zinnetjes (of zelfs alleen de datumregel) te grabbelen waarin van 'Noviomagus' of een variant daarvan sprake is en boven dit fragmentje met vette letters 'Nijmegen' te laten drukken. Ik dacht namelijk dat dit nu juist bewezen moet worden, aangezien de vraag of 'Noviomagus' moet worden opgevat als 'Nijmegen' dan wel als 'Noyon' exact de kwestie is waar het in deze om gaat. Zijnde overigens een kwestie, die niet van vandaag of gisteren is, maar die als ik me wel herinner omstreeks 1955 ook al actueel was. Dit Bronnenboek toont m.i. aan dat men in zo'n kleine 30 jaar weinig is opgeschoten, want het bewijst helemaal niets. De auteurs kunnen nu wel verklaren dat ze alles nauwkeurig hebben onderzocht en gecontroleerd, maar sommige mensen – archivarissen b.v. – zien liever de gegevens in hun context, hetgeen des te klemmender wordt als ik constateer dat Leupen en Thissen graaf Floris IV in 1234 te *Nijmegen* in een tournooi laten sneven, terwijl ik op de lagere school reeds vernam dat dit betreurenswaardig ongeval te *Noyon* in Picardië plaatsgreep.

Wij hebben in Alkmaar ook een dergelijke kwestie gehad. In de thans verouderde bronnenpublicaties worden namelijk Alcmer en Alsmer herhaaldelijk door elkaar gehaald. Het is duidelijk dat er eerst van geschiedschrijving sprake kon zijn toen deze onduidelijkheid uit de wereld was geholpen. Hetzelfde zou uiteraard te Nijmegen moeten gebeuren, n.l. alle teksten, waarin Noviomagus en deszelfs varianten voorkomen, bij elkaar nemen en vervolgens bekijken tot welke conclusie dit leidt. En als men dan vóór pakweg 1100 niets overhoudt, tja, dan is dat jammer, maar een stad is meer gebaat bij de historische waarheid dan bij fabels. Maar hoe het ook zij, het bronnenboek had althans dit gunstig effect op mij, dat ik besloot *Holle Boomstammen* te lezen, zodat een verregende zeilvacantie toch nog gezellig werd. Tevens stond het voor mij vast dat dit ondermaatse Nijmeegse muisje een staartje zou krijgen.

Albert Delahaye is een merkwaardig man. Ik ontmoette hem meer dan dertig jaar geleden en in Brabant waren we vijf jaar collega's, en al die jaren heeft hij zijn eenzaam gevecht gevoerd. Ik heb me er altijd aan geërgerd als ik hem een maniak, fantast, warhoofd, onwetenschappelijke knoeier, gek enz. enz. hoorde noemen, want dit beeld klopt om verschillende redenen niet. Collega Delahaye is een zachtmoedig man met een groot gevoel voor humor (en dus verre van een verbeten chagrijn), die met een voor mij onbegrijpelijk geduld decennialang onvoorstelbare beledigingen heeft ondergaan vanwege het feit dat hij zich permitteerde een afwijkende historische visie te hebben. Daarnaast is hij een voortreffelijk archivaris, die keihard heeft gewerkt om de archieven van zijn streekarchivariaat toegankelijk te maken. Hij heeft een aantal uitstekende inventarissen op zijn naam staan en verder heeft hij ook ándere historische studies geschreven. Het lijkt me dan ook uitgesloten dat iemand, die als archivaris getoond heeft nauwkeu-

rig, methodisch en integer te werken, zijn goede naam op het spel zal zetten door in de Noviomagus-kwestie maar wat aan te rommelen. Ik heb ongeveer hetzelfde gezegd in een interview in het te Alkmaar verschijnend Stadsblad van 8 september 1981 naar aanleiding van het televisieprogramma over *Holle Boomstammen*. En ik wil het in deze kring best herhalen, al was het alleen maar om te voorkomen dat de jonge jeugd, die zoals wij weten tot ijdelheid, lichtvoetigheid en snel oordelen geneigd is, zich dingen in het hoofd haalt.

Ik weet te weinig van de vroege middeleeuwen om te kunnen beoordelen of Delahaye gelijk heeft als hij stelt dat de vaderlandse geschiedenis tot aan ongeveer het jaar 1000 herschreven moet worden, aangezien de meeste gegevens uit die periode niet op Nederland, maar op Noord-Frankrijk betrekking hebben. Na het boek *Holle Boomstammen* gelezen te hebben kan ik als archivaris echter wèl concluderen dat Delahaye over een enorme feitenkennis beschikt, dat hij zijn bronnen vakkundig behandelt en dat zijn betoog logisch in elkaar zit. Verder doet hij op het gebied van de archeologie, naamkunde en historische geografie een aantal suggesties, die elke vakman zich behoort aan te trekken. Ook al zouden zijn stellingen stuk voor stuk onwaar zijn (wat ik niet geloof), dan nog verdient deze man, die decennialang de verschillende wetenschappen diepgaand heeft bestudeerd en talrijke nieuwe gegevens heeft aangedragen, onze hoogachting en respect.

En nu is dan *De Bisschop van Nijmegen* verschenen. Ik moet bekennen dat ik het boek met ontzetting heb gelezen. Niet omdat de samensteller van het *Bronnenboek van Nijmegen* (dr. P. Leupen) een flessentrekker, oplichter en bedrieger wordt genoemd en de heren van de 'Club van Nijmegen' alias de 'Paladijnen van de Palts' eveneens weinig vleiend worden bejegend, maar omdat Delahaye m.i. overtuigend aantoont dat dit bronnenboek nog veel ondermaatser is dan ik me als leek voorstelde. Het wordt dan ook met een overvloed aan bewijsmateriaal weggeschreven op een wijze, zoals nog zelden in Nederland is vertoond. Men kan van mening verschillen over de vraag, of dit op zo'n genadeloze en honende manier moest gebeuren, doch tevens zal elke wetenschapper moeten beamen dat het bronnenboek een afstraffing verdiende. Een historicus kan nu eenmaal niet uit de bronnen pakken wat hem belieft en essentiële gegevens straal negeren omdat ze niet in het beeld passen; noch kan hij gegevens, welke altijd op Nijmegen zijn betrokken, zonder opgaaf van reden laten vallen[3]. Het kan dan ook niet anders, of de lezer moet wel de indruk krijgen dat de bedoeling om de Karolingische mythe te redden voorop heeft gestaan, zodat dit bronnenboek met objectief bronnenonderzoek weinig te maken heeft.

[3] Toen ik dit verhaal geschreven had was mij niet bekend dat mr. Caspar van Heel het boek *Holle Boomstammen* zou bespreken (zie hiervoor blz. 235-242). Van Heel was zo vriendelijk mij een copie van zijn drukproef toe te zenden, waarvoor mijn hartelijke dank. Ik ben het niet met Van Heel eens als hij Leupen in bescherming neemt door het voor te stellen alsof het vanzelfsprekend is dat deze de bronnen, welke altijd op Nijmegen betrokken zijn, zonder opgave van redenen weglaat. Men had toch op z'n minst een verantwoording mogen verwachten! Indien dit in het Bronnenboek niet mogelijk was, dan bewijst dit alleen maar dat in een zwaarwegende historische kwestie als de onderhavige het Bronnenboek een ondeugdelijk instrument is.

De boeken *Holle Boomstammen* en *De Bisschop van Nijmegen*[4] zijn om verschillende redenen belangwekkend. Allereerst om de historische visie die ze bevatten. Deze visie behoort m.i. wel degelijk serieus genomen te worden. Als de vakgeleerden dingen weten die Delahaye niet weet, laten ze er dan mee voor de draad komen. Als de vakgeleerden van mening zijn dat Delahaye weliswaar aardige dingen doet, maar op zeker moment ontspoort en raaskalt, laten ze dan vertellen wáár hij het rechte spoor verlaat. Kortom, degenen die Delahaye verwerpen moeten met zinnige tegenargumenten komen en niet met publicaties à la het *Bronnenboek van Nijmegen.*

Ook valt er in zijn boek voor de archivaris het een en ander te leren over methodiek van het onderzoek en bronnenbehandeling. Het is zeker niet zó dat zijn oeuvre een onwetenschappelijke hutspot is, zoals hem is verweten. Tenslotte zijn de boeken boeiend voor degene die van polemieken houdt. Delahaye heeft eindelijk zijn geduld verloren en gaat zijn belagers met grimmige humor, striemende hoon en niets aan de verbeelding overlatende kwalificaties (zeg maar scheldwoorden) te lijf. Men kan deze methode verwerpen (men kan immers op een nette manier precies hetzelfde zeggen), maar effectief schijnt zij wel te zijn. Althans, Delahaye schrijft: 'Een beetje triest vind ik wel dat vroeger, toen ik altijd netjes en zo beheerst mogelijk schreef, niemand naar mij luisterde en dat, toen ik eindelijk een grote mond opzette, opeens een openbaar debat nodig was... Men ging mij pas serieus nemen, toen ik hoogleraren van opzettelijke misleiding en bedrog begon te beschuldigen'. Zo gaat dat. Wie zich dus, zoals mr. van Heel, ergert aan de stijl van Delahaye, gelieve bovenstaand citaat mede in overweging te nemen en tevens te bedenken dat onze collega decennialang behandeld is op een wijze, die men niet voor mogelijk houdt. Ik doel hier niet zozeer op de artikelen van veelal volslagen onbenullen in tijdschriften en kranten, hoewel deze verre van mals waren. Deze reacties moet men kunnen verdragen; zo niet, dan kan men beter afzien van publiceren. Erger zijn de achterbakse en doorgaans anonieme pogingen om iemand z'n sollicitaties te torpederen of om hem bij zijn bestuur onmogelijk te maken. En dan praat ik nog niet eens over de manier waarop zijn vrouw en kinderen belachelijk werden gemaakt door leraren en andere geleerden uit de binnenlanden van Brabant. Voor mij mag Albert Delahaye dus best een beetje honend schrijven. Doch er daagt hoop voor degenen, die alleen van verstilde en irenische literatuur houden. Delahaye heeft namelijk een nieuw boek op stapel staan, geheten *De ware kijk op Nijmegen,* waarin geen onvertogen woord staat, doch dat wel enige verrassingen bevat.

W.A. Fasel

SOMMAIRE

L'auteur traite le livre 'Het Bronnenboek van Nijmegen' et conclue que ce livre est inférieur du point de vue scientifique; notamment en ce qui concerne certaines données re-

[4] De boeken *Holle Boomstammen* en *De Bisschop van Nijmegen* zijn te bestellen door storting van resp. *f* 56,— en *f* 22,50 op girorekening 11.68.964 t.n.v. A. Delahaye, Turnstraat 6 te Zundert.

latées ou bien à la ville de Nimègue ou à celle de Noyon. Il relate ces données sans preuve à Nimègue, tandis que d'autres données, relatées toujours dans le passé à Nimègue, sont relatées à Noyon sans raison spécifique.
Ensuite il loue le livre 'De bisschop van Nijmegen' par A. Delahaye, écrit en réponse à 'Het Bronnenboek'. Il lui semble exclu, que Delahaye connu comme un archiviste exacte, méthodique et intègre mettra sa réputation en jeu en écrivant un ouvrage scientifiquement inférieur en s'occupant de l'affaire Noviomagus.
Assi, il est d'avis que la vision historique de Delahaye mérite être étudiée sérieusement.

*De bisschop van Tournehem, de abt van Eperlecques et de quibusdam aliis (ter attentie van Anton Fasel)**

Beste Fasel,

In aflevering 2/3 van de vorige jaargang heb ik je stukje 'De bisschop van Nijmegen' gezien. Ik heb moeite gehad er door heen te komen. Dat lag beslist niet aan overmatige lengte of onduidelijkheid, maar vier volle bladzijden met niets dan tirades is wat veel voor lezers die een behoorlijk onderbouwd en geargumenteerd betoog op prijs stellen. Het is niet om de inhoud van het stukje dat ik reageer, maar om het effect dat het, alles ten spijt, wel moest teweegbrengen.
Dat een dergelijk stukje in een vaktijdschrift niet thuis hoort, zal ook wel de mening van vele lezers van het Archievenblad zijn. Het heeft meer weg van een pamflet dan van een beredeneerd betoog. Maar ook als je bijdrage van meer studie en nadenken had getuigd, zou het niet in het Archievenblad thuis horen. Je noemt het Bronnenboek van Nijmegen, waartegen Delahaye het boek geschreven heeft dat dezelfde titel draagt als jouw artikel, een archivistisch novum. Maar je vergist je, het is noch archivistisch, noch novum. Een archivaris maakt (qualitate qua, wel te verstaan) geen bronnenboeken, omdat dat niet tot zijn werkterrein behoort. Een historicus doet het wel, omdat bronnenonderzoek het fundament is van elk geschiedkundig onderzoek. Een archivaris moet een historische scholing bezitten, evenals een zekere kennis van archieven voor de historicus van wezenlijk belang is, maar dit neemt niet weg dat archivistiek en historiografie twee verschillende disciplinen zijn. Wat de een niet doet, kan voor de ander juist heel geschikt zijn. En competentie op het ene gebied sluit niet automatisch competentie op het andere in. De taak van de archivaris is: ordenen en beschrijven van archieven, en daar houdt het strikt genomen mee op. Zelfs het maken van regestenlijsten van tot het archief behorende oorkonden valt buiten het eigenlijke archivistische werk, al zal ik de eerste zijn om te erkennen dat niemand beter dan de archivaris die het archief ordende hiervoor bekwaam is; het blijft niet meer dan een (hogelijk te waarderen) handreiking aan degenen die het archief gaan gebruiken. Het maken van algemene regestenlijsten, zoals de Boergoensche charters, de Regesten van de Keulse aartsbisschoppen van

* De discussie rond het oeuvre van de heer Delahaye is hiermede wat het Archievenblad betreft gesloten. Mr. Caspar van Heel (1982 blz. 235-242) heeft antwoord gekregen van Delahaye zelf (1982 blz. 359-368). Nu ontvangt drs. W. A. Fasel (1968 blz. 243-247) commentaar van dr. H. P. H. Camps. De huidige redacteur wil zijn opvolgers niet opzadelen met artikelen over deze materie, die met de belangen van het Nederlandse archiefwezen weinig te maken heeft.

Knipping e.d., is geen archiefwerk; en a fortiori is het maken van oorkondenboeken geen archiefwerk, maar behoort tot het terrein van de historicus en (meer nog) tot dat van de filoloog. De archivistiek moge dan deel uitmaken van de historische wetenschappen, elk vak heeft zijn beperktheid, en al mag de archivaris voor wat zijn vak betreft een passend zelfrespect hebben, het getuigt toch wel (zacht gezegd) van kortzichtigheid om zonder nadenken alles te veroordelen wat een archivaris niet doet.
Waarom je haren overeind zijn gaan staan, toen je las dat het Bronnenboek een heuristisch apparaat was, begrijp ik dan ook niet. Iedere historicus begint met het verzamelen van de voor zijn onderwerp belangrijke bronnen. Dit materiaal bestaat uiteraard uit zeer heterogene bestanddelen. Daarna komt het kritisch schiften en selecteren. En tenslotte komt de verwerking van het overgehouden materiaal tot het doel dat men zich gesteld heeft. Een materiaalverzameling is dus een instrument dat ad hoc is gecreëerd, en als het zijn diensten gedaan heeft, verdwijnt het doorgaans, hetzij door vernietiging, hetzij doordat het ad acta wordt gelegd. Maar soms heeft het zin het apparaat niet te vernietigen, omdat het nog voor andere doeleinden kan dienen; en dan kan men het apparaat bewerken en uitgeven. Het Bronnenboek is dan ook niet uniek en geen novum. Er zijn wel meer van die bronnenboeken, al dragen die gewoonlijk andere namen, en ze zijn hoogst nuttig gebleken, om niet te zeggen, onmisbaar. Ze besparen veel onnodig werk, doordat nu door één of een paar mensen werd verricht wat anders de taak van iedere nieuwe onderzoeker zou zijn. Twee van deze bronnenboeken noem ik je met bijzonder genoegen, want uit deze twee heeft Delahaye zelf een aanzienlijk deel van zijn kennis geput: de Excerpta Romana van Byvanck en het (uit de achttiende eeuw daterende en intussen toch wel wat verouderde) Recueil des historiens de la Gaule et de la France. Mij dunkt, zo verfoeilijk kunnen bronnenboeken dan toch niet zijn. En... zei je niet dat Delahaye nu zelf bezig is met een bronnenboek van Noyon?
Een bronnenboek, of het nu dat van Nijmegen is of welk ander, is een wegwijzer, niets anders, en als zodanig kan het zeer doelmatig zijn. Bewijzen kun je er inderdaad niets mee, maar daar is het ook niet voor gemaakt. De gebruiker wordt op weg geholpen. Wat voor gebruik hij er van maakt, is zijn zaak. Men kan het ook misbruiken, maar dat ligt dan aan de man die het hanteert.
Hoe een bronnenboek niet gebruikt moet worden, kan ik je duidelijk maken met twee voorbeelden, en wel de twee enige concrete casus die je zelf aanvoert: de *episcopus Noviomagensis* die in de Gesta episcoporum Cameracensium wordt genoemd, en de dood van Floris IV in een tournooi. Je vroeg je af, of er nu wel of niet een bisschop van Nijmegen was geweest, en zo neen, waarvoor al dat 'gezeur' nu goed was. Het antwoord is toch vrij simpel, en de vraag zou niet eens bij je opgekomen zijn, als je de inleiding op het Bronnenboek wat aandachtiger had gelezen en als je je gerealiseerd had, hoe historisch onderzoek nu eenmaal verloopt. Historisch onderzoek berust op getuigenissen (waarbij ook getuigenissen van z.g. stomme getuigen). Bij de sprekende getuigen doen zich drie vragen voor: eerstens, wat de getuige (de historische bron, verhalend of niet) letterlijk zei (of beter gezegd: schreef), tweedens, wat hij bedoelde, en tenslotte, of het waar was wat hij zei. Dat zijn drie verschillende dingen, die men dan ook goed uit elkaar dient te houden. Een bronnenboek stelt alleen maar de eerste twee vragen, maar daar is het dan ook een bronnenboek voor. Het stelt alleen het materiaal ter

beschikking, tel quel, en onthoudt zich principiëel van een oordeel over de historische waarheid, dit oordeel expresselijk aan de gebruikers overlatend. Het criterium voor al of niet opnemen is, of het getuigenis al dan niet onafhankelijk is (slechts getuigenissen die een ouder, nog bewaard, getuigenis weergeven, zijn geweerd).
Hoe zit het nu met de *episcopus Noviomagi?* In Bethmann's uitgave van de Gesta episcoporum Cameracenscium, afgedrukt in het Bronnenboek onder nr. 111, leest men dat de Saksische vorsten Koenraad (II) tot koning gekozen hadden, en dat *Gothilo, princeps Lothariensium,* aan de *episcopi Coloniae, Noviomagi, Virduni, Traiecti, Leodii* de eed afdwong dat zij Koenraad niet zouden steunen. Aangenomen dat de tekstoverlevering in orde is - wat niet zo paalvast staat, want dit deel van de tekst is alleen in afschriften overgeleverd, waarvan het oudste pas uit de veertiende eeuw dateert - dan komt de vraag aan de orde: wat bedoelde de schrijver met *Noviomagi?* Dat er nooit een bisschop van Nijmegen heeft bestaan, is duidelijk. Maar hieruit concluderen dat dus de bisschop van Noyon bedoeld is, is op zijn minst voorbarig. Noyon was - quoi qu'en dise monsieur Delahaye, we komen daar nog op terug - een Franse stad, en de bisschop van Noyon zal zich wel gewacht hebben zich te mengen in een aangelegenheid die hem niet aanging en waarbij hij niets te winnen en alleen maar te verliezen had. De auteur die zijn werk kort na 1044 voltooide, was een tijdgenoot van de verkiezing van Koenraad (1024). Hij kende zijn regio uitstekend en het bisdom Noyon grensde aan dat van Cambrai. Het is echter zeer goed denkbaar dat hij van het Nederrijnse gebied minder goed op de hoogte was, want per saldo schreef hij de geschiedenis van het bisdom Cambrai, en het overige interesseerde hem slechts zijdelings. Met Leupen houd ik dan ook voorlopig de interpretatie Nijmegen voor de juiste.
Het tweede geval, de dood van graaf Floris IV, is eenvoudiger, althans wat de historische waarheid betreft. Het fatale tournooi dat Floris het leven kostte, had niet plaats te Nijmegen, maar evenmin in Noyon; het had plaats in Le Corbie in Picardië. We hebben hier twee overleveringen. De ene is die van de Annales Stadenses, die luidt: *Sed comes Hollandiae, domum veniens, in torniamento apud Noviomagum est occisus.* Daartegenover staat het getuigenis van Melis Stoke, die het tournooi laat plaats hebben in Le Corbie. Men kan nu het voor en tegen tegen elkaar afwegen. De schrijver van de Annales Stadenses was een tijdgenoot, maar hij was in de Hollandse geschiedenis niet geinteresseerd. Melis Stoke schreef wel drie generaties ná de gebeurtenis, maar hij schreef de officiële geschiedenis van de Hollandse graven en kon uit de beste bronnen putten. Volledige uitkomst zou de (Frans) Vlaamse geschiedschrijver Philippe Mouskès kunnen brengen, ook een tijdgenoot. Jammer genoeg noemt deze geen plaats, maar de bijzonderheden die hij vermeldt wijzen er wel op dat Melis Stoke gelijk had. Niettemin het *domum veniens* (hij kwam uit de streek van de Elbe) in de tekst van de Annales Stadenses duidt er op dat deze zegsman meende dat het tournooi in Nijmegen had plaats gehad.
Uit de bestudering van deze twee détailkwesties kun je wellicht al vermoeden dat de problemen niet zo eenvoudig zijn als Delahaye ze voorstelt en dat men al zijn be-

weringen niet ongecontroleerd moet aanvaarden[1]. Maar het gaat om veel meer en veel belangrijker zaken. Waarom gaat het eigenlijk? Dat is moeilijk in één regel te zeggen, want Delahaye heeft gaandeweg zoveel onderwerpen bij zijn stellingen betrokken dat het haast onmogelijk is een goede titel te vinden voor wat ik nu behandelen ga. Ik heb me dan ook maar aangesloten bij vorige schrijvers, die spraken van Holle boomstammen en De Bisschop van Nijmegen, titels die de lading helemaal niet dekten, maar wel aandacht konden trekken. Om wat variatie te brengen heb ik dus maar gekozen voor: *De bisschop van Tournehem, de abt van Éperlecques et de quibusdam aliis.* Waarbij het venijn natuurlijk in de staart zit, want het gaat hoofdzakelijk *de quibusdam aliis.* Je hebt drie dingen gesteld - en nu citeer ik je letterlijk: 'dat Delahaye over een enorme feitenkennis beschikt, dat hij zijn bronnen vakkundig gebruikt en dat zijn betoog logisch in elkaar zit'. Daarmee heb je dan de drie hoofdkarakteristika genoemd die de waarde van een werk bepalen. Of het werk van Delahaye deze eigenschappen heeft, daarover zal het nu verder gaan. Maar eerst moet me nog iets van het hart. Je hebt gezegd: 'Degenen die Delahaye verwerpen moeten met zinnige tegenargumenten komen en niet met publicaties à la het Bronnenboek van Nijmegen'. Het Bronnenboek terzijde gelaten (dat helemaal niet als tegenargument is opgezet) degenen die het niet met Delahaye eens waren, zijn wel degelijk met zinnige tegenargumenten gekomen. Post, Stolte, Bogaers en anderen hebben de publicaties van Delahaye op de korrel genomen en objectief beoordeeld. Ik zelf heb in Brabantia (jrg. 1966) een over vier afleveringen verdeelde bespreking gegeven van zijn Vraagstukken, het enige werk waarin verwijzingen naar bronnen voorkomen. Mag ik je nu eens vragen: had jij, toen je je stukje in het Archievenblad schreef, van al die publicaties één letter gelezen?

Ik vind overigens dat je met je beoordeling, ook van het werk van Delahaye, tamelijk globaal bent. Je zegt: 'Het lijkt me dan ook uitgesloten dat iemand, die als archivaris getoond heeft nauwkeurig, methodisch en integer te werken, zijn goede naam op het spel zal zetten door in de Noviomagus-kwestie maar wat aan te rommelen'. Dat klinkt heel aardig, maar het is een uiterst gevaarlijke redenering. Isaac Newton's prestaties op het gebied van de wiskunde en de natuurwetenschappen zijn onovertroffen, maar dezelfde Isaac Newton schreef (volkomen compos mentis) een commentaar op de Apocalyps, waarvoor de qualificatie 'waardeloos' te mild is (Renan noemde het dol). En wat te zeggen van Goethe's Farbenlehre, waarvan hij zelf dacht dat het het enige werk van hem was dat blijven zou, maar waarmee de natuurkundigen helemaal niets hebben kunnen aanvangen? Werkelijk beoordelen kan men pas door exact na te rekenen. Dat was ik dan ook van plan te doen.

Ik heb van Delahaye alleen zijn Vraagstukken en De Bisschop van Nijmegen gelezen. Maar ik neem aan dat ik me hiertoe beperken kan. Vraagstukken is, voor zover ik weet, het enige boek dat verwijzingen naar de bronnen heeft, en Holle boomstammen is, naar mij verteld is, daarvan een populaire bewerking zonder referenties. Dubbel werk dus,

[1] Eén voorbeeld: Delahaye zegt dat men slechts de eerste de beste encyclopaedie behoeft op te slaan om te zien dat Floris IV in Noyon werd gedood. Ik heb de grote Winkler Prins, de Oosthoek, de Katholieke encyclopaedie, de Nederlandse Larouse en de Historische W.P. nageslagen. Nergens staat Noyon genoemd.

en bovendien: quod gratis asseritur gratis negatur. De Bisschop is Delahaye's (voorlopig) laatste werk. Ik denk dan ook dat je er voldoende aan zal hebben om na te gaan, of Delahaye, zoals je bovenstaande citaat stelde, werkelijk die enorme feitenkennis heeft, de bronnen vakkundig behandelt en een logisch betoog kan opbouwen. Ik kan echter onmogelijk op alles wat Delahaye stelt, ingaan. Op elke regel die hij schrijft, zouden vijf regels kommentaar moeten komen. Ik moet me dus noodzakelijkerwijs beperken tot het belangrijkste.

Wat, allereerst, de enorme feitenkennis betreft die je Delahaye toeschrijft: ik kan me indenken dat je diep onder de indruk bent van die machtige reeks klassieke en middeleeuwse auteurs, van al die oorkonden en het andere materiaal dat hij aanvoert, maar ik kan je verzekering geven dat zijn kennis voor het overgrote deel uit de tweede hand is. Naast Byvanck's Excerpta en het Recueil des historiens de la Gaule et de la France, die ik al genoemd heb, zijn het de Monumenta Germaniae Historica geweest, waaruit hij geput heeft, en wat de Monumenta betreft is hij te werk gegaan op de indices. En daarmee heeft hij precies gedaan wat hij aan anderen verwijt. Als aanvulling heeft hij de (niet zo uitgebreide) literatuur over Noyon gebruikt, en daaruit heeft hij alleen dat genomen wat voor zijn theses scheen te pleiten. Had hij het grondige boek van Lefranc, Histoire de Noyon et de ses institutions jusqu'au 13e siècle, eens wat beter gelezen, dan zou hij van zijn theorie hebben afgezien.

Men kan trouwens bronnen alleen gebruiken, als men ze goed lezen kan. Dat wil zeggen: men leest ze volledig en met een degelijke kennis van de taal waarin ze geschreven zijn. Hoe veel latijn Delahaye precies kent, kan ik niet exakt beoordelen, maar in elk geval is het te weinig om een eenvoudige tekst foutloos te kunnen vertalen. Ik wil één voorbeeld aanhalen: het verhaal van de moord op de Noorman Godfried in 885. Deze had plaats, volgens de kroniek van Regino van Prüm *'ad locum qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluenta et Wal uno se alveo resolvunt, et ab invicem longius recedentes, Batuam provinciam suo gurgite cingunt'*. Dat is vertaald: naar een plaats die Herispich genoemd wordt, waar de rivieren de Rhenus en de Wal zich uit één bedding losmaken en tamelijk ver zich van elkaar verwijderend, de provincie Batua met hun diepe wateren omsluiten. Delahaye (Vraagstukken pag. 207) maakt er dit van: 'naar een plaats die Herispich heet, waar de rivieren de Renus en de Wal *zich tot één stroom verenigen,* en zij verder van elkander aflopend, de provincie Batua met hun stroom (stromen) omvatten)'. Hij zet de zaak volledig op zijn kop: van scheiden maakt hij verenigen. Daarbij krijgen we dan de volgende toelichting: *'Se resolvere* betekent: zich oplossen in, opgaan in, overgaan in. *Mors qua corpus resolvitur:* de dood waardoor het lichaam wordt opgelost'. Nu, dat is nogal een vrije interpretatie. Als we bij ons eigen taalgebruik blijven - dat begripsmatig precies hetzelfde bevat als het latijnse *se resolvere* - het mag toch als bekend verondersteld worden dat een lijk zich niet 'oplost', maar *in ontbinding* overgaat. De grondbetekenis van resolvere is losmaken, en in alle afgeleide betekenissen vindt men dit begrip terug. Trouwens, als resolvere zou betekenen: opgaan in, overgaan in, dan zou daar nooit een ablativus bij kunnen staan. Want een ablativus - een eigenlijke ablativus, wel te verstaan, en die hebben we hier - geeft altijd een scheiding aan. Bij een woord dat 'overgaan in' zou betekenen, zou een accusativus moeten staan. 'Resolvere is geen klassiek latijn', zegt Delahaye in een noot (192, op pag. 222).

Nu, dan schreven Lucretius, Vergilius, Livius, Quintilianus, Tacitus e tutti quanti geen klassiek latijn. Sla eens de dictionnaire van Lewis en Short op onder het woord resolvo; er staat een hele kolom met een lange reeks auteursplaatsen.
'Op zijn minst had Regino, indien hij persé resolvere in de betekenis van losmaken uit wilde gebruiken, *ex uno alveo* geschreven: uit één stroom. In de zin met de betekenis, die Stolte eraan geeft, is het voorzetsel *ex* bepaald onontbeerlijk', gaat Delahaye verder. De klassieke auteurs dachten daar blijkbaar anders over. In de reeds genoemde dictionnaire van Lewis en Short kun je zien dat zij bij resovere niet *ab* of *ex* gebruikten. Dat is maar één voorbeeld, maar ik zou heel wat meer plaatsen kunnen opnoemen waar Delahaye een eenvoudige tekst niet begrepen heeft uit gebrek aan kennis van de taal. In het onderhavige geval beroept hij zich tevens op het oordeel van anderen: 'De zin waar het om gaat', zegt hij (Vraagstukken p. 222 noot 192), 'heb ik aan verschillende classici voorgelegd. Spontaan en unaniem vertaalden zij: 'waar twee rivieren zich tot één stroom verenigen'. De mogelijkheid der andere vertaling laten zij wel open, doch achten zij zeer onwaarschijnlijk, sommigen menen zelfs, geheel onmogelijk'. Welnu, als het werkelijk waar is wat Delahaye beweert - ik heb mijn twijfels - dan mogen deze spontaan vertalende classici wel blij zijn dat ze in de anonymiteit zijn gebleven, want van meer bedachtzame vakgenoten zouden zij hetzelfde te horen hebben gekregen als wat ik hierboven gezegd heb, met de dringende raad er bij om de elementaire grammatica te repeteren.
Ook in andere opzichten is ons voorbeeld typerend voor de manier waarop Delahaye harde feiten eenvoudig wegpraat en glasheldere zaken vertroebelt. Zoals hij zelf zegt, heeft Delahaye in vroegere publicaties (toen hij blijkbaar nog de gangbare interpretatie volgde van de tekst van Regino), aangenomen dat deze passus geïnterpoleerd zou zijn. Op grond waarvan? Blijkbaar alleen omdat hij niet paste in de visie van Delahaye. Er op attent gemaakt dat het oudste handschrift van Regino's kroniek nog uit de 10e eeuw dateert, laat hij deze bewering vallen, om ze te vervangen door een andere, waarbij alle resultaten van de grammatica en de lexicografie eenvoudig opzij gezet worden.
Iets dergelijks beleven we - en nu betreden we het terrein van de toponymie - met de naam *Herispich*. Zoals bekend, komt het woord Spijk als bestanddeel van plaatsnamen vaak voor[2], in zijn vroegste vormen geschreven als *spihc, spic, spiic* etc. Meestal komt het voor in samenstellingen, maar deze samenstellingen zijn - zoals ook bij b.v. *rode*-los-vast, zodat de enkele en de samengestelde vorm naast elkaar kunnen bestaan. Waar Rijn en Waal in vroeger eeuwen uit elkaar gingen - de oude loop is nog duidelijk zichtbaar in het landschap - ligt nu nog Spijk, aan de Rijn, dicht tegen de duitse grens. Spijk is een duidelijk germaans woord, maar dat is voor Delahaye geen beletsel om Herispich te identificeren met Quierzy[3], aan de Oise (dep. Aisne). De oudste vormen van die naam, *Caratiacum, Cariciacum,* zijn onmiskenbaar keltisch; en de uitgang -acus is hier, zoals overal in Noord-Frankrijk, overgegaan in -y. In zijn reactie op het artikel van Caspar van Heel zegt Delahaye dat deze van 'tekstkritiek en historische naamkunde'

[2] Een overzicht bij Moerman, Nederlandse plaatsnamen, in Nomina geographica Flandrica, Studiën VII p. 217. Zie ook Gijsseling, Top. Woordenboek s.v. Spijk.
[3] Ik weet niet, waarom Delahaye hardnekkig Quiercy schrijft.

nog nooit gehoord heeft. Van historische naamkunde - over de 'tekstkritiek' spreek ik straks nog - heeft Delahaye klaarblijkelijk wel gehoord. Maar heeft hij er ook iets van *gezien?* Zo ja, wat is dat dan voor een merkwaardig soort historische naamkunde waar hij zich mee bezig houdt? Bij wie is hij daarvoor in de leer gegaan? Hij roemt wel in het algemeen de Franse toponymisten, 'nog altijd grootmeesters in hun vak'[4], maar ik zie nergens een naam genoemd. Kent Delahaye de namen van Longnon, Dauzat, Vincent wel, om er maar een paar op te noemen? Maar wat gewichtiger is, evenmin kan ik bij Delahaye iets terugvinden van wat in de werken over historische toponymie wordt geleerd. De toponymie is een zeer complexe wetenschap, waarin de heterogene disciplinen van topografie, plaatselijke geschiedenis en linguistiek elkaar moeten treffen om gezamenlijk tot een resultaat te komen; geen geringe opgaaf, als men bedenkt, wat het kost om in elk van deze wetenschappen enigszins thuis te raken. Toponymie vraagt dan ook altijd een moeizaam en uitgebreid onderzoek. De terreinkennis is vanzelfsprekend onontbeerlijk. Archiefonderzoek - ik denk b.v. aan goederenlijsten van kloosters - is ook onmisbaar. Maar de taalkunde is misschien wel het belangrijkste van al. De eerste eis bij het toponymisch onderzoek is dan ook dat men de oudste vormen opspoort, en nagaat, hoe deze zich in de loop der tijden hebben ontwikkeld. Heeft Delahaye ooit van klankwetten gehoord? Die zijn nu ongeveer een eeuw geleden door Duitse geleerden ontdekt, en vormen de basis van elk toponymisch onderzoek. Delahaye doet het allemaal een beetje eenvoudiger. Als hij meent dat een historische plaatsnaam in een bepaald gebied gezocht moet worden, dan neemt hij een topografische kaart en zoekt net zo lang totdat hij daar een plaats op gevonden heeft die er wat op lijkt. Groot hoeft die gelijkenis niet te zijn, en of de historische naamsvormen met elkaar overeenstemmen, is voor hem een nutteloze vraag. Als hij vindt dat *Dorestadum* aan de Franse Kanaalkust gezocht moet worden, dan is het voor hem zonder meer duidelijk dat Dorestad Audruicq moet zijn. Dat de oudste vorm van Audruicq *Alderwik* was[5], hindert hem al evenmin als het feit dat (zoals we nog zien zullen) deze identificatie niet te harmoniëren valt met andere. Zo heeft Delahaye tientallen en tientallen plaatsnamen op zijn manier 'geïdentificeerd', zodat ik wel moet aannemen dat hij een geheel eigen toponymische wetenschap heeft uitgedacht, waarvan de beginselen en de methodiek voorlopig zijn geheim blijven.

Ik kom nog eens terug op de tekst van Regino van Prüm, want deze tekst vormt een uitstekende test case. Bij de interpretatie van deze tekst heeft Delahaye al afgerekend met de gangbare grammatica en lexicografie, alsook (wat Herispich aangaat) met de algemeen aanvaarde toponymische wetenschap. Het gaat nu nog om twee rivieren, de *Wal* en *Rhenus* (die niet de Waal en de Rijn mogen zijn, en die zo ver mogelijk uit de buurt van Nijmegen moeten liggen), die op één punt zouden samenkomen, en die (stroomopwaarts volgens Delahaye) de *provincie Batua* omvatten. Mij dunkt, zo'n geografisch beeld moet toch herkenbaar zijn. Maar zo eenvoudig is het niet. Wat Herispich betreft

[4] En passant mag wel worden opgemerkt dat op het gebied van de wetenschappelijke toponymie, evenals op dat van de vergelijkende taalwetenschap, Duitse geleerden de baanbrekers zijn geweest.

[5] Van oorsprong een germaanse naam dus; teken dat het Frans terrein gewonnen heeft.

heeft Delahaye zijn stelling al betrokken: het is Quierzy, zuidelijk van de Oise op zo'n tien kilometer oostelijk van Noyon gelegen. Maar wat is dan te verstaan onder *Wal* en *Rhenus?* Voor de Rhenus bestaat een probleem. Zo'n probleem, dat Delahaye in zijn Vraagstukken er een lang kapittel van 47 pagina's en 205 noten voor nodig heeft om het uit de doeken te doen. En dan betwijfel ik nog, of het voor iedere lezer duidelijk geworden is. Alleen één ding is duidelijk: wat wij tegenwoordig Rijn noemen, was de *Rhenus* niet, en kan het ook niet geweest zijn. Wat was de *Rhenus* dan wel? Het is blijkbaar niet mogelijk een bepaalde stroom daarvoor aan te wijzen. *Rhenus*, zegt Delahaye, had vroeger een veel wijdere betekenis. Goed, maar hoe wijd? Wanneer Caesar (wiens proza van een onnavolgbare precisie was) en al die auteurs na hem van de *Rhenus* spreken, moeten zij zich toch iets hebben voorgesteld. Was *Rhenus* een soortnaam? Zo ver wil Delahaye niet gaan, en dat kan hij ook moeilijk, want de vraag zou onmiddellijk opkomen, waarom geen enkele lexicograaf dit zou hebben opgemerkt, en wat b.v. *fluvius Rhenus* zou moeten betekenen. Maar hoe het woord Rhenus opgevat moet worden, blijft onhelder. Wel vernemen we dat er een Rhenus stroomde in het departement Pas-de-Calais. Maar hoe zit het nu hier? De tekst van Regino spreekt toch van Herispich als het punt waar Rhenus en Wal zich splitsen (of volgens Delahaye: zich verenigen, wat in dit geval geen verschil maakt). Als Herispich nu Quierzy is, wat is dan de Rhenus? Quierzy ligt iets ten zuiden van de Oise, en de antieke naam van deze rivier is Isara[8]. Moet dan de *Rhenus* soms hier de Oise zijn? En waar blijft dan die andere rivier, de *Wal*, die bij Quierzy met de Rhenus zou samenvloeien, volgens Delahaye? En waar is de *Batua* te zoeken, die tussen deze twee rivieren in lag? Voor *Wal* heeft Delahaye ergens anders een verklaring gegeven, maar een verklaring die toch moeilijk in zijn interpretatie van de tekst van Regino is in te passen. De *Wal* is volgens hem de Goèle, een beekje van een paar kilometer lang, dat op een heuvel (Mont St. Siméon), NNO van Noyon ontspringt en ergens in Noyon - onzichtbaar, want het is overkluisd - uitmondt in de Verse, een beek van 4 à 5 meter breed, die van noord naar zuid door Noyon stroomt (eveneens grotendeels overkluisd). De Verse op haar beurt mondt ongeveer een kilometer bezuiden Noyon uit in de Oise. Delahaye probeert de identificatie aannemelijk te maken door *Gouelle* te schrijven en daarbij te stellen dat gou- eigenlijk een w-klank is (zoals b.v. de germaanse naam Wilhelm in het Frans Guillaume werd). Maar de oudste schrijfwijze van Goèle - dit is de juiste schrijfwijze - was *Galliola* (Vita sanctae Godebertae, 11e eeuw); de g aan het begin is dus oorspronkelijk. En als we Delahaye verder moeten geloven, dan was dit nietige waterloopje beroemd in heel Europa, getuige de talloze vermeldingen bij schrijvers. We moeten zelfs aannemen dat een vloot van zeegaande schepen die stroom bevoer (zie b.v. Regino, ed. Rau p. 260: *per idem tempus* (880-881) *Nortmannorum classis Wal fluvium ingressa Niumaga palacio regio applicuit ibique castra posuit*).

En ander voorbeeld van wegpraten van onweerlegbare gegevens komt men tegen in De Bisschop p. 108 nr. 88. De oorkonde van keizer Otto I van 30 juni 949 (MGH DO I 112), *Actum Nimagna*, is volgens Delahaye (blijkbaar beter onderlegd

[8] Zie het recente boek van E. Lambert, Dictionnaire topographique du département de l'Oise, Amiens 1982, p. 403-405, nr. 2547.

dan Sickel, Koch en Gijsseling, en scherper blikkend) 'een onhandige en zeer doorzichtige vervalsing uit de 13e eeuw'. Deze 13e eeuwse vervalsing staat afgeschreven in twee cartularia, waarvan het ene uit de 11e, het andere uit de 12e eeuw dateert.
Als het er om gaat om teksten zo te interpreteren dat ze passen in Delahaye's gedachtengang, dan staat hij letterlijk voor niets. Neem de bekende tekst van Einhard, Vita Karoli Magni (ed. Halphen p. 50-52): *Inchoavit et palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco civitate, iuxta villam cui vocabulum est Ingilenheim, alterum Noviomagi super Vahalem fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana praeterfluit.* Als Noviomagus hier Noyon is, en de Vahalis de Goèle, hoe zit het dan met dat *a parte meridiana?* Want de Goèle stroomt van noord naar zuid, en passeert Noyon dus aan de oostzijde. Geen probleem voor Delahaye, mits men de windrichtingen een kwartslag draait, zodat zuid oost wordt, oost noord etc. Zo oriënteerde men zich in de oudheid en de hele middeleeuwen door, volgens Delahaye, die beweert dat het evident is voor ieder die het maar wil zien. Hoe evident, dat blijkt meteen, als men na de juist geciteerde passus een paar regels verder leest: *Fecit idem* (n.l. het aanleggen van vlootstations) *a parte meridiana in litore provinciae Narbonensis ac Septimaniae, toto etiam Italiae litore usque ad Romam contra Mauros nuper pyraticam exercere adgressos.* Deze door Karel tegen de Arabieren ingerichte vlootstations lagen dus volgens Delahaye in het *oosten* van Frankrijk; ergens in de Alpen of de Vogezen of zo. Maar spreken de namen zelf: *meridies, oriens, septemtrio* (het sterrebeeld de Grote Beer dat om de noordpool heendraait) en *occidens,* dan geen duidelijke taal?
Benedenrijn, Waal, IJssel, Utrecht bestonden niet in de vroege middeleeuwen, volgens Delahaye. Al dat gebied stond meters diep onder water, zoals hij ons op een door hem getekend kaartje, dat in de vorige jaargang op pag. 240 duidelijk maakt. Zo zag hij de transgressiefase. Nu, dat die transgressie er geweest is, daarover bestaat beslist geen twijfel, maar wat hield die transgressie eigenlijk in? Ik baseer me maar op de resultaten van het historisch-geografisch onderzoek, zoals deze zijn samengevat in de nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden, I p. 127. Ik lees daar: 'Dit toenemen, respectievelijk afnemen van de mariene invloed kan door vele factoren worden veroorzaakt, hetgeen impliceert dat het optreden van transgressie- of regressiefasen niet zonder meer kan worden afgeleid uit absolute en relatieve rijzingen en dalingen van de zeespiegel. Het bestaan van deze rijzingen en dalingen in de historische tijd is trouwens niet zeker of wordt althans weinig belangrijk geacht in vergelijking tot de algemene netto-zeespiegelrijzing van circa zeven meter sedert ongeveer 4000 v. Chr., die vooral sedert ca. 500 v. Chr. echter sterk in intensiteit is afgenomen'. Delahaye, niet gehinderd door de veelheid van gegevens waarop de vakgeleerden hun voorzichtige conclusies hebben gebouwd, kan het zich veroorloven zich ietwat plastischer uit te drukken. Volgens hem stond het zeewater tot een paar meter onder de kruin van de heuvel van het Valkhof, waarbij we dan toch moeten aannemen dat het zeeniveau minstens twintig meter hoger was dan nu. En uit een of ander leven van St.-Servaas - wiens biografie voor ruim vijfennegentig procent uit fabels bestaat - haalt hij, zonder met de ogen te knipperen, het bericht dat in diens tijd Maastricht aan zee lag. Het niveau van de Maas bij Maastricht ligt meer dan 40 meter boven zeeniveau. Ik vrees dat de voorstelling van zaken zoals Delahaye ze geeft, uitsluitend haar oorsprong vindt in zijn uiterst creatieve voorstellingsvermogen.

Het lijkt mij zinnig tussendoor een klein overzicht te geven van wat we nu echt weten van de geschiedenis van Noyon in de oudheid en de vroege middeleeuwen. De naam, Noviomagus, wijst er al op dat de vestiging van recente datum en van weinig betekenis was. Noviomagus staat niet aangegeven op de Tabula Peutingeriana. Als het erop zou staan, zouden we het moeten zoeken aan de weg die van Reims, via Soissons en Roye naar Amiens loopt. Deze weg - van *Durocortorum*, via *Augusta Suessionum* en *Rodium* naar *Samarobriga*, zoals hij staat getekend op de Tabula - kruist een rivier, de Oise, en bij deze kruising zou Noviomagus moeten liggen; maar er ligt niets. Het Itinerarium Antonini, dat dezelfde weg aangeeft, vermeldt Noviomagus wel, maar dat bewijst niet het belang van de plaats. De stam van de Viromandui, op wier grondgebied Noyon lag, telde onder de Gallische stammen in Noord-Frankrijk nauwelijks mee[7]. Dat het bestuurlijk centrum der Viromandui gewisseld heeft tussen St.-Quentin, Vermand en Noyon, pleit al evenmin voor een belangrijke concentratie van bevolking. En terwijl in ons eigen beneden-Rijngebied de romeinse inscripties bij honderden te tellen zijn, zijn er in het hele gebied van de Viromandui in totaal vier gevonden, waarvan niet één in Noyon. Geen enkele antieke auteur vermeldt Noviomagus-Noyon. Het knooppunt van wegen dat Noviomagus-Noyon volgens Delahaye zou zijn geweest, waarvan hij op pag. 30 van Bisschop een schets geeft, berust op geen enkel wetenschappelijk gegeven. Het is jammer dat plaatsgebrek het me onmogelijk maakt om dat uitvoerig na te gaan. Ik heb het op schrift gezet en zal het je toesturen.

Voor de vroege middeleeuwen kan ik me beperken tot de vaststelling van Lefranc, o.c. p. 7: 'Jusqu'à la seconde moitié du VIIe siècle l'histoire reste à peu près muette sur le compte de Noviomagus'. Dat kan een waarschuwing zijn voor degenen die, evenals Delahaye dat m.b.t. Nijmegen doet, uit het ontbreken van vermeldingen meteen maar willen concluderen dat een plaats in een bepaalde periode niet heeft bestaan. Er zijn twee redenen om voorzichtig te zijn: enerzijds de schaarste aan bronnenmateriaal, anderzijds het feit dat het stedelijk leven na de ondergang van het Imperium catastrofaal verviel en de meeste steden eeuwenlang in een sluimertoestand leefden, om pas in de elfde eeuw te herleven. Het is niet ondenkbaar dat Noyon thans niet meer dan een dorp zou zijn, als de H. Medardus er niet de bisschopszetel van de Viromandui naar had overgebracht. Dat Nijmegen vóór Karel de Grote niet wordt vermeld, komt eenvoudig doordat de bestaansvoorwaarden voor deze vestiging tot dan toe bijzonder ongunstig waren.

Wat de bewering betreft dat Noyon in de vroege middeleeuwen een duitse stad zou zijn geweest, het is overbodig om er over te praten. De verdragen van Verdun, Meerssen en Ribemont hebben wel degelijk duidelijke grenzen getrokken, al probeert Delahaye ook dit weg te praten. Hoe kon de bisschop van Noyon pair de France zijn, als zijn stad tot het Duitse rijk behoorde? En zegt het niets dat het stadsrecht van Noyon uitgevaardigd door bisschop Balderik in 1108 of 1109, bekrachtigd is door de toenmalige koning van Frankrijk, Lodewijk VI, en bevestigd in 1181 door Philips II Augustus?

[7] Caesar, B.G. II 4 geeft de volgende cijfers voor de gewapende mannen: Bellovaci (Beauvais) 100000, Suessiones (Soissons) 50000, Nervii 50000, Morini 25000, Viromandii 10000, etc.

In het voorgaande is al een en ander ter sprake gebracht over Delahaye's methodiek, of beter zijn gebrek aan methodiek. Nodig voor elk historisch onderzoek is: de bronnen goed lezen. Daarvoor moet men de taal waarin ze geschreven zijn, in casu het latijn, goed kennen; en dat is bij Delahaye niet het geval. Bovendien moet men de teksten verstaan in het kader van de tijd, en dat vereist kennis van personen, instellingen, situaties, toestanden enz. die er in die tijd waren. Die kennis bezit Delahaye niet. Om een voorbeeld te noemen: waar Post er op wees dat Duitse keizers toch moeilijk in een Franse stad (Noyon) geoorkond kunnen hebben, zegt Delahaye: 'Jammer voor Post, voor de ja-knikkers en ook voor Leupen, die hetzelfde argument hanteert en mijn weerlegging uit 1965 natuurlijk niet gelezen heeft, komt de eerste de beste oorkonde van Lodewijk de Duitser het onnadenkend gebral afstraffen. Die koning van het Oost-Frankische rijk geeft in dat jaar een oorkonde uit 'Actum Noviomo', welke plaats door alle historici als Noyon wordt opgevat, klaarblijkelijk ook door Leupen die deze akte niet voor Nijmegen aanvoert'. Dat klopt voor wat Noviomus-Noyon betreft, maar de oorkonder is niet Lodewijk de Duitser, maar de West-Frankische koning Karel de Kale, zoals men onmiddellijk kan zien, als men de tekst opslaat[8].

Zo kan de aanwezigheid van Karel de Eenvoudige, koning van West-Francië, in Nijmegen in 898 en in 912, een vreemde zaak lijken, wanneer men dat als een geïsoleerd feit beschouwt. Maar het wordt een duidelijke zaak, als men het historisch kader, de strijd tussen Karel de Eenvoudige, de koning van Lotharingen Zwentibold en de koning van Oost-Francië Arnulf, kent. Wie deze geschiedenis naleest, begrijpt de situatie volkomen.

Ook de gebeurtenissen van 1047, waarbij het paleis van *Niumagum* (*Neumagum,* of hoe men schrijven wil) werd verwoest, leveren geen moeilijkheid op, mits men het *hele* verhaal kent[9]. Dat verhaal luidt zo: Hendrik III, kerstmis 1046 in Rome tot keizer gekroond, keert het jaar daarop naar Duitsland terug en vindt daar hertog Godfried van Lotharingen, die hij het jaar tevoren van zijn macht beroofd en daarna weer in genade aangenomen had, in volle opstand. Deze vindt graaf Boudewijn van Vlaanderen en graaf Diederik van Holland aan zijn kant. De aanval op Nijmegen was, mede met het oog op de bedreiging van Holland door de keizer, een doelbewuste krijgsoperatie. Wat voor waanzin zou het van de kant van Godfried en Boudewijn zijn geweest Noyon aan te vallen, dat hoegenaamd niets met de Lotharingse kwestie had uit te staan, en welke aanval onherroepelijk de vijandschap van de Franse koning met zich zou hebben gebracht, die juist hun natuurlijke bondgenoot was tegen de keizer?

De historische waarde van de bronnen die hij gebruikt, heeft Delahaye geen hoofdbrekens bezorgd[10]. Als hij ergens iets vindt dat bij zijn voorstelling van zaken past, is dat betrouwbaar, anders niet. De vraag, of een schrijver verkeerd kan zijn ingelicht, komt niet bij hem op. Zo beroept hij zich zonder reserve op de Chroniques de Saint-Denis, waarvan hij beweert dat ze uit de 11e eeuw dateren. Welnu, deze kroniek dateert uit de

[8] Recueil des hist. de France VIII p. 474.

[9] Zie de nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden I p. 342.

[10] Delahaye spreekt van tekstkritiek, als hij kennelijk historische kritiek bedoelt. Wat tekstkritiek is, weet hij blijkbaar niet.

tweede helft van de 13e eeuw. Zij vormt weliswaar een bron van geneugt voor de kunsthistorici - want het was een zeer populair werk, en het gaf de miniaturisten een wereld van kansen om hun illustratief talent te laten zien -, maar voor de historiografie van de vroege middeleeuwen is zij volstrekt waardeloos, omdat zij niets anders doet dan oudere bronnen afschrijven, en dan nog vaak verkeerd. Bij vijf plaatsen tekent Delahaye triomfantelijk aan dat de Chroniques Noyon schrijven waar de latijnse bronnen Noviomagus hebben, alsof daarmee eens en voorgoed bewezen zou zijn dat Noviomagus alleen maar Noyon kan zijn en niets anders. Nu, in twee gevallen gaat het inderdaad om Noyon en geen enkele historicus heeft ooit iets anders beweerd. In drie andere gevallen gaat het niet om Noyon, maar om Nijmegen, en de kritische uitgevers van de Chroniques hebben ook niet nagelaten er op te wijzen dat de schrijver zich heeft vergist.
Zo moet ook het getuigenis van een anonieme monnik van de abdij van Watten, die in de elfde eeuw zijn kloosterkroniek schreef, dienen om te bewijzen dat de Bataven gewoond zouden hebben waar later de abdij Watten stond (in het gebied van Duinkerken). De chronist beroept zich op Orosius, wiens in het begin van de 5e eeuw geschreven *Adversus Paganos,* een in de middeleeuwen ontzaglijk veel gelezen werk, alleen voor het laatste kwart van de 4e eeuw werkelijk historische waarde heeft en voor de rest bestaat uit een haastig bijeengebrachte compilatie van oudere auteurs. Maar voor Delahaye is dit bericht, neergeschreven drie kwart millennium nadat de namen van de Bataven, Menapiërs etc. uitgestorven waren, een direct en onwraakbaar getuigenis.
Je zegt: 'Als de vakgeleerden dingen weten die Delahaye niet weet, laten ze er dan mee voor de draad komen. Als de vakgeleerden van mening zijn dat Delahaye weliswaar aardige dingen doet, maar op zeker moment ontspoort en raaskalt, laten ze dan vertellen wáár hij het rechte spoor verlaat. Kortom, degenen die Delahaye verwerpen moeten met zinnige tegenargumenten komen en niet met publicaties à la het Bronnenboek van Nijmegen'. Wat je zegt, is zo onredelijk als het maar kan. De vakgeleerden zíjn 'voor de draad gekomen' met dingen die ze wisten, hébben 'verteld' waar Delahaye het rechte spoor verlaat, en zíjn met 'zinnige tegenargumenten' gekomen. En dat zij Delahaye geen gelijk kunnen geven, is niet hun schuld. Je had beter gedaan met eerst te lezen, wat de vakgeleerden geschreven hadden. Zelf heb ik in het je wel bekende tijdschrift Brabantia een recensie van de Vraagstukken geschreven van in totaal twintig bladzijden. Wat wil je dan nog meer? Wil je soms dat elke regel die Delahaye geschreven heeft, op de korrel genomen wordt? Je begrijpt toch wel dat dat niet kan. Ik ben begonnen met een heel wat uitvoeriger analyse van De Bisschop, daarbij alle moeite doende om het zo beknopt mogelijk te houden, maar toen ik aan bladzijde 42 gekomen was - en dat zou nog niet de laatste zijn geweest, als ik op dezelfde voet was doorgegaan -moest ik met de redactie van het Archievenblad tot het inzicht komen, dat een dergelijk artikel vanwege zijn omvang niet plaatsbaar was. Vandaar dat het zo lang geduurd heeft. Wat ik in eerste instantie geschreven heb, wil ik je persoonlijk toesturen. En als je op een of ander punt nog opheldering wil hebben, dan kan ik je die à la minute geven. Want, zoals ik indertijd de Vraagstukken regel voor regel heb nagerekend, zo heb ik dat nu met De Bisschop gedaan. Ik heb, toen ik de recensie van de Vraagstukken schreef, ernstig gezocht naar stukken waar iets waarderends van gezegd zou kunnen worden. Ik heb niets gevonden, en in De Bisschop evenmin.

Genoeg over de 'enorme feitenkennis' van Delahaye en het 'vakkundig gebruik van zijn bronnen'. Je hebt ook beweerd dat 'zijn betoog logisch in elkaar zit'. Welnu, als een betoog logisch in elkaar zit, dan worden de vraagstukken duidelijk gesteld en even duidelijk beantwoord. De kracht van Delahaye bestaat echter hierin dat hij de probleemstelling laat verdrinken in een woordenvloed waarin de lezer het spoor bijster raakt, en dat hij zijn oplossing schuil laat gaan op een plaats waar zij haast niet te vinden is. Ik wil er een paar vragen uitlichten, en dan juist kernvragen:

a. Hoe staat het nu eigenlijk met het eiland der Bataven? We horen vaak genoeg en uitvoerig genoeg, dat het niet het gebied was tussen Waal en Rijn, maar wat was het dan wel? Uit de auteurs valt op te maken dat het een bekend geografisch begrip was. Waar lag nu precies, volgens Delahaye, het eiland der Bataven, en hoe was het begrensd? Na veel zoeken kan men een antwoord vinden op pag. 37 van de Vraagstukken, of beter gezegd twee antwoorden. Aanvankelijk nam Delahaye aan dat het eiland begrensd was tussen Seine, Oise en Somme; naderhand werd daar ook gebied benoorden de Somme (tot hoever?) aan toegevoegd. Dat vernemen we zo even terloops. En andere problemen die dan oprijzen, b.v. dat niet de Oise, maar de Vahalis (Goèle, volgens Delahaye) aan de zuidzijde (oostzijde volgens Delahaye) aan het eiland voorbij stroomde, worden dan maar niet gesteld. Een vreemd eiland toch wel, dat wel heel stevig aan het vasteland geklonken was. Dat laatste is overigens voor Delahaye geen moeilijkheid, want *insula* betekent volgens hem 'laagland'. Ofschoon de omgeving van Noyon - ga maar kijken -beslist geen laagland is. En de lexicografen die de betekenis 'laagland' ondanks al hun belezenheid nergens hebben kunnen ontdekken, zijn blijkbaar sufferds.

b. Hoe staat het nu eigenlijk met de *Renus?* We hebben boven de vraag al gesteld. Is *Renus* een soortnaam (ook al weer de vraag: waarom hebben de lexicografen dat nooit ontdekt)? Of waren er meer rivieren die zo heetten? Of stroomde Rijn vroeger via de Ardennen naar de streek van het Pas-de-Calais, waar hij in een stel beekjes overging?

c. *Traiectum* was oorspronkelijk Tournehem en later Utrecht. Sinds wanneer eigenlijk? Dit is een vraag, waaraan wel een uitvoerige beschouwing had kunnen worden gewijd. Maar het antwoord komt maar heel terloops. Ik kom hier straks op terug. Maar het gaat niet alleen om détailkwesties. Delahaye heeft vaak genoeg beweerd dat de westeuropese geschiedenis herschreven zou moeten worden, en van zijn standpunt uit geredeneerd kan het ook niet anders. Geschiedenis bestaat uit samenhangen, en wanneer één détail verandert, verandert het gehele beeld. In dit verband wil ik ingaan op de geschiedenis van Traiectum, eerst de romeinse vestiging en daarna een bisdom. Volgens Delahaye is dat Tournehem, in het département Pas-de-Calais.

Waarom Traiectum identiek is met Tournehem, wordt niet verklaard. Dat Traiectum een latijnse naam is en Tournehem (Thurnahem) een germaanse naam, hindert hem niet. Dubbele namen, zegt Delahaye komen immers vaker voor. Neem b.v. Rijsel, dat voor de Fransen Lille is. Afgezien nog hiervan dat zowel Rijsel als Lille van dezelfde naamsvorm komen: *Insula* (resp. via *ter-IJsel* en *l'Isle*), zou daarmee voor Traiectum het bestaan van een dubbele benaming bewezen zijn? Dat *Traiectum* aan de *Renus* lag en Tournehem aan de Hem, levert ook al geen moeilijkheid op: de *Renus* is de Hem. Waarom ook niet, als de *Renus* ook al de (Franse) Aa en de (eveneens Franse) Vliet kan zijn? Zie Vraagstukken pag. 473. Dat *Traiectum* volgens de bekende oorkonde van 777

van Karel de Grote (MGH dipl. Kar. I nr. 117) *subtus Dorestadum* lag en dat de ligging van Audruicq (volgens Delahaye het echte Dorestad) ten opzichte van Tournehem juist omgekeerd is, acht Delahaye blijkbaar geen verklaring waard. Een lezer die zich aan hem geschoold heeft kan trouwens ook makkelijk zelf een verklaring vinden: interpolatie b.v., of vervalsing, of misschien betekende *subtus* ook wel *boven* in plaats van *beneden*. Maar het meest opmerkelijke is toch wel dat het bisdom Traiectum-Tournehem gelegen was midden in een ander bisdom: het *episcopatus Morinensis*, anders gezegd Terwaan. Dat een nieuw bisdom wordt opgericht in een gebied waar nog geen kerkelijke organisatie bestond, is normaal, maar het bisdom Terwaan bestond al lang voordat Willibrord voet aan wal zette op het continent. Delahaye heeft daar meteen een antwoord op: Traiectum was een missiebisdom, zonder vastliggende grenzen. Nu is het zo dat missiebisdommen daar gevestigd werden, waar nog geen geloofsverkondiging had plaats gehad en dus ook geen kerkelijke organisatie bestond. Zij waren niet als blijvend bedoeld, veeleer als een aanzet tot een definitieve hierarchie. Zij hebben dan ook nergens lang bestaan. Een kenmerk van de missiebisdommen was ook dat zij zeer uitgestrekt waren.
Willibrord was inderdaad missiebisschop, maar als zijn missiegebied zich beperkt heeft tot de streek rond Tournehem en Éperlecques, dan is dat toch wel een vreemde zaak. Wat was dat voor een soort mensen in dat kleine gebied, die zo hardnekkig bleven vasthouden aan hun heidendom dat er een afzonderlijk bisdom voor nodig bleef? Aan de grootte van het bisdom Terwaan lag het niet, want die was van dezelfde orde als die van de omliggende bisdommen, en Luik was zelfs beduidend groter.
Vreemd is ook dat er nooit sprake is geweest van enige wrijving tussen de twee bisschoppen, ofschoon beider bevoegdheden nooit zijn afgebakend. Zelfs niet van enig contact. Blijkbaar deden ze, alsof ze elkaar niet zagen. Ieder ging zijn eigen gang. Terwijl de bisschop van Terwaan zich beperkte tot zijn eigen diocees en dateerde naar de regeringsjaren van de Franse koningen, bemoeide de bisschop van Traiectum-Tournehem zich intensief met aangelegenheden van het Duitse rijk (ik citeer maar het Oork. Sticht Utrecht I nrs. 73 en 84).
Even geheimzinnig als het vestigen van het bisdom Tournehem binnen het reeds bestaande bisdom Terwaan, is het gegaan met de overbrenging van dit bisdom naar Utrecht, alwaar het sindsdien alleen maar Traiectum heette. Er is een doorlopende reeks van bisschoppen van Traiectum. De laatste bisschop die volgens Delahaye in Tournehem zetelde, zou Radboud geweest zijn (899-917). Het leven van Radboud werd geschreven tijdens het episcopaat van zijn opvolger, Balderik. Heeft de anonieme schrijver van deze vita niets geweten van de overbrenging van het bisdom? Of waarom heeft hij deze ingrijpende gebeurtenis verzwegen? En hoe was het mogelijk dat een bisschop eigenmachtig zijn bisdom opgaf om zich elders opnieuw te vestigen, terwijl zowel de paus als de keizer ten nauwste betrokken waren bij de benoemingen van bisschoppen? En kon de nieuwe bisschop van Utrecht, die zich (volgens Delahaye) kwam vestigen in een land dat pas ontwoekerd was aan de baren, een reeks aanspraken geldend maken op bezittingen en rechten in dit nieuwe land, enkel door oorkonden te tonen; oorkonden, die (als Delahaye gelijk had) in werkelijkheid betrekking hadden op plaatsen in Noord-Frankrijk? Men kan eindeloos doorgaan met het stellen van dergelijke vragen.

Ik wil niet uitvoerig ingaan op Echternach, dat volgens Delahaye Eperlecques zou zijn, een plaatsje ongeveer 10 kilometer van Tournehem verwijderd. De naam alleen al maakt de identificatie onmogelijk. Waar de abdij van St. Willibrord genoemd wordt, heet deze *Epternacum*. Ook hier zou dus weer sprake moeten zijn van een dubbele naam. De oudste vorm van Eperlecques is *Sperliacum* (zoals bekend werd sp- aan het begin van een woord in het Frans tot ép-, zoals in épéron, dat van het germaanse *sporo* komt, en épaule, dat van *spatula* komt). Verder zou ik kunnen opmerken dat *Epternacum* aan de *Sura* lag, die tegenwoordig de Sauer heet. Deze rivier zou dus ook al in het Pas-de-Calais gesitueerd moeten worden, evenals de *pagus Bedensis*, de Bidgouw. En aangezien *Epternacum* tot het bisdom Trier behoorde, zal dit bisdom (voor de vroege middeleeuwen althans) ook wel moeten mee verhuizen naar het bisdom Terwaan.
Het wordt zo langzamerhand een groot gedrang in dat kleine gebied in Noord-west-Frankrijk - want dit is nog lang niet alles -, maar tegelijkertijd wordt het in grote delen van midden- en noord-Europa akelig leeg en stil. Want de Saksen en de Thuringers b.v. woonden in dezelfde hoek waar het bisdom Terwaan lag. Maar men vraagt zich wel af, wat voor mensen er toch woonden in de streken die na het jaar 1000 Saksen en Thuringen heetten, en hoe die namen daar gekomen zijn, terwijl zij uit Noord-Frankrijk volledig verdwenen. Zijn deze stammen 'über Nacht' en met de stille trom vertrokken? Of zijn ze gewoon verdwenen, en zijn hun namen overgenomen door vreemde volken die vroeger blijkbaar geen namen hadden? En dan spreek ik nog niet eens van de Friezen, de Denen en de Noormannen.
Ik zou willen dat Delahaye, in plaats van om de paar jaren een boek te schrijven waarin hij steeds weer herhaalt wat hij al zo vaak heeft beweerd, een reconstructie zou maken van de geschiedenis van West-Europa zoals ze naar zijn inzicht zou moeten zijn. Als hij vindt dat dat gebeuren moet, niemand zou er meer voor aangewezen zijn dan hij.

Tot slot nog een paar opmerkingen. Je zegt dat Delahaye 'op het gebied der archeologie, naamkunde en historische geografie een aantal *suggesties* doet', en daarmee heb je per ongeluk het juiste woord gebruikt: suggesties. Alleen heb je er geen rekening mee gehouden dat het in de wetenschap niet te doen is om suggesties, maar om feiten en bewijsvoeringen. Maar het is waar, als het om suggereren gaat, dan is Delahaye een ware meester; en dan valt er heel wat van hem te leren. Wees voor alles niet te precies in je bronnenvermeldingen: 'een kroniek zegt' of 'uit alle kronieken blijkt' is genoeg. Geef aan wat je aan de bronnen ontleent 'uiteraard in vertaling' (ik citeer Delahaye), want latinisten weten er geen snars van. Neem ook alleen wat voor je opvatting kan pleiten, en zwijg over alles wat er tegen pleit; knoop alles aan elkaar tot het gewenst resultaat. En als anderen incidenteel fouten begaan, buit dat dan uit en maak er een fundamentele zaak van.
Om een voorbeeld te geven van dat laatste: er is inderdaad wel eens sprake van een verwisseling van Nijmegen en Noyon, als er in de bronnen Noviomagus staat. Dat kan doordat de mededelingen in de bronnen zo summier zijn. Maar ik ken eigenlijk maar één geval waarin de historici verschillend geïnterpreteerd hebben: de Noormannentocht van 925. Men kan aarzelen, maar de opinie van de meesten is toch dat het hier echt Noyon betreft en niet Nijmegen. Het heeft me dan ook een beetje verbaasd dat Leupen

in Spieghel Historiael nog eens de andere mening verdedigd heeft, maar gelukkig is hij daarvan weer terug gekomen. Nu, dit is één geval, maar Delahaye maakt er onmiddellijk van: eens Noyon, altijd Noyon. En Delahaye weet hiermee de suggestie te wekken dat Franse en Duitse geleerden altijd lijnrecht tegenover elkaar staan.
Hoe Delahaye suggereren kan, bewijzen enkele citaten uit brieven van Georges Duby, professor aan het Collège de France, waarmee hij de indruk wekt, dat deze het geheel of in hoofdzaak met zijn theorieën eens is. De waarheid is dat prof. Duby alleen maar een paar vage vriendelijkheidjes heeft gezegd, zoals charmante Fransen altijd over hebben voor personen die ze niet au sérieux kunnen nemen, maar die ze toch ook niet voor het hoofd willen stoten door ze precies te vertellen wat ze van de theorieën denken. Ik heb een brief van prof. Duby, die ik om opheldering gevraagd had, en die brief liet aan duidelijkheid niets te wensen over.
En hoe zit het met 'de eervolle opdracht', die Delahaye van het stadsbestuur van Noyon beweert te hebben gekregen, 'om de feiten en teksten over Noyon te verzamelen, die door de geschiedschrijving op zo merkwaardige wijze aan de koninklijke stad ontfutseld zijn'? Ik vrees dat hier hetzelfde aan de hand is als met de brieven van Duby. In elk geval is er van de 'feiten en teksten' die volgens Delahaye aan Noyon 'ontfutseld' zijn, niets te vinden in het zo even geciteerde boek van Lambert. Ik ben benieuwd naar het antwoord van Delahaye.
Je vindt het 'een godvergeten schandaal dat ondanks begrippen als academische vrijheid zijn boek uit de universiteitsbibliotheek werd geweerd' (ik denk dat je het boek 'Holle boomstammen' bedoelde). Welnu, universiteitsbibliotheken zijn nu eenmaal wetenschappelijke instituten, bestemd om wetenschapsmensen op te leiden of te steunen bij hun onderzoekingen. Zij zijn niet verplicht om de onvolgbare en oncontroleerbare gedachtengangen aan te kopen van mensen die de eerste beginselen van de historische wetenschappen nog moeten leren, ook al menen die het nog zo goed en al zijn ze ook nog zo rotsvast overtuigd van hun gelijk. Met academische vrijheid heeft dat niets te maken. Er bestaat in Nederland persvrijheid, en dat betekent dat iedereen mag schrijven wat hij wil. Maar dat betekent niet dat iedereen ook verplicht is om het te lezen, laat staan om het er mee eens te zijn. Overigens - ik vraag me af, of je dat weet - de persvrijheid houdt niet in dat men zo maar alles mag zeggen. De straf die op belediging staat, kan in jaren gevangenis uitgedrukt worden. Wel een godvergeten schandaal kan het genoemd worden dat jij, zonder de materie te kennen, domweg er van uitgaand dat iemand die je vriend is zich niet kan vergissen, zonder kennis te nemen van wat er tegen Delahaye is ingebracht, diens tegenstanders zonder meer als onbenullen bestempelt. Je praat over dingen waar je geen verstand van hebt. Schoenmaker, blijf in gods naam bij je leest.
Een enkel woord nog over het 'gebed van een underdog' dat Delahaye op de achterkant van zijn 'Bisschop van Nijmegen' heeft laten drukken. Dit gebed is klaarblijkelijk geïnspireerd op Lucas 18, 11. Onschokbaar vertrouwen in eigen gerechtigheid is nooit kenmerk van ware vromen geweest, evenals verachting van anderen die niet van dezelfde geestesrichting zijn. Voor mensen die in het openbaar, en alleen voor zichzelf, staan te bidden, wordt in het evangelie met klem gewaarschuwd.

H. P. H. Camps

De Bisschop van Nijmegen (II)

ter attentie van Harry Camps

Beste Camps,

Hartelijk dank voor je reactie op mijn artikel, dewelke echter grotendeels niet aan mij is besteed, aangezien ik uitdrukkelijk heb verklaard op het terrein van de mediaevistiek een leek te zijn. De leest blijft dus rustig in de kast. Ik heb dan ook de indruk dat je over mijn hoofd heen met Delahaye aan het polemiseren bent geslagen, zodat ik verwacht dat deze binnenkort eveneens een Beste Fasel-artikel zal inzenden. Gijlieden gaat Uw gang maar.

De archivistiek is wèl mijn terrein, reden waarom ik viel over de term "bronnenboek". Wij kennen namelijk oorkondenboeken en regestenlijsten, maar geen bronnenboeken, reden waarom ik me afvroeg wat dit dan wel mocht wezen. Ook jij kunt me dat kennelijk niet uitleggen, want je gebruikt bronnenboek, oorkondenboek en bronnenuitgave door elkaar, maar desondanks ben je van mening dat de archivaris met het maken ervan niets van doen heeft en strikt genomen óók niets met het maken van de regentenlijsten, aangezien dit de taak van de historicus zou zijn. De archivaris behoort zich (eveneens strikt genomen) te beperken tot het ordenen en beschrijven van archieven. Meen je dat nu werkelijk? We hebben beiden de tijd nog meegemaakt dat het merendeel der historische dissertaties geschreven werd door mensen, die nog nooit een archief van binnen hadden gezien, en we hebben beiden in plaatsen gewoond waar tientallen afgestudeerde historici rondliepen, waarvan er hooguit 1 à 2 het archief bezochten. Hoe zou het er met de oorkondenboeken en regentenlijsten voorstaan als wij ons op dit terrein afzijdig hadden gehouden? En mag een archivaris tevens classicus dan wèl een oorkondenboek maken? En verder heb jij mij indertijd voortreffelijk geholpen met een aantal lastige Latijnse oorkonden van Esch. Ik ben je daar nog altijd erkentelijk voor, maar het was voor een <u>regentenlijst.</u> dus was je in overtreding, Harry!

Begrijp me goed, ik heb niets tegen bronnenboeken, niets tegen bronnenedities, niets tegen heuristische apparaten en ook niets tegen lijsten. Doch als ik lees dat een bronnenboek geen echte bronneneditie is maar lijsten welke fungeren als heuristisch apparaat, dan doet deze terminologie mij als archivaris inderdaad de haren rijzen. Ik ben misschien wat overgevoelig in deze, dus vergeef het me als ik ondanks jouw lange uiteenzetting nog steeds geen begrip voor dit soort wartaal kan opbrengen.

Een bronnenboek is een wegwijzer en bewijzen kan je er niets mee, schrijf je verder. Hetgeen ik maar gegoochel met woorden vind. Want wat is het niet prettig

als je over betrouwbare bronnenuitgaven kunt beschikken en niet voor elk onderzoek tot ver in het buitenland behoeft te reizen om de originelen te raadplegen. Betrouwbaarheid en volledigheid zijn dan ook de eisen, welke aan dergelijke werken gesteld moeten worden. En sommige uitgaven voldoen inderdaad hieraan, vandaar dat veelvuldig wordt verwezen naar bijv. Fontes, MGH, OHZ enz. Ze "bewijzen" dus wel degelijk iets. Maar zie jij iemand al verwijzen naar die zielige fragmentjes in het *"Bronnenboek van Nijmegen"* ?

Maar goed, jij vindt het dus passend, billijk en heilzaam dat een bisschop van Nijmegen, die nooit heeft bestaan en ook nooit bestaan kan hebben, tóch in het bronnenboek is opgenomen; dit omdat de bronnenboekmaker alleen het historisch materiaal beschikbaar stelt en zich principieel van een oordeel over de historische waarheid onthoudt, aangezien hij dit oordeel expresselijk aan de gebruikers overlaat. Ik vind dit expresselijk principieel van je, maar dan moet je me toch eens uitleggen waarom oorkonden, die altijd op Nijmegen betrokken zijn, zonder opgave van redenen zijn weggelaten. Of heeft de gebruiker daar niets mee te maken? Weet je, je zou gelijk hebben indien de maker zich inderdáád van een oordeel over de historische waarheid had onthouden, namelijk door alle Noviomagi en desselfs varianten in een bronnenuitgave bijeen te brengen, het expresselijk aan de gebruikers overlatend er Nijmegen of Noyon van te maken. Dit heeft hij niet gedaan, maar hij presenteerde integendeel een (nogal aanvechtbare) selectie betreffende Nijmegen. En hoe je het ook wendt of keert, daarin horen de bisschop en het toernooi niet thuis. Je doet mij een aantal harde verwijten (wat onder vrienden best mag) en verder ben je hyperkritisch ten opzichte van Delahaye (wat zelfs van harte aanbevolen is), maar dan begrijp ik niet dat jij zoveel moeite doet om een aantal aperte blunders goed te praten.

Je verwijt me o.a. dat ik de publicaties contra Delahaye niet ken. Je vergist je, want ik probeer deze kwestie al sedert 1955 te volgen. Het artikel van Post, dat mij onlangs bereidwillig werd toegezonden en dat als het klapstuk van de contra-Delahaye-kritiek geldt, kende ik bijv. allang. Ook jouw artikelen heb ik indertijd gelezen. Nogmaals, ik pretendeer niet te kunnen beoordelen wie er gelijk heeft, Delahaye of de rest, en eerlijk gezegd zal me dat ook een zorg zijn. Wat mij echter herhaaldelijk is opgevallen is, dat de opwerpingen van "de rest" veelal exact dezelfde kenmerken vertonen, namelijk:
1. het simpelweg herhalen van oude standpunten zonder een schijn van bewijs;
2. het bewijzen van de ene fictie (om de terminologie van Delahaye te gebruiken) met de andere;
3. het leveren van kritiek op een aantal details- de Peutinger-kaart met name -, terwijl nog nimmer iemand systematisch onderzoek naar de grote lijnen en hun onderlinge samenhang heeft verricht.
Men gaat er klaarblijkelijk van uit dat als Delahaye "resolvere" verkeerd heeft vertaald, de plaatsnaam Herispich verkeerd heeft gelokaliseerd of zich een paar kilometer heeft verrekend op de Peutinger-kaart, zijn gehele oeuvre "klinkklare kletspraat" is (om in de terminologie van zijn opponenten te blijven). Dit nu weiger ik te geloven.

In *"Holle Boomstammen"* (dat je toch echt eens moet lezen, want je loopt achter) heeft Delahaye een aantal hoofdstukken geschreven, die inderdáád (en dat praat je me niet uit het hoofd) getuigen van een enorme feitenkennis en van een vakkundig gebruik van de bronnen. De Willibrord-traditie bijv., waarvan hij in Vlaanderen zeer vroege sporen aanwijst, terwijl hij tevens aannemelijk maakt dat deze in het noorden later is ontstaan (met alle consequenties van dien), zou elke historicus aan het denken moeten zetten. Althans, hoe zijn in mijn eigen streek de vroegste schriftelijke bewijzen en nederzettingsvondsten (10e eeuw) te rijmen met het verhaal dat Willibrord omstreeks 700 te Heiloo een putje is komen graven? Maar nee, alles wat Delahaye beweert is klinkklare kletspraat.

Ok zijn Batua-verhaal, geadstrueerd met talrijke gegevens, vind ik uitermate logisch. Jij kennelijk niet en je daagt hem uit maar eventjes de precieze begrenzing van het Eiland van de Bataven te noemen, hetgeen uiteraard onmogelijk is in een streek, die net als Nederland van transgressies te lijden heeft gehad. Maar als jij het zo goed weet, waarom lokaliseer je dan niet eventjes (uiteraard met behulp van de "klankwetten") die ca. 120 plaatsnamen, die volgens de gangbare opvattingen in de Betuwe gelegen moeten hebben? En als je dan toch bezig bent, neem dan meteen die paar honderd plaatsnamen elders in Nederland mee. Delahaye lokaliseert ze in Belgisch- en Frans-Vlaanderen, maar dat is uiteraard klinkklare kletspraat.

Jij verdiept je liever in de taalkunde, wat voor mij gerust mag, mits we ons blijven realiseren dat we met geschiedenis bezig zijn en niet met de Latijnse syntaxis. Je hebt uiteraard het grootste gelijk van de vismarkt als je stelt, dat je de teksten moet kunnen lezen om ze te kunnen interpreteren. Delahaye kan dit volgens jou niet en je geeft een paar voorbeelden. Toch heb ik het gevoel dat, als je de zaken louter taalkundig benadert, je behoorlijk in de fout kunt gaan. Jij tracht in je helaas niet gepubliceerde 1e versie van je verhaal op taalkundige gronden aan te tonen dat secunda aqua "stroomafwaarts" betekent, ergo het is stroomafwaarts, ergo Leupen heeft het juist vertaald. Edoch, zo simpel ligt het niet. Het gaat erom, of er 100 % zekerheid is dat door <u>deze</u> schrijver en in <u>dit</u> geval met secunda aqua "stroomafwaarts" is bedoeld, of dat er redenen tot twijfel zijn (bijv. omdat er in dezelfde context ook verkeer te land plaatsgrijpt), zodat secunda aqua wellicht toch "over water" kan betekenen. Ik geloof dat het laatste het geval is. Zo ja, dan is "stroomafwaarts" niet meer dan een hypothese en het gebruik ervan is tevens tendentieus in die zin, dat de ene hypothese wordt gebruikt om een andere hypothese (Noviomagus = Nijmegen) te bewijzen. Volgens de historische methodiek rammelt het dus.

Ongeveer hetzelfde is er aan de hand met dat toernooi, waarover je zo'n uitgesproken mening hebt. Mijns inziens heeft de abt van Stade zich niet vergist en wel degelijk aan Noyon gedacht, zodat Leupen de passage "Comes Hollandie domum veniens in torniamento apud Noviomagum est occisus" m.i. onjuist heeft vertaald. "Domum" betekent "naar huis". Ik vraag me echter af, of deze accusativus van richting in dit verband zó moet worden opgevat dat "domum veniens" vertaald mag worden met "op weg naar huis". Immers, "domum venire"

is gewoon "thuiskomen". De accusativus van richting zit hier natuurlijk ook in, doch in een veel zwakkere betekenis. "Domus veniens" betekent m.i. dan ook "thuiskomende" of zelfs "nadat hij thuisgekomen was". Zo ja, dan is Noviomagus = Nijmegen volledig uitgesloten, tenzij de graaf op en neer naar Den Haag is geweest om zijn sportkleding te halen. Waar het mij in feite om gaat is, dat er wederom verschillende opvattingen mogelijk zijn, zodat wederom de ene hypothese met de andere wordt bewezen.

Ik wil nog even terugkomen op de kritiek op het werk van Delahaye. Wat mij in de loop der jaren hogelijk verbaasde en vervolgens steeds meer is gaan ergeren, is niet alleen de roerende eensgezindheid van zijn bestrijders, maar met name de wijze waarop een vriendelijk en zachtmoedig man, die op normale toon probeerde zijn standpunten uiteen te zetten, werd gehoond en de grond ingetrapt. Waarom die ergernis en lichtgeraaktheid, Harry? Je behoeft immers zijn denkbeelden niet te aanvaarden om toch waardering te hebben voor iemand, die zich meer dan 30 jaar aan de wetenschap heeft gewijd? Zelfs als hij op alle punten ongelijk zou hebben, wat ik niet geloof, dan nog heeft hij zoveel nieuwe gegevens aangedragen of met elkaar in verband gebracht, zoveel suggesties gedaan en zoveel schijnbare zekerheden discutabel gesteld, dat hij alleen daarom al respect en waardering verdient.

Je verwijt me dat ik praat over zaken waar ik geen verstand van heb. Dat kan best waar zijn, maar mag ik als leek geen mening hebben? Of wil je de kwestie binnenn het enge kringetje van elkaar met instemming citerende en naschrijvende, naar elkaar verwijzende, elkaar over de bol aaiende en elkaar verdedigende mediaevisten, archeologen en naamkundigen houden? Dat zou je wel willen ! De Nederlandse geschiedenis is ook van mij, alsook van de aankomende historici, die wel degelijk in staat moeten zijn van de op hun vakgebied bestaande inzichten kennis te nemen. Of deze "klinkklare kletspraat" zijn, zullen ze dan vervolgens zelf wel uitmaken. Dat is academische vrijheid, begrijp je wel, Harry?

Maar er komt nog iets bij. Als een goede vriend en collega, die in Brabant uitstekende inventarissen en historische publicaties heeft vervaardigd, door bijv. de maker van het onbenullige Nijmeegse bronnenboek als volgt wordt neergezet:

"Kijk, hij hoeft niet wetenschappelijk te werk te gaan....Wij staan in een confrontatie met Delahaye voor het grote publiek in feite met de rug tegen de muur, omdat wij uitgaan van nauwkeurig onderzoek en gefundeerde bewijsvoering nodig hebben. Onze antwoorden vragen grote achtergrondkennis....",

dan voel ik mij ontzettend kwaad worden. Het is namelijk erg unfair. Tevens is het wel erg gemakkelijk om tegenover de krantenlezers de geleerde Bram uit te hangen; tegenover archivarissen is het al een stuk moeilijker.

We dwalen een beetje af. Weet je, al die kritieken op Delahaye stuffen niet uit dat er een aantal vragen overeind staat, die de leken kennelijk meer schijnen aan te

spreken dan de vakhistorici. Ik ben zelf ook maar een amateur-historicus, vandaar misschien dat ik me bij het lezen van bijv. de eerste delen van de AGN of Bloks *"Franken in Nederland"* herhaaldelijk heb afgevraagd: hoe zou het toch komen dat die mensen zovéél van de vroege Middeleeuwen blijken te weten? Want archivistisch bestaat nederland vóór pakweg het jaar 1000 immers niet? Althans, overziende wat er aan gegevens over mijn eigen streek aanwezig is en wat men er allemaal over weet te vertellen, dat scheelt nogal wat. Hetgeen een merkwaardige zaak is, want als het huidige Nederland rond pakweg 700 een gebied is geweest met steden en dorpen, bisdommen, parochies, kerken en zelfs een keizerlijke palts, waar zijn dan de geschriften van de mensen uit die streek? Hoe komt het dat alles wat wij over die vroegste periode weten uit buitenlandse bronnen stamt? En waar zijn de archeologische gegevens? Of zou men - net als in Dorestadum - in al die plaatsen (alleen al 120 in de Batua) alle sporen hebben opgeruimd? Zo ja, hebben de Noormannen dit dan gedaan; je weet wel, die lui die hier tientallen jaren gebivakkeerd hebben, die alle sporen opruimden en vervolgens zichzelf spoorloos lieten verdwijnen?

Beste Harry, tot nu toe was de discussie voornamelijk een welles-nietesaffaire. Jouw bijdrage, hoewel nodeloos onwelwillend ten opzichte van Delahaye, staat op een hoger plan omdat je de moeite neemt te argumenteren.
Ik vind dat de redactie Delahaye moet toestaan tegenargumenten aan te dragen. Daardoor wordt het Archievenblad weliswaar een soort filiaal van Numaga en De Gelderlander, maar dat moet dan maar. Waarom verwijt je mij overigens dat mijn artikel in het Archievenblad niet thuishoort? Daarvoor moet je bij Caspar van Heel zijn. Die was chronologisch de eerste met zijn stuk over *"Holle Boomstammen"* en verder schreef ik archivistisch.

Met vriendelijke groet,

Anton Fasel

CAMPS EN HET NEDERLANDS ARCHIEVENBLAD

Dr. Harry Camps, auteur van het **Brabants Oorkondenboek**, heeft in het Nederlands Archievenblad (1983, p. 249) kollega Drs. W.A. Fasel, gemeente-archivaris van Alkmaar, gekappiteld omdat deze goedkeurend over "de Bisschop van Nijmegen" gerecenseerd had. Camps trekt op zijn normale arrogante manier van leer, onder herhaling van oude drogredenen die al lang weerlegd zijn, en door zijn stokpaardje weer eens te berijden dat een archivaris zich niet aan geschiedenis schrijven mag wagen, want die man is er alleen om de historici te "bedienen". Dat hij met deze sneer talloze vroegere en nog levende kollega's, die op het punt van de historie voortreffelijk werk geleverd hebben en nog leveren, een klap in het gezicht geeft, nota bene in het lijfblad van de archivarissen, deert deze doorholler niet. Hij draait er ook geen hand voor om, weer oude en nieuwe lasterlijke aantijgingen tegen mij uit te braken. Daaronder valt ook, dat hij met een fout aankomt, die ik dertig jaren geleden maakte en die ik al lang verbeterd heb, en zijn herhaaldelijk sneren dat ik geen latijn ken. Onze Harry staat namelijk pal achter het Bronnenboek van Nijmegen en degradeert zich daardoor tot een even erbarmelijk onderzoeker als zijn vrienden. Het heeft mij dan ook een bijzonder genoegen gedaan, dat hij door het op te nemen voor het "toernooi van Nijmegen" in de diepste maar wel stompzinnigste kuil van het Bronnenboek gedonderd is - het juiste woord - (zie de teksten 437 - 441), en zo afdoende bewijst dat hij de bronnen niet kent. Camps heeft mij 25 jaren de risée gemaakt in de brabantse archiefwereld, en dat is welletjes geweest. Te meer, omdat ik hem **bij herhaling** kollegiaal en vriendelijk gewaarschuwd heb, dat hij zich met Taxandria vergiste en dat hij met **de klassieke schrijvers** moest beginnen alvorens iets over romeins Taxandria uit de eerste eeuw in Brabant te willen beweren. Maar dit was bij Harry praten aan de galg en boter aan dovemansoren. Dit omkeren van de beeldspraak past volledig bij zijn methode van historisch onderzoek, namelijk met vervalsingen **uit de 13e eeuw** iets uit **de eerste eeuw** bewijzen, uiteraard zonder de bronnen van de eerste eeuw te raadplegen. Hij heeft lak aan de klassieken zoals hij ook lak heeft aan de massa teksten over de Batua die hij niet heeft gezien. Onlangs heb ik hem de wacht aangezegd, dat ik hem bij de eerste de beste nieuwe lasterlijke aanval voor de rechter zal halen, waarbij dan tevens de **vervalsing** wordt meegenomen, die hij in navolging van Nijmegen met de meest cruciale tekst van Echternach heeft uitgehaald. Deze braller, die de 2100 fouten van het Bronnenboek niet heeft ontdekt omdat hij zelf gebukt gaat onder honderden misslagen in zijn Oorkondenboek, en die als een ouderwetse dorpspastoor dan ook nog een bulderpreek over historisch onderzoek durft geven, moet in het belang van de historische wetenschap van Brabant tot zwijgen worden gebracht, juist omdat velen, erop vertrouwend dat zijn Oorkondenboek een garantie van wetenschap en waarheid moest zijn, klakkeloos en voor een groot deel schuldloos in zijn blunders gevlogen zijn. Er is door **honderden bewijzen** aangetoond, dat Harry met zijn Taxandria-fietske op platte banden in het land van Rijssel staat. Wat mij persoonlijk betreft: ik ben niet van plan zonder verweer mijn laatste levensjaren te laten vergallen door een lasterbek en inkapabel oorkondenuitgever, die publiek verkondigt dat alleen hij tot bronnen-onderzoek bevoegd is en dan in ca. **drieduizend fouten** knalt, wanneer men de zijne bij die van Nijmegen opteit.

Na het artikel van Camps sloot het Nederlands Archievenblad lakoniek en gniffelend de diskussie. Ziezo, Delahaye heeft zijn portie weer eens gehad! Och, dat staaltje van onfatsoen is de zoveelste dreun ik van de "lieve" kollega's krijg, **die nooit één bladzijde van mij gelezen hebben** en dan toch alles over de kwestie Noyon - Nijmegen weten.

Fasel diende een repliek in, waarbij hij terecht erop wijst dat Camps bij mij moet zijn, daar het weinig zin heeft om Fasel de huid vol te schelden met de zogenaamde fouten van Delahaye. Na een hele tijd niets gehoord te hebben, kreeg Fasel zijn artikel **van de nieuwe redakteur** terug met de bemerking dat het niet geplaatst kan worden "omdat de diskussie nu eenmaal gesloten is". U mag één keer raden wie de nieuwe redakteur is. Juist, Meeuwissen, gemeente-archivaris van Nijmegen, zodat nu gegarandeerd is dat in het Nederlands Archievenblad niets meer zal verschijnen dat Nijmegen en de Universiteit niet van te voren gecensureerd hebben, en dat tevens een herhaling wordt voorkomen van het ongehoorde feit, waarover Nijmegen zich hevig heeft opgewonden, dat een kollega het voor mij opneemt. Over Meeuwissen cirkuleert in het westen van Brabant het merkwaardig verhaal, afkomstig uit zijn eigen familie, dat hij zich indertijd vierkant vóór mij heeft verklaard, maar dat hij op de dag van zijn benoeming te Nijmegen even vierkant als een blad aan de boom is omgeslagen. Wanneer hij nog enig wetenschappelijk zelfrespekt en enig fatsoen tegenover de kollega's heeft, moet hij het redakteurschap van het Nederlands Archievenblad neerleggen, niet alleen omdat hij de verdenking van wetenschappelijke korruptie op zich heeft geladen, maar ook omdat zo'n windhaan niet geschikt kan worden geacht om als integer, objektief en onafhankelijk redakteur van een wetenschappelijk tijdschrift te fungeren.

Van de kollega's in het nederlandse archiefwezen heb ik nooit veel - om niet te zeggen geen - sympathie gekregen. Velen hebben zich door de historici laten aanpraten, dat ik een schande voor het korps was. Het sein tot deze attitude - archivarissen hebben immers geen houding doch een attitude - was gegeven door Van der Gouw, die op zijn gebruikelijke vlotte manier de regelrechte laster vomeerde - archivarissen braken niet doch vomeren - dat ik mijn studies aangevat zou hebben **uit rancune tegen Nijmegen**. Het was niet alleen laster doch ook onnozelheid in kwadraat, maar daar begreep hij geen snars van omdat hij evenmin één bladzijde van mij gelezen had, anders had hij kunnen zien dat ik allerminst een "rancune" nodig had om het materiaal te vinden dat ik heb gepresenteerd. Zijn bewering was onwaar, maar het gevolg was wel dat ik op slag als een querulante en onbetrouwbaar figuur in het korps stond. Toen Van der Gouw in zijn funkties van Algemeen Rijksarchivaris en later hoogleraar in Amsterdam, voor welke ambten men over het algemeen mannen van eer uitkiest, deze laster niet herriep, kreeg hij integendeel een nog zwaardere dimensie en is hij tot op de dag van vandaag in archiefkringen blijven hangen. Wel, mijn "lieve" kollega's kunnen nu hun kiezen stukbijten op het Bronnenboek van Nijmegen, waar zij zich met uitzondering van Fasel achter hebben gesteld. Zij mogen zich nu ook in de staart bijten, omdat zij zich hebben laten ronselen voor de meute achter een kollega, die door zijn inzet als archivaris toch bewees dat hij hoogst serieus bezig was. Daarna moeten ze het "Bronnenboek van Noyon" eens ter hand nemen om er eindelijk achter te komen, dat zij geen jota van de kwestie begrepen hadden. Ik heb hen in "Holle Boomstammen" al de wacht aangezegd, nimmer te proberen mijn werk op het konto van de nederlandse archivarissen te willen stellen, daar het tot stand gekomen is ondanks hun meewarigheid, hun openlijke en stiekeme schimpscheuten en de lasterlijke aanvallen van kollega's als Van der Gouw en Camps. Toch hoop ik dat er nog zoveel integriteit in de vereniging bestaat om een einde te maken aan de korruptie die bij het Nederlands Archievenblad aan de gang is. Want 't is korruptie en niets anders: het opnemen van Camps' verdediging der vervalsers van Nijmegen, **terwijl de redakteur wist dat het vervalsers zijn**, hem tevens in de gelegenheid stellen een laffe aanval op kollega Fasel te doen die in feite voor mij bestemd was en die hij (en dat was je bedoeling, waarde Harry!) nauwelijks adequaat kan

beantwoorden omdat hij de naar voren gebrachte details niet kent, het afdrukken en verder verspreiden van laster, **die de redakteur ook als laster bekend was**. Want hij **wist** dat Camps 500 namen uit de Batua heeft overgeslagen, en dat hij desondanks eruit braakt "dat Delahaye maar wat namen op de kaart pakt" en zo zijn historisch-geografische onkunde bedekt met laster. Het is een van de smerigste sneren die ik ooit gekregen heb, uitgerekend van het "kollegiale" Archievenblad. Na het plegen van deze drie onfatsoenlijkheden werd er nog een vierde aan toegevoegd door met een grijns op het gezicht de diskussie te sluiten om Fasel monddood te maken. Leupen had aangekondigd met Fasel te zullen "afrekenen", wat hij wijselijk achterwege heeft gelaten omdat hij van alle kanten gewaarschuwd werd dat hij toch niet tegen de pen van Fasel is opgewassen en een grote kans liep tot hilariteit van Nederland met stralende humor beantwoord te worden. Dus nam Meeuwissen die taak maar over, want hoe het dan ook kan en mag, Fasel zal op een of andere manier de rekening gepresenteerd krijgen dat hij het voor mij heeft opgenomen, vooral nu een aanhanger der vervalsers van Nijmegen een sleutelpositie bij het Nederlands Archievenblad inneemt.

*

Kerken in de Regio

'Apostel der Nederlanden'

In 1861 verscheen het boek 'H.Willibrordus, Apostel der Nederlanden' van de hand van Alberdingk Thijm bekend katholiek letterkundige, gedreven inspirator van de neogothische kerkenbouw. En vader van Lodewijk van Deyssel die met Willem Kloos tot de Tachtiger behoorde. Zijn Willibrordus-biografie is een ongelofelijk boeiend boek.

Door A.C. Maas

■ *Portret van de strijdbare en geleerde kunstminnaar Jozef Alberdingk Thijm, door Jan Veth.*

Wat een erudiete. Thijm heeft grondig historisch onderzoek gepleegd -hij kent de bronnen- en hij plaatst Willibrordus kritisch in het bredere kader van de ontwikkelingen gedurende de vroege Middeleeeuwen (600-800). Het meest fascinerende is echter het volgende: een ding zal waar moeten zijn, en dat is dat Willibrordus de apostel van de Nederlanden is met als bisschopszetel Utrecht. Er is een zeer kritische geest aan het woord die toch zijn wens de vader van zijn gedachten laat zijn. De katholiek wint het op dat punt van de wetenschapper.

Aan het werk van de eerste biografen van Willibrords twijfelt Thijm in hoge mate: Beda en Alcuinus (die aan het hof van Karel de Grote werkte) konden zich geen eigen standpunten permitteren en spraken de taal van hun broodheren. Hebben we vandaag de dag hebben meer dan de schijn van het tegendeel? Je moet er ook de andere bronnen bijhalen om verder te komen, zegt Thijm: kronieken, oorkonden, akten, diploma's die uit de zevende en achtste eeuw stammen. Beter gezegd: afschriften van eeuwen later die op die periode slaan.

Thijm betoogt omstandig dat in de eerste tijden van het Christendom de "Fladrenses" en de Friezen en de Saksen eenzelfde volk voorstellen: "Gelijk de Vlamingen Friezen zijn, zoo waren ook die Friezen uit Vlaanderen voor een gedeelte Saxers" en hij verwijst naar bronnen die de Noord-Westkust van Gallië de "Litus Saxonicum" noemen. Ook laat hij zien dat namen van rivieren als Maas, Rijn en Schelde verward worden en dat de Schelde een geheel andere loop gehad moet hebben. Maar deze waarnemingen brengen bij Thijm de overlevering van Willibrordus die vanuit Utrecht in het huidige Friesland en Denemarken missioneerde niet aan het wankelen. Thijm vertelt ook veel over Willibrordus' collega's: Lambertus, Wulfram en Bonefatius. Hij is ervan overtuigd dat Lambertus en Willibrordus vooral in Taxandria, dus ook in de Kempen, samengewerkt hebben. Tevens is het ook hem opgevallen dat in de missionering onder de Friezen in dezelfde periode Wulfram en Willibrordus actief zijn. Van Wulfram staat het wel vast dat hij bisschop was van Sens. Je kunt bij deze teksten twee dingen doen: of je denkt Wulfram en Willibrordus vanuit Utrecht in het huidige Friesland of je denkt Willibrordus meer richting Noord-(West-) Frankrijk: Thijm doet het eerste en hij acht het optreden van Wulfram "eene vernedering voor Willibrord". Hij komt echt voor Willibrordus op. Thijm kon aanvallen maar ook verdedigen.Willibrordus wordt in de bronnen 'aartsbisschop der Friezen' genoemd, maar waar zaten die toen? Dat is de vraag. En Thijm gaat ervan uit dat Wiltaburg (=Utrecht?) rond 700 N.C. de eerste en voornaamste Frankische plaats in Friesland was. Maar wat was toen het land van de Friezen? De monnik-historicus Beda die veel gezag heeft, zegt: "Wiltaburg dat in de Gallische taal Trajectum wordt genoemd".

Maar het valt toch niet mee om de Vliten of Wilten in Midden-Nederland te plaatsen. Over diverse plaatsnamen maakt Thijm trouwens interessante opmerkingen. Hij meent nog dat Willibrordus goederen geschonken kreeg in Thuringen, maar Thuringen is mogelijk een verwarring met Tongeren en waarschijnlijk met Doornik. De Friezen zaten in tal van handelsplaatsen: bijvoorbeeld in het emporium (=stapelplaats) Dorestate, de zeehaven Quentowich (Contwig, later Wijk) en de haven van Sclusa (Sluis). Elke plaatsnaam is een discussie en een dik boek apart.In onze tijd zijn er historici die het zogenaamde testament van Willibrordus een autenthieke bron noemen. Thijm (1861) denkt daar anders over. Hij had al beweerd dat de echterheid niet bewezen kon worden en dat de echtheid in twijfel getrokken kon worden, maar op de laatste bladzijde van zijn boek weet hij het zeker: het is een vervalsing, of wat voorzichtiger gezegd: "wij nemen ( )de onechtheid des stuks( ) als waarschijnlijk aan".

- Reacties en documentatie: 040- 2016283

OPROEP ARCHIVALIA

Geachte abonnees,

De Stichting Albert Delahaye beschikt over een uitgebreid archief vanaf de jaren vijftig tot het jaar 2000.
Het is alles bij elkaar een indrukwekkend en kostbaar bezit waar we zeer zorgvuldig mee omgaan. Het zal in de nabije toekomst een basis vormen voor verdere studie en kan tevens materiaal leveren voor publicaties over het leven en werk van Albert Delahaye.

Het vermoeden bestaat dat er wellicht onder de abonnees ook nog archivalia aanwezig zijn die een welkome aanvulling zouden zijn voor het reeds bestaande archiefmateriaal.
We denken hierbij aan fotomateriaal, krantenknipsels, geluidsbanden, briefwisseling met en over Delahaye enz.
Indien u over enig materiaal van welke vorm dan ook beschikt zouden we het erg op prijs stellen kopieën hiervan (eventueel originelen) naar het secretariaat van de Stichting te sturen.
U bewijst er de Stichting en daarmee de wetenschap, een grote dienst mee.

Bij voorbaat dank voor uw bereidwilligheid,

De redactie

DG 24-10-1955

HISTORISCHE GEGEVENS ONZEKER

Heeft keizerlijk paleis van Karel de Grote wel te Nijmegen gestaan?

De schriftelijke bronnen van middeleeuws Nijmegen zijn schaars; zó schaars, dat reeds hierom alleen een reeks vraagtekens rijst. Het kwade toeval moet al zeer ongelukkig zijn geweest, dat alle bronnen verdwenen zijn. Als de eigen archieven der stad vóór de 12e eeuw volledig verloren zijn gegaan, hoe is het dan te verklaren, dat er in andere bronnen ook niets over Nijmegen bewaard is gebleven? Dit stelt de vraag nadrukkelijk aan de orde, welk verborgen leven de stad heeft geleid vanaf de 4e eeuw, na het verval van de Romeinse cultuur en het terugtrekken van het Romeins gezag, tot in de 12e eeuw. Dan immers verschijnen voor het eerst weer zekere gegevens over Nijmegen.

Wat uit de donkere tussenperiode over Nijmegen is aangenomen, mist in meerdere opzichten de historische zekerheid. In de schriftelijke bronnen der Karolingische periode komt weliswaar de naam „Numaga" voor, doch het is zeer twijfelachtig, of hieronder Nijmegen verstaan mag worden.

Het zou tot op zekere hoogte een triste conclusie zijn, als de vraag of Numaga werkelijk Nijmegen was, in ontkennende zin beantwoord moet worden. Dan zouden de weinige gegevens, die uit een klein aantal oorkonden over het bestaan der stad gedurende de vroege middeleeuwen beschikbaar zijn, volledig worden weggevaagd, met het gevolg, dat de duisternis over enige eeuwen stadsgeschiedenis nog intenser zou worden. Van de andere kant zijn de gegevens ter ontkenning van de identiteit tussen Numaga en Nijmegen zo sterk, dat zij een ernstig onderzoek rechtvaardigen, al zou daaruit ook gaan blijken, dat de cultus van Karel de Grote en het altijd aangenomen verband tussen de keizer en Nijmegen op een mythe of een mystificatie zonder weerga berusten.

Valkhof

Het oudste deel van het Valkhof wordt gevormd door de zogenaamde Karolingische kapel. Waar de burcht na 1795 volledig werd afgebroken, hebben wij geen mathematische zekerheid, dat de kapel ook inderdaad het oudste deel van de burcht is geweest. Waarschijnlijk is dit wel zo; want Johan In de Betouw, die bij de sloping van de burcht ijverde voor het behoud van enige gedeelten, heeft eerst en voornamelijk de oudste bouwresten willen bewaren.

De kapel heeft een bouwtrant, die aan de Karolingische renaissance herinnert, en een vorm, die onweerstaanbaar de gedachten oproept aan de achthoekige middenbouw van de Munsterkerk te Aken, de residentie van Karel de Grote. Het was slechts een kleine stap, om de Karolingische Kapel aan Karel de Grote toe te schrijven. De uiterlijke vorm is echter in het geheel geen waarborg, dat het bouwwerk in de tijd van de grote keizer ontstond. De deskundigen zijn het er nog niet over eens, in welke tijd precies de kapel gebouwd kan zijn; de meningen schommelen tussen de 10e en de 14e eeuw. Doch algemeen is de opvatting, dat de kapel onmogelijk vóór de 10e eeuw gebouwd kan zijn.

In oorkonden, door Karel de Grote en zijn opvolgers uitgevaardigd, komt meerdere malen de plaatsbepaling voor: „Numaga, in palacio publico". Die oorkonden zullen wij gemakshalve de Numaga-oorkonden noemen. Als het daarin genoemde paleis op het Valkhof heeft gestaan, dan is het onverklaarbaar, hoe wél de kapel in de loop der tijden bewaard is gebleven en geen muur, geen steen, zelfs geen spoor van een ouder bouwwerk uit de tijd der Karolingers. En dit, terwijl ter plaatse wel voorwerpen uit de Romeinse tijd gevonden zijn, die gegevens bevatten uit vier tot acht eeuwen terug. Als men ter verklaring van het ontbreken van de schakel zou willen aannemen, dat bij de restauratie van de burcht door Frederik Barbarossa in 1155 al het vroeger bestaand hebbend bouwwerk zou zijn opgeruimd — al kan bij die opvatting moeilijk van „restauratie" gesproken worden — en bij de sloping van de burcht na 1795 alles systematisch zou zijn verwijderd, dan bevredigt die verklaring nog niet. Er moeten hier of daar in de bodem voorwerpen zijn achter gebleven, die een duidelijke uitspraak bevatten over de cultuur, die er heeft geheerst. Een tijdperk van vier eeuwen kan onmogelijk onnaspeurbaar verloren gaan.

Frankische cultuur

Het ontbreken van relicten der Frankische cultuur in de omgeving van het Valkhof zou nóg geen argument zijn, als die resten in of nabij de stad wél waren gevonden. Men zou dan nog kunnen aannemen, dat de plaats van het paleis verschoven was. Doch de voorwerpen uit het Frankische tijdperk zijn tot nu toe niet door het oudheidkundig bodemonderzoek gevonden, dat toch vooral na de oorlog met systeem en diepgaande grondigheid werd verricht. Het aardewerk en de andere voorwerpen, die gedetermineerd werden te behoren tot de tijd na de Romeinen en vóór de middeleeuwen, zijn zo gering in aantal en zo onzeker van interpretatie, dat daarop geen burcht gebouwd kan worden.

Had te Nijmegen een Karolingisch paleis gestaan, gesticht door Karel de Grote, dat blijkens de Numaga-oorkonden minstens enige eeuwen geregeld als keizerlijke residentie werd gebruikt, dan waren in de bodem zeer zeker de bewijzen achtergebleven van de menselijke bewoning. Het spoorloos verdwijnen van een cultuur kan niet aangenomen worden; zelfs waar een vijandelijke macht is opgetreden met het vooropgezette doel een cultuur weg te vagen, is dit nimmer volledig gelukt. De sporen in de grond zijn onbereikbaar voor opzet of noodlottige gebeurtenissen.

Dit bezwaar kan nog klemmender uitgedrukt worden door de tegenstelling te zoeken tussen twee verschillende perioden. Het Romeins gezag heeft ongeveer vier eeuwen te Nijmegen bestaan; de tijd, omvat door de Numaga-oorkonden, telt ook ongeveer vier eeuwen. Uit de eerste periode zijn de cultuur-voorwerpen in massaal getal bewaard gebleven; uit de tweede periode, die al weer zoveel eeuwen dichter bij ons ligt en waar dus redelijkerwijs nog meer verwacht mocht worden, is niets overgebleven.

Heeft Karel de Grote zijn paleis gesticht in een vrijwel ongecultiveerd gebied, dan moet dit bestuurscentrum het gebied toch vrij spoedig opgeheven hebben. Zijn bestuur kenmerkte zich immers door de nadrukkelijke zorg, die de keizer aan het onderwijs en de bevordering van kunsten en wetenschappen schonk. Resulteerde die belangstelling dan niet onmiddellijk in reële bouw- en kunstwerken, dan moet er toch van dit cultuurcentrum iets zijn uitgegaan, dat ofwel in personen, ofwel in stromingen, scholen, kunstrichting of techniek aan te wijzen is. Hiervan is te Nijmegen niets bekend. Men mag zelfs zeggen, dat het middeleeuwse cultuurleven van Nijmegen, voor zover ons bekend, onmogelijk uit een Karolingische traditie kan voortgekomen zijn.

De stad

Het is duidelijk, dat de groei en de ontwikkeling van Nijmegen niet beantwoord heeft aan de verwachtingen, die met recht op de titel van residentie van Karel de Grote gesteld mochten worden. Het is uiteraard moeilijk, die verwachtingen nauwkeurig en met name te omschrijven. Talloos zijn de voorbeelden in de geschiedenis, waar een streek of stad zich volgens een bepaalde lijn ontwikkelde, die door een gebeurtenis radicaal werd omgebogen. Het is dan ook niet onmogelijk, dat de stad verworvenheden heeft gehad, die in de loop der tijden volledig zijn verloren gegaan. Bepaald vreemd doet het evenwel aan, dat er niets van bekend is gebleven. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk, dat zij niet hebben bestaan.

Als een der verwachtingen, die met redelijkheid gesteld mag worden, geldt het aanzien en de betekenis der stad, die een keizerlijke residentie herbergt. Niet alleen het paleis, maar ook de stad, waar het stond, had een bestuurlijke betekenis voor het rijk.

Nauw waren de belangen van beide verbonden. De hofhouding, zowel de vaste bewoners van het paleis als de ministerialen, die de keizer op zijn reizen vergezelden, was voor veel zaken op de stad en het omliggend gebied aangewezen. Omgekeerd trok de stad uit de nabijheid van het paleis veel voordelen, al werd het dan ook maar enige maanden in het jaar als werkelijke residentie gebruikt. Waarschijnlijk waren de economische voordelen voor een stad de minst belangrijke. De residenties van Karel de Grote lagen over zijn gehele rijk verspreid; zij hebben niet alleen als verblijf- en woonplaats van de keizer betekenis gehad, doch hadden een bestuurlijke functie, die steunde op de verdeling van het rijk in landschappen of gouwen. Zetelde het bestuur van een landstreek dan in het paleis en niet in de stad, dan moet dit toch een terugslag hebben gehad op de stad, die belangrijk in aanzien steeg ten opzichte van de landstreek. Later, onder het Duitse rijk, werd dit anders. Toen kon een burcht bij een stad gebouwd worden — en dit is op meerdere plaatsen geschied — waar de stad en de residentie slechts weinig belangen gemeen hadden en beide zich door een strenge territoriale scheiding van elkander afzijdig hielden. Ook in Nijmegen was de situatie aldus; het Valkhof is vanaf de 12e eeuw, de tijd dat de historische zekerheid begint, tot in de 15e eeuw een streng van de stad gescheiden gebied gebleven. De oorsprong van die toestand kan moeilijk in de Karolingische periode gezocht worden.

De ministeriales en de adel, die nauw met het bestuur van het rijk verbonden waren, zochten hun beloning allereerst in het verkrijgen van rechten op een grondgebied, dat zij in leen of bezit nastreefden. Heel de opkomst en de groei der macht van de adel draaide om grondgebied; dit was in het feodale tijdperk de enige weg tot rijkdom en invloed. De rest, de adellijke titel en de hiërarchie der titels, was slechts franje. Een keizerlijke burcht brengt noodzakelijk de aanwezigheid mede van invloedrijke personen, die in de strijd rond de vorming der heerschappijen, één der gevolgen van het verval van het Karolingische rijk, op de voorgrond traden en derhalve in de geschiedenis bekend zijn gebleven. De vorming der heerschappijen en vorstendommen in de brede omtrek van Nijmegen is niet uitgegaan van geslachten, die hier gevestigd waren. Gelre en Kleef danken hun oorsprong aan vreemde geslachten, die vanuit Vlaanderen of Noord-Frankrijk een verre expansie uitvoerden. Hun rechten of vermeende rechten stonden volledig los van Nijmegen, het grondgebied rond de stad of het keizerlijk paleis.

Een andere verwachting, waaraan Karolingisch Nijmegen niet voldoet, is te vinden in de kerkelijke organisatie. Onder de regering van Karel de Grote, waar het burgerlijk bestuur en de Kerk hand in hand gingen en de pacificatie van nieuwe gebieden vrijwel volledig samenviel met de christianisatie, is elke stad en zeker de plaats van een residentie van betekenis geweest in de kerkelijke organisatie. Iedere stad had een tweemanschap aan het hoofd, een graaf en een bisschop. In plaatsen, waar de politieke geschiedenis van het land de oude bestuursvormen volledig heeft veranderd, is de bisschopszetel, stammend uit de laat-Romeinse of de Karolingische periode, wel blijven bestaan. De kerkelijke tradities hebben over het algemeen een taaier leven dan de burgerlijke instellingen. Van enige suprematie van Nijmegen in kerk-hiërarchisch oozicht blijkt niets.

De bronnen zwijgen

Buiten de Numaga-oorkonden, (waarin wij niet Nijmegen lezen), is er vanaf de 4e tot de 12e eeuw over Nijmegen niets bekend. Niets over de stad zelf, niets over geslachten, die nabij het keizerlijk paleis hun oorsprong of een opmerkelijke stijging in hun lijn gevonden hebben, niets over zaken of personen, die een zijdelings licht op de stad laten vallen. Dit is méér dan vreemd! Het is wel waar, dat de archieven uit de vroege middeleeuwen slechts zeer fragmentarisch zijn bewaard gebleven; laten dan alle rechtstreekse bronnen verloren zijn gegaan, het is niet aan te nemen, dat ook de zijdelingse zo ongelukkig zijn terecht gekomen, dat alle gegevens over Nijmegen verloren gingen, terwijl die over andere plaatsen wel bewaard zijn gebleven, zij net ook in dikwijls minieme porties, toch voldoende om enig houvast te bieden.

De annales, kronieken en andere vroege bronnen, die over het Karolingische Numaga spreken, bevatten geen bewijs, dat dit Numaga te Nijmegen gezocht moet worden. De bezwaren, die tegen de identiteit van Numaga en Nijmegen en tegen het gegeven, dat een keizerlijk paleis te Nijmegen heeft bestaan, kunnen worden ingebracht, zijn van dien aard en van die importantie, dat wij het voor waarschijnlijk houden, dat Nijmegen geen residentie is geweest van Karel de Grote. Waar moet het Numaga dan wél gezocht worden ?

(Wordt vervolgd). A. DELAHAYE.

II DG 25-10-1955.

MOET STEDEMAAGD BOEKETJE MISSEN?

Stond paleis van Keizer Karel de Grote, Numaga genoemd, te Noyon?

II

Het Numage, waar een residentie van Karel de Grote gevestigd was en hij en zijn opvolgers oorkonden uitvaardigden, gesigneerd met de naam der residentie, moet waarschijnlijk niet te Nijmegen gezocht worden, maar te Noyon in Noord-Frankrijk ten noorden van Parijs, aan de rivier de Oise. Karel de Grote volgde samen met zijn broer Carloman zijn vader Pepijn de Jongere in het bestuur van Francia op. In het jaar 772 werd hij alleenheerser over het rijk der Franken; hij was te Noyon tot koning gezalfd. Zijn kroning als keizer geschiedde in het jaar 800 te Rome.

Het feit, dat zijn zalving te Noyon plaats vond, verdient de volle aandacht. Stelt men dit naast de argumenten, die tegen de aanneming van Nijmegen als karolingische residentie pleiten, dan komt de kans voor Nijmegen heel zwak te staan. Als bovendien nog aangetoond kan worden, dat Noyon in andere bronnen dan de karolingische oorkonden of geschiedenissen, die over de keizer verhalen, als Numaga voorkomt, dan is de mogelijke identiteit tussen Noyon en Numaga veel aanzienlijker dan die tussen Nijmegen en Numaga, welke zonder grondig gezicht, voornamelijk op de Numagaoorkonden is aangenomen.

Numaga

De gelijknamigheid tussen Noyon en Nijmegen is opvallend. Zo al niet zeker is, dat Nijmegen ook genoemd is geworden onder de keltische vorm, het Numaga, zonder enige twijfel hebben in de middeleeuwen beide steden de naam van Noviomagus gemeen gehad. Mogelijk ook reeds lang tevoren, in de Romeinse tijd. Noviomagus was overigens geen unieke plaatsnaam; verschillende steden in romeins Gallië en Germanië hebben hem gedragen.

Het is niet doenlijk, eerder zelfs overbodig, alle details op te sommen, waar de naam Numaga voorkomt, om te trachten uit te vorsen, welke vermelding op Noyon en welke op Nijmegen kan slaan. Langs die weg kan de oplossing van het vraagstuk niet gezocht worden. Een gelijktijdig bestaan van twee plaatsen met de naam Numaga kan nog aanvaard worden; echter niet het gelijktijdig bestaan van twee residenties met dezelfde naam. Dit had in de bronnen noodzakelijkerwijs moeten leiden tot een distinctie; en hiervan blijkt niets. Heeft Nijmegen geen karolingisch paleis gekend, dan heeft ook zijn naam waarschijnlijk niet de vorm van Numaga gehad; van dieper gaande conclusies, die ook voor de hand schijnen te liggen, willen wij ons met opzet onthouden, teneinde het hoofdthema niet uit het oog te verliezen.

Noyon wordt in de vroege bronnen met Numaga aangeduid; ook in bronnen uit de karolingische periode en de tijd daarna draagt de stad dezelfde naam, die langzamerhand (weer?) verlatijnst wordt tot Noviomagus. De bronnen waar niet over het karolingische paleis gesproken wordt zijn voor ons onderzoek van het meeste belang, omdat zij een tendentieuze interpretatie uitsluiten. De stad heeft in de middeleeuwen een aanzienlijke betekenis gehad. De plaatsen, waar buiten de Numaga-oorkonden Numaga of Noviomagus vermeld staan, kunnen zelfs onmogelijk op Nijmegen slaan, maar alleen op Noyon betrekking hebben. In al die bronnen ontbreekt elke aanwijzing over de ligging der stad of zelfs de geringste distinctie ten opzichte van een andere; het was in die tijd dus niet te vrezen, dat er een verwarring tussen twee steden op zou treden.

Naast dit belangrijke gegeven over de naam kan gewezen worden op de verschillende omstandigheden, die met recht bij een residentie van Karel de Grote mogen worden verondersteld.

Noyon heeft er verschillende; te Nijmegen ontbreken zij alle. Het ontbreken van één element zou niet van doorslaand gewicht behoeven te zijn. Als echter alle elementen, die rond een keizerlijk paleis gedacht mogen worden, bij één stad ontbreken en bij de andere wel aanwezig zijn, lijkt geen twijfel meer mogelijk.

Te Noyon gezalfd

Dat Charlemagne te Noyon werd gezalfd bewijst, dat de stad reeds langer een voorname en zelfs een bijzondere plaats in het rijk der Franken had. Zij lag centraal in het rijk; Nijmegen in een uithoek en op een afstand van het centrum, die mogelijk in onze ogen niet zo zwaar telt, maar wél in de tijd der primitieve techniek. Noyon ligt op de geboortegrond van Francia; daar ontstond het Frankenrijk en van daaruit ontplooide het zich. Uit Noyon en omgeving zijn een aantal patricische geslachten bekend, die hun opkomst en hun bloei vermoedelijk aan de dienstverhouding tot een koning en keizer danken. Dit is vanzelfsprekend geen rechtstreeks bewijs voor de localisatie van een vorstelijke residentie.

Wel houdt het een waardevol criterium in, als er een keuze gemaakt moet worden tussen twee plaatsen, waarvan de ene verschillende directe of zijdelingse gevolgen van een residentie kan aanwijzen, en de andere niet.

Noyon heeft een bisschopszetel, nu gecombineerd met die van Amiens, vroeger met die van Doornik. Er heeft geen versmelting van twee vroegere bisdommen plaats gehad, maar er is een opmerkelijk dubbel-bisdom blijven bestaan. Die toestand, dat twee bisschopszetels zo dicht bij elkander werden gevestigd, is reeds ontstaan in de laat-romeinse of de merovingische tijd, toen niet de territoriale circumsriptie van een toekomstig bisdom het voornaamste uitgangspunt voor de vestiging van een zetel was.

In alle opzichten komt Noyon dan ook eerder dan Nijmegen in aanmerking als residentie van Karel de Grote en als plaats, waar de Numaga-oorkonden uitgevaardigd zin.

Mystificatie

Er moet dan ook op een bepaald tijdstip een mystificatie hebben plaats gehad. Hierbij doelen wij niet zozeer op het feit, dat de residentie van Karel de Grote waarschijnlijk ten onrechte in Nijmegen werd gedacht, dan wel op de omstandigheid, dat Noyon als bestuurscentrum verviel en Nijmegen, toevalligerwijs met een in origine gelijke naam eenzelfde functie in het duitse rijk toegewezen kreeg. De verklaring hiervan kan voorlopig slechts op gissingen geschieden, ook omdat niet bekend is, in welke tijd precies dit vreemde proces heeft plaats gegrepen.

Het is niet ondenkbaar, dat er een zekere opzet achter schuilt. Natuurlijk niet de vervalsende bedoeling, om Nijmegen doodeenvoudig te laten doorgaan voor het karolingische Numaga, maar wel het streven om een keizerlijk paleis van het du'tse rijk het historisch cachet te geven van de oude karolingische residentie, waartoe de gelijknamigheid der twee plaatsen — als die voordien reeds bestond — zacht maar dringend verleid kan hebben. Het is een meermalen gesignaleerd verschijnsel, dat vorsten gaarne een roemrijke voorganger navolgen en tot doublures van diens handelingen komen.

Frederik Barbarossa, die bekend is als „hersteller" van de Nijmeegse burcht, heeft meerdere malen van zulk historisch streven blijk gegeven. Aan zijn herstel — of zouden wij moeten aannemen : bouw? — van de burcht kan de bedoeling ten grondslag gelegen hebben, een gelijkwaardig en gelijknamige residentie te hebben als Karel de Grote. Mogelijk was in zijn tijd de opvatting reeds ontstaan en verbreid, dat de burcht van Nijmegen ook werkelijk het Numaga van Karel de Grote was. Hiertegen pleit echter weer, dat de bekende gedenksteen op de restauratie van de burcht in 1155 niet over Charlemagne spreekt, doch wel over Julius Caesar. Toch kan die steen met het vers, dat kennelijk niet gevloeid is uit de pen van Barbarossa zelf, de weergave zijn der mening van een geleerde, en weerspiegelt het document niet de persoonlijke mening van Frederik Barbarossa, die misschien wel het denkbeeld is blijven koesteren, dat hij op een authentieke plaats van Karel de Grote zetelde. Het vers is daarom juist zo opmerkelijk, wijl het niet over de stichting van de burcht door Karel de Grote spreekt, maar teruggrijpt op een sage uit een ver verleden; ten aanzien van de vraag over de karolingische residentie heeft het door zijn zwijgen een gewichtige documentaire waarde.

Een andere mogelijke verklaring der mystificatie rond Numaga kan hierin gevonden worden, dat men op zeker tijdstip niet meer geweten heeft, waar de residentie van Karel de Grote vergezocht moest worden. Nadat het oude Frankenrijk talloze malen verdeeld was geworden, weer verenigd, gedeeltelijk verenigd of weer uiteengevallen, ontstond uiteindelijk het nieuwe Europa. De in aanleg en aspiraties elkander tegenstrijdige stammen en volken hadden zich gegroepeerd in betrekkelijk tot rust gekomen gebieden waarin het Franse en het Duitse rijk de voornaamste componenten waren, echter ook de scherpste tegenstellingen. Dit uit elkander groeien van de volken moest wel gevolgen hebben op de beoefening der wetenschap, speciaal op de historie, waarbij de kennis van het landschap, de locale kleur en plaatselijke details onmisbaar zijn. De Duitse schrijvers konden niet meer nauwkeurig op de hoogte zijn met detailpunten over de gesteldheid en het bestuur van Frankrijk. Dit kan er toe hebben geleid, dat de een of andere kroniekschrijver het karolingische Numaga eenvoudigweg te Nijmegen gelocaliseerd heeft, omdat hem een andere mogelijkheid volstrekt onbekend was. En misvatting behoeft slechts ééns geschreven te zijn; zij wordt op korte tijd in onuitroeibaar veelvoud verspreid. Vermoedelijk zijn de Annales Fuldenses een Duits geschiedenisverhaal, de de eerste oude bron, die het paleis van Karel de Grote bij Nijmegen plaatst. De Annales Fuldenses hebben waarschijnlijk een oudere bron geciteerd en met onvoldoende critiek aangevuld; klaarblijkelijk was de schrijver niet meer bekend met Noyon en wèl met het bestaan ven een rijksburcht te Nijmegen. De oorsprong der mystificatie rond het Numaga ligt dan ook misschien alleen in de Annales les Fuldenses.

De grote waarschijnlijkheid, dat het middeleeuwse Numaga niet Nijmegen was, noopt eveneens tot enige voorzichtigheid ten opzichte van romeins Nijmegen. Hetgeen uit de romeinse tijd in de bodem gevonden is, kan vanzelfsprekend niet door het punt van twijfel worden aangetast. Wel bestaat het gevaar, dat gegevens uit andere streken over het romeinse Noviomagus ten onrechte worden verklaard als op Nijmegen te slaan, terwijl zij in werkelijkheid op Noyon betrekking hebben gehad. De continuïteit tussen de romeinse stad en de karolingische residentie is te Noyon verreweg duidelijker dan te Nijmegen tussen de romeinse en middeleeuwse stad. De romeinse stad Noyon heeft naar alle waarschijnlijkheid een veel hogere rang en staat gehad dan romeins Nijmegen. Het is bovendien niet onmogelijk, dat de misvatting der Annales Fuldenses ook romeinse bronnen heeft besmet en dat er toeschrijvingen zijn geschied en gevolgtrekkingen gedaan op onzuivere premissen.

Als het Valkhof dan niet de residentie van Karel de Grote is geweest, wanneer is dan wèl de burcht ontstaan? Op deze vraag is voorlopig nog geen definitief antwoord te geven. Het eerste werkelijk vaststaande gegeven over het bestaan van de burcht dateert uit 1155. Doch mogelijk bestond hij reeds vroeger. Eerst moet het mysterie rond Numaga en de verwarring tussen Noyon en Nijmegen ontknoopt worden.

In elk geval is duidelijk, dat de gegevens over Numaga of Noviomagus vanaf de 5e tot de 12e eeuw en zeer critisch benaderd moeten worden.

Van de grote waarschijnlijkheid, dat Numaga niet Nijmegen was en dat Nijmegen geen residentie van Karel de Grote heeft gehad, zijn op het ogenblik alle consequenties nog niet te overzien. Het is trouwens juister, niet de consequenties maar het probleem zelf op de voorgrond te stellen; uit de nadruk op de gevolgen zou licht een onbehagen kunnen ontstaan, om de twijfel te aanvaarden over een punt, dat zo vast op overwegingen van gevoel en traditie is gegroeid. De historische waarheid brengt niet altijd nieuwe of verrijkende gegevens bij; soms moet zij een stedemaagd een boeketje ontnemen, dat deze ten onrechte draagt of dat op al te losse gronden op haar kleed werd gespeld.

A. DELAHAYE

VRIJDAG 28 OCTOBER 1955

Niumaga (of Numaga) is werkelijk Nijmegen

De interessante artikelen van A. Delahaye in de Gelderlander van Maandag 24 en Dinsdag 25 October zullen bij menigeen verwondering en bij velen misschien teleurstelling hebben verwekt. Het in de oorkonde van Karel de Grote van 777 genoemde Numaga waar de oorkonde werd uitgevaardigd, zou niet Nijmegen kunnen zijn. Vandaar is er geen enkel teken dat in Nijmegen zo vroeg een koninklijk paleis stond. Daarom is er ook geen reden om Nijmegen keizerstad, de Universiteit Keizer Karel Universiteit, een Nijmeegse vereniging Numaga en de bioscoop op het Plein 1944 Carolus-theater te noemen.

Dit op grond dat de kapel op het Valkhof het oudste overblijfsel aldaar, waarschijnlijk eerst in de tiende eeuw is gebouwd, dat er geen Frankische cultuur-overblijfselen in de Nijmeegse bodem gevonden zijn en dat er geen tekenen zijn dat het keizerlijk bestuur op het Valkhof iets uitgewerkt heeft.

Ook heeft deze residentie niet zoals elders geleid tot het ontstaan van machtige families, die later een heerschappij verwierven; en tenslotte en vooral dat in Nijmegen geen bisschopszetel is ontstaan, zoals bij andere belangrijke Karolingische residentie-steden. Tenslotte meent hij dat de stad Noyon, die ook de naam Numaga in Karolingische oorkonden heeft gedragen en later evenals Nijmegen Noviomagus heette, met de oorkonde van Karel de Grote en zijn eerste opvolgers is bedoeld.

Ofschoon hij geen enkel bewijs aanhaalt dat Noyon een koninklijk paleis had, en in de Karolingische oorkonden Numaga genoemd wordt, veronderstelt hij dit en meent dat er maar één koninklijke residentie kan zijn met de naam Numaga. Anders zou dit verwarring hebben kunnen stichten. Welnu, Noyon komt eerder in aanmerking dan Nijmegen en de berichten betreffende Numaga of Noviomagus, moeten betrekking hebben op Noyon.

Karel de Grote is te Noyon gezalfd en daar is een bisschopszetel geweest. Er moet een mystificatie hebben plaats gehad, ten voordele van de Duitse keizers, die gaarne in de rechten der Karolingen traden.

BEZWAREN

Tegen deze redenering is veel in te brengen. — eigenlijk meer dan in een krantenartikel kan geschreven worden. Eén bedenking kan door ieder onmiddellijk worden begrepen, en worden geopperd door personen, die maar weinig geschiedenis kennen. Te Aken stond een koninklijk paleis en wel het voornaamste van Karel de Grote, — zo zelfs dat Karel de Grote daar van 800 tot aan zijn dood in 814 blijvend heeft geresideerd. En toch is hier in de middeleeuwen nooit een bisdom geweest. Ook kunnen we daar niet de geslachten aanwijzen, die later in of bij de stad de heerschappij hebben gevoerd. De heersers van 't naburige Limburg kwamen van dezelfde kant als die van Gelre en Kleef. Hetzelfde moet men zeggen van verschillende andere plaatsen, waar een koninklijk paleis heeft gestaan. — we noemen alleen Nerstal in de Ardennen, dat zelfs niet eens een stad is geworden, zoals Nijmegen. De heer Delahaye heeft een absoluut verkeerde voorstelling van zulk een koninklijk paleis. Er is nauwelijks sprake van een residentie, — het is veeleer een jachtslot waar de koning slechts zelden kwam, maar als hij er was ook regeringsdaden stelde.

OORKONDEN

Er zijn echter twee oorkonden overgeleverd, die te Numaga zijn uitgevaardigd, waarmede zeker niet Noyon bedoeld kan zijn, en toch was in dit Numaga een koninklijk paleis. Het zijn twee oorkonden van Koning Zwentibold, een van 24 Juni 896, waarin hij de Utrechtse St. Maartenskerk bevestigde in het bezit van bepaalde goederen en een, waarschijnlijk van hetzelfde jaar, waarin dezelfde koning op verzoek van de Utrechtse bisschop een horige van de kerk van Elst vrij verklaarde. Beide oorkonden eindigen met de woorden: Actum Niumaga regali palacio in Dei nomine feliciter. Amen. Gedaan te Numaga in het koninklijk paleis, met de bekende spreuk van de Karolingen, die nog het devies van de universiteit is.

Dat hier met Numaga niet Noyon bedoeld kan zijn, is zonder meer duidelijk voor ieder die weet dat Noyon zeer ver buiten de grenzen van Zwentibolds koninkrijk lag. Delahaye zal dus minstens binnen dit rijk een plaats moeten zoeken, die Numaga heette en een koninklijk paleis had. Zolang hij deze nog niet heeft gevonden, kunnen we met recht Nijmegen daarvoor houden. Daarop wijst trouwens ook de inhoud van beide oorkonden: namelijk de Utrechtse bisschop bezoekt de koning en vraagt gunsten, — een voor de Utrechtse St. Maarten en een ander voor een horige van de kerk van Elst. Hij maakt blijkbaar gebruik van 's konings verblijf op 't dichtstbijzijnde paleis, namelijk dat te Nijmegen.

KONINKLIJK PALEIS

Wanneer het nu zeker is dat in Nijmegen in 898 een koninklijk paleis stond, dus een eigendom van een Karolinger was, — dan is het redelijk de oorkonde van ruim honderd jaar eerder, van Karel de Grote, uit het jaar 777, waarin dezelfde woorden staan (Actum Niumaga palacio publico in Dei nomine feliciter) ook op Nijmegen toe te passen en niet op Noyon. Ook deze schenking geschiedde weer ten voordele van Utrecht en het is redelijker te veronderstellen dat de Utrechtse bisschop eerder naar Nijmegen dan naar Noyon trok om aan de koning een gunst te vragen.

Er is een continuïteit, waarin de andere gegevens goed passen. Dat de koning te Nijmegen verbleef in 807, 821 en 830 steunt op de Jahrbücher, hetgeen feitelijk bijna reisverslagen zijn die aangeven waar de koning van dag tot dag vertoefd heeft. (Vergelijk Histoire du Moyen Age G. Glotz I 1928, 453, 479, 491). De auteurs van deze werken kunnen zich dus moeilijk vergist hebben in de naam van de stad. Trouwens, soms wordt in de bronnen er bij gezegd dat de stad aan de Waal ligt. Bijvoorbeeld, de bekende Einhard, tijdgenoot van Karel de Grote, deelt mede, dat Karel een paleis bouwde aan de Waal (Noviomagi super Vahalem fluvium M. G. SS II 452). Een tijdgenoot van Lodewijk de Vrome, Theganus vermeldt dat Keizer Lodewijk in 837 te Nijmegen kwam aan de Waal (venit Noviomagum castrum quod situm est super fluvium Valum MG SS II 604).

Wanneer dan de auteur van de Annales Fuldenses, de tijdgenoot Meginhardus in het jaar 880 vertelt dat de Noormannen na de Friezen verslagen te hebben, zich verschansten te Noviomagum en er o.a. in het koninklijk paleis aldaar wilden overwinteren (Annales Fuldenses SS Rer. Germ. 1801.96), dan mag men niet aan mystificatie denken.

In verschillende zeer betrouwbare bronnen van verschillende aard wordt dus in de negende eeuw het koninklijk paleis te Nijmegen vermeld.

NOVIOMAGUM OVERWINT

Soms heet de stad Numaga (Niumaga), dan Noviomagum. Deze laatste overwint en wordt in de tiende eeuw de gewone naam. Het paleis is door Karel de Grote gesticht en is eigendom van de Karolingen. Het gaat over op hun rechtsopvolgers de Duitse koningen en keizers, die er even veelvuldig verblijven, namelijk Otto I in 949 (nog Numaga genoemd. Oorkondeboek van Utrecht 112), in 966, Otto II in 973, Otto III in 996, Hendrik II in 1015 en 1018, Koenraad III in 1151. (Zie Numaga Gedenknummer 94). Het paleis werd in 1047 door Lotharingse en Vlaamse vorsten in brand gestoken. Het 's dus helemaal niet waar dat Keizer Frederik Barbarossa de traditie van de Karolingische burcht opnieuw moest vestigen. Reeds te voren kwam de koning om de tien tot twintig jaar in de stad en ieder moest daarvan op de hoogte geweest zijn.

Tegenover deze feiten moeten m.i. alle beschouwingen betreffende opgravingen en stijl van de kapel verdwijnen. Het zou mij te ver voeren daarop nader in te gaan.

R. POST

DE WARE KIJK OP...

Deel II

Het Eerste Millennium

Historische Mythen van de Lage Landen

Albert Delahaye

INHOUD

Voorwoord

Van de redactie

1 De dwaalwegen van de historische naamkunde 11
1.1 Inleiding 11
1.2 Algemene regels van de naamkunde 11
1.3 Naamkunde en historische geografie 25
1.4 Een en ander toegespitst op Nederland 37
1.5 Conclusie 53

2 Roma locuta causa finita 55
2.1 Inleiding 55
2.2 Reisje langs de Rijn 55
2.3 Het gezelschap van de Renus met zijn doublures 67
2.4 Agri Decumates 67
2.5 Germania in de Romeinse periode 68
2.6 De mythen in chronologische volgorde 68
2.7 De verdelingen van het Karolingische Rijk 72
Tekst 1 - 17
2.8 In de 11e eeuw begint de spraakverwarring 92

3 Germania = Frans-Vlaanderen in de teksten van de 3e tot de 7e eeuw 97
3.1 Inleiding 97
3.2 Teksten en commentaar 98
Tekst 18 - 118 (258 - 420 na Chr.)
3.3 De Notitia Dignitatum 150
Tekst 119 - 144 (420 na Chr.)
3.4 Teksten en commentaar 174
Tekst 145 - 228 (430 - 660 na Chr.)
3.5 Conclusie 219

4 De teksten over Frisia en Saxonia 223
4.1 Inleiding 223
4.2 Teksten en commentaar 225
Tekst 229 - 451 (160 - 1256 na Chr.)
4.3 Conclusie 300
4.4 De plaatsnamen uit het Albis-gebied, Frisia en Saxonia 303

5 Noormannen, de Dani van Normandië 325
5.1 De mythe van de Noormannen 325
5.2 Uit het leven van St. Willehad 328
5.3 Uit het leven van St. Anscharius 330
5.4 Het bisdom Traiectum (Tournehem) 332
5.5 De migraties 334

6 Het Bronnenboek van Nijmegen 337
6.1 Inleiding 337
6.2 "Bronnenboek van Nijmegen": Bron 1 - 20 337
6.3 Commentaar op Bron 1 - 20 339

6.4 Balans der overslagen van het "Bronnenboek" 344
6.5 De opvattingen en interpretaties van de Katholieke Universiteit Nijmegen 344
6.6 De archeologie: "Mijn Schilt ende Betrouwe" 348
6.7 Conclusie 354

7 De abdij van St. Willibrord te Eperlecques 357
7.1 Inleiding 357
7.2 De lekenabten van de abdij van Eperlecques 358
7.3 Herstel van Eperlecques te Echternach 362
7.4 Abt Theofried van Echternach 364
7.5 Proost Theoderich van Echternach 365
7.6 Het "Liber Aureus" van Echternach 367
7.7 De Brabantse Willibrord-traditie 371
7.8 Teksten over Taxandria 372
Tekst 452 - 472
7.9 Teksten van de abdij van Eperlecques 382
Tekst 473 - 681
7.10 Conclusie 457
7.11 De plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques 461

8 De goederenlijst van het bisdom Traiectum 481
8.1 Inleiding 481
8.2 De plaatsnamen uit de bronnen van het bisdom Traiectum 485
8.3 Conclusie 523

9 De stratigrafie van de Renus (Schelde)-delta 525
9.1 Inleiding 525
9.2 De transgressies 527
9.2.1 Transgressies van de eeuw vóór Chr. tot ca. het midden van de 1e eeuw 530
9.2.2 Transgressies van het einde van de 1e eeuw tot ca. 250 na Chr. 533
9.2.3 Transgressies vanaf 250 na Chr. tot de 9e en 10e eeuw 535
9.3 Chronologie en transgressies 543
9.3.1 Frans-Vlaanderen 545
9.3.2 Vlaanderen 553
9.3.3 Nederland 564
9.4 Conclusie 573

10 Overzicht van de Renus-teksten 575
10.1 Inleiding 575
10.2 Teksten uit "De Ware Kijk Op... Deel I" 575
10.3 Teksten uit "Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus" 577
10.4 Teksten uit "Germania = Frans-Vlaanderen bij Caesar, Strabo, Plinius, Ptolemeus 579
10.5 Teksten uit "De Ware Kijk Op... Deel II" 582
10.6 Tekst uit "De Geograaf van Ravenna" 586
10.7 Conclusie 586

Afkortingen 588

Literatuuroverzicht per hoofdstuk 589

Register 599

EXTRA AANBIEDING

Zojuist verschenen:
Het Supplement bij Deel I van De Ware Kijk Op... (ruim 50 blz.) omvattende
1. Afkortingen
2. Errata
3. Literatuuroverzicht
4. Register

Deel I en Deel II van de Ware Kijk Op... Samen voor de prijs van 150 gulden (incl.):
De Ware Kijk Op... Deel I 500 blz. met Supplement (ruim 50 blz.)
De Ware Kijk Op... Deel II 650 blz.

Totaal 1200 bladzijden "*Albert Delahaye*" in twee fraai gebonden boeken.
Een uniek bezit, zolang de voorraad strekt.

Het Millennium-cadeau bij uitstek voor vrienden en relaties !

De beide boeken worden u meteen geleverd na overmaking van het bedrag van *150 gulden* op de bankrekening van de Stichting:

Postbank: 212.79.60 t.n.v. Stichting Albert Delahaye, Bavel o.v.v. *WKO, Deel I en II.*

Indien u uitsluitend belangstelling heeft voor het Supplement van Deel I wordt u dit toegezonden na overboeking van *10 gulden* op voornoemde rekening o.v.v. *Supplement Deel I.*